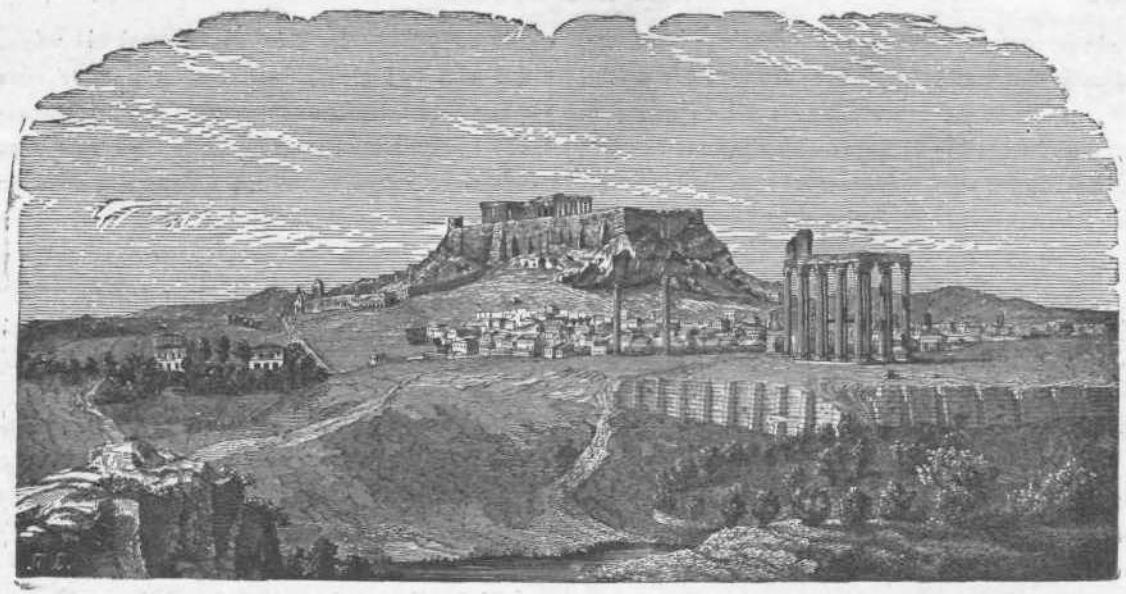

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1864. ΤΟΜΟΣ ΙΕ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 350.

ΜΕΛΕΤΑΙ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΡΜΟΖΟΝΤΟΣ ΗΜΙΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΑΤΡΟΝ

ΚΥΡΙΟΝ ΙΩΣΗΦ ΔΕΚΙΓΑΛΑΝ

Ἀξιότιμε φίλε.

Πολλάκις ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς σου μοὶ ἀπηύθυνας φιλικὰς ἐπιτιμήσεις διὰ τὴν σιωπήν μου λέγων, ὅτι ἀδικῶ ἐμαυτὸν καὶ τὴν πατρίδα μὴ γράφων. Ἀλλὰ σὺ μὲν διορῶν διὰ τοῦ τῆς φιλίας πρίσματος τὰ ὀλίγα τοῦ ἀσθενοῦς μου καλάμου προϊόντα ἐθεώρησας ταῦτα λόγου ἄξια. Ἐγὼ δὲ ἀναμετρήσας τὰς δυνάμεις μου ἐνόησα ὅτι εἶναι λίαν δυσχερὲς νὰ γράψω καλόν τι καὶ ὠφέλιμον· καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον σκεφθεὶς ὤκνησα νὰ ἐπιχειρήσω τὴν πρὸς δημοσίευσιν συναρμογὴν τῶν μελετῶν ἃς σοι ἀπηυθύνω· διότι ἐν τῇ μνήμῃ μου ἐνεχαράχθη πρὸ πολλοῦ τὸ τοῦ Θουκυδίδου, « ὅτι, τοὺς ἀνθρώπους ἡ μὲν ἀμαθία θρασεῖς, ὀκνηροὺς δὲ τὸ λελογισμένον ἀπεργαζεται· » εὑρέθην ὅμως καὶ αὖθις εἰς ἣν θέσιν κατὰ τὸ ἔτος 1854, ὅτε ἡ Ἀσιατικὴ χολέρα ἐνσκήψασα ἐν τῇ ὀλιγανθρώπῳ πατρίδι ἡμῶν οὐκ ὀλίγους εἰς τὸν Ἅδην ἀπέστειλεν.

Σοὶ ἔγραψα μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ταύτην ἐπιστολὴν ἐν ᾗ ἐπραγματεύθην περὶ τῆς λοιμώδους ταύτης νόσου, περὶ τοῦ μολυσματικοῦ χαρακτῆρος, περὶ τῆς φύσεως καὶ θεραπείας αὐτῆς· καὶ ηὐχόμην ἵνα μὴ καὶ πάλιν προσβάλῃ λοιμώδης νόσος τὴν πρὸ αἰώνων ἐξερημωθεῖσαν ταύτην χώραν, καὶ ἐμποδίσῃ τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐν ᾧ πρὸ παντὸς ἄλλου στηρίζεται καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ἀτυχῶς ἀπὸ τῆς μεταπολιτεύσεως τῆς 10 Ὀκτωβρίου οὐχὶ ἡ Ἀσιατικὴ ἀλλὰ πολιτικὴ χολέρα ἐπισκήψασα ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Μεσσηνίᾳ, Λακεδαίμονι καὶ Τριφυλίᾳ, διπλασίους ἢ ἡ Ἀσιατικὴ ἐθανάτωσε. Συνέστη δὲ ἡ ἠθικὴ αὕτη νόσος ἐκ τῆς ῥοπῆς τῶν ἀνθρώπων τοῦ ζημιοῦσθαι καὶ ἀδικεῖν ἀλλήλους, καὶ ἐπεκράτησε χρόνον τινὰ ἐκ τῆς κακῆς ἕξεως τῶν ἀρχομένων τοῦ μὴ πειθαρχεῖν τοῖς νόμοις, καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀρχόντων τοῦ ἐκτελεῖν αὐτούς. Τὸ ζητῆσαι καὶ ἀνευρεῖν τὰ αἴτια τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν καὶ ἀνωμαλίας τῶν ἠθῶν ἐξ ὧν ἐπήγασεν ἡ νόσος δὲν εἶναι τοσοῦτον δυσχερές, ἀλλὰ τὸ ἀποδεῖξαι τὰ μέσα τῆς θεραπείας εἶναι μὲν λίαν ἐργῶδες, δὲν ἐξέρχεται ὅμως τοῦ κύκλου τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης. Οἱ ἰατροὶ ἀείποτε τὰ ἀνώμαλα ἤθη καὶ τὰ ἐξημμένα

πάθη ὡς νοσήματα ἐθεώρησαν· «δικαίως οἱ Ἕλληνες, λέγει ὁ περὶ παθῶν συγγράψας **Bonnet (de Lyon)** ἔδωκαν τὸ ὄνομα τοῦ νοσήματος εἰς τὸ πάθος· οἱ ἰατροφιλόσοφοι δὲν δύνανται νὰ θεωρήσωσι τὰ πάθη εἰμὴ ὡς ἀληθῆ νοσήματα·» τοιαύτην ἰδέαν ἐκφράζει καὶ ὁ **Descurel** ἐν τῷ περὶ παθῶν θαυμασίῳ αὐτοῦ συγγράμματι, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐξ ὧν καὶ ὁ περὶ διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν ψυχικῶν παθῶν συγγράψας Γαληνός. Ἀνέκαθεν οἱ ἰατροὶ σπουδάζοντες τὸ φυσικὸν μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀνάγκης ἔμελλον νὰ σπουδάσωσι καὶ τὸ ἠθικὸν, διότι τὸ ἠθικὸν ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἀπορρέει.

Ὤκνουν δὲ, ὡς προείρηκα, καὶ ἀνεβαλλόμην ἑκάστοτε τὴν δημοσίευσιν τῶν μικρῶν μου τούτων μελετῶν φοβούμενος μὴ ματαιοπονήσω. Ἀλλ' ἐνεθυμήθην ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀνεξάρτητος οὖσα καὶ εἰς τὸν πολιτισμὸν προβαίνουσα οὐδόλως εὑρίσκεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς παρακμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὀπισθοχωρήσεως τοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ἣν ὁ δαιμόνιος Γαληνὸς γράφων πρὸς τὸν φίλον του Ἱέρωνα καὶ ἀπκριθμῶν τὰς αἰτίας αἵ τινες ἐμπόδιζον αὐτὸν τοῦ γράψαι ἔλεγεν αὐτῷ· « κεφάλαιον ἁπασῶν τῶν αἰ» τιῶν ἐστὶ τὸ κινδυνεῦσαι μάτην γράψαι, μηδενὸς » τῶν νῦν ἀνθρώπων ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀλήθειαν σπου» δάζοντος, ἀλλὰ χρήματα καὶ δυνάμεις πολιτικὰς » καὶ ἁπλήστους ἡδονῶν ἀπολαύσεις ἐζηλοκότων » ἐς τοσοῦτον ὡς μαίνεσθαι νομίζειν εἴ τις ἄρα καὶ » γένοιτο σοφίαν ἀσκῶν ἡντιναοῦν·» προσθέτει δὲ ὑποκατιών· «Ἀλλ' ἔμοι γε καὶ τῶν πάνυ δοκούντων » με φιλεῖν ἔνιοι πολλάκις ἐπετίμησαν ὡς πέρα τοῦ » μετρίου τὴν ἀλήθειαν σπουδάζοντι, καὶ ὡς οὔθ' » ἑαυτῷ μέλλοντι χρησίμῳ γενήσεσθαι παρ' ὅλον » τὸν βίον οὔτ' ἐκείνοις.» Οὐχ ἧττον ὁ Γαληνὸς, ὅστις κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἔτι μᾶλλον ἐξετιμήθη καὶ πλείονα τῆς μεγαλοφυΐας του διήγειρε θαυμασμὸν, δὲν ἔπαυσε κηρύττων τὴν ἀλήθειαν, γράφων ἰατρικὰ πολλὰ συγγράμματα οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ φιλοσοφικὰ, ἠθικά τε καὶ πολιτικά· καὶ ἴσως ἡ μόνη ἐπιγραφὴ, ἥτις εἰς ἡμᾶς περιῆλθε τοῦ περὶ ἁμαρτημάτων καὶ κολάσεως ἰσότητος συγγράμματος ἔδωκε νύξιν εἰς τὸν Βεκκαρία νὰ γράψῃ τὸ περὶ ἁμαρτημάτων καὶ ποινῶν θαυμάσιον σύγγραμμα.

Ἠδυνάμην νὰ προσθέσω ἐνταῦθα πολλοὺς ἔτι λόγους οἵτινες παραχωροῦσιν ἡμῖν τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ συγγράψαι περὶ ἠθικῶν νοσημάτων καὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ ἡμῖν τὸ δικαίωμα τοῦτο· διότι ἡμεῖς σπουδάζομεν τὰ κλίματα, τὰς χώρας καὶ τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ νόμοι καὶ τὰ πολιτεύματα τὰ θεραπεύοντα τὰ ἠθικὰ νοσήματα ἀνάγκη πᾶσα ἵνα ὦσιν ἀνάλογα τούτοις. Τὴν Ἱπποκράτειον ταύτην ἀλήθειαν παρεδέξαντο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πάντες οἱ περὶ νόμων συγγράψαντες. « Δεῖ δὲ καὶ ποτὶ τὰν χώραν » καὶ ποτὶ τὼς τόπως ἀποβλέπειν τὸν νόμον· οὔτε » γὰρ γᾶ τὼς αὐτὼς καρπὼς, οὔτε ψυχὰ ἀνθρώπων » τὰν αὐτὰν ἀρετὰν παραδέξασθαι δύναται,» εἶπε πάλαι ποτὲ ὁ περὶ νόμων καὶ δικαιοσύνης συγγράψας Ἀρχύτας ὁ Πυθαγόρειος.

Ὑγίαινε

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1864.

Ὁ φίλος καὶ συνάδελφος
Α. ΠΑΛΛΗΣ.

—=—

Ἐπιστήμη γὰρ οἶμαι δεῖ κρίνεσθαι
ἀλλ' οὐ πλήθει τὸ μέλλον καλῶς κριθήσεσθαι.
Πλάτωνος Λάχης.

Ὡς ὁ ἀγαθὸς πατὴρ ἢ ἀδελφὸς οὐδέποτε ἀδιαφορεῖ ἢ ἐπικροτεῖ εἰς τὰς παρεκτροπὰς τοῦ συγγενοῦς του εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας βαδίζοντος, ἀλλὰ ἐλέγχει καὶ νουθετεῖ καὶ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῷ καταγγέλει ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκοπὴν καὶ ἐκρίζωσιν αὐτῶν, οὕτως ὁ ἀγαθὸς πολίτης, ὁ ἀληθῶς φιλόπατρις καὶ γνησίως φιλελεύθερος ἀνὴρ ἐξετάζει εἰλικρινῶς τὰ ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας ζητῶν νὰ ἀνεύρῃ τὰς αἰτίας αὐτῶν καὶ τὸν τρόπον δι' οὗ θεραπεύονται καὶ ἐκκόπτονται ταῦτα, καὶ ἀνοίγεται οὕτως ἡ εἴσοδος εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ παγιοῦνται τὰ χρηστὰ ἤθη ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ ἐλευθερία, τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ πονηρὸς ἄνθρωπος τὰ ἐλαττώματα τοῦ πλήθους πειρᾶται νὰ καλύψῃ, ἢ ὡς προτερήματα νὰ παραστήσῃ· δημοκοπεῖ, κολακεύει, τὴν εὐμένειαν τῶν ἀκρίτων ἀγυρτικῷ τῷ τρόπῳ ἐπιδιώκει ὅπως τὰ ἴδια συμφέροντα κατορθώσῃ.

Ἡ ἠθικὴ εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ ἔρεισμα πάσης ἐλευθερίας καὶ ἑπομένως πάσης ὑλικῆς τε καὶ ἠθικῆς εὐδαιμονίας· εἶναι, ὡς ἔλεγεν ὁ ἰατρὸς **Pariset** ἡ τροφὴ τῶν ἐθνῶν, ἥτις ὅταν λείψῃ ταῦτα ἀπόλλυνται, καθὼς ἀποθνήσκει ὁ ἄνθρωπος ὅταν λείψωσι τὰ βρώματα, τουτέστι ἡ τροφὴ αὐτοῦ. Ἔντιμοι δὲ δημοσιογράφοι καὶ παρ' ἡμῖν πολλάκις διεσάλπισαν τὸ Ἰσοκράτειον ἐκεῖνο ῥητὸν «οὐ τοῖς ψηφίσμασι, ἀλλὰ » τοῖς ἤθεσι καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις.» Οὐχὶ τωόντι ἐκ δρυῶν καὶ ἐκ πέτρας γίγνονται αἱ πολιτεῖαι, ὡς ἔλεγεν ὁ Πλάτων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἠθῶν.

Α'.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ἐν γένει ὅτι τὴν διανοητικὴν πρόοδον παρακολουθεῖ ἡ ἠθικὴ, ἀλλὰ, ποικίλαι καὶ παντοδαπαὶ αἰτίαι δύνανται νὰ ταχύνωσιν ἢ νὰ βραδύνωσιν αὐτὴν, νὰ δώσωσιν ἀλλοίαν μορφὴν αὐτῇ, ἐνίοτε δὲ καὶ ὅλως νὰ τὴν ἀναχαιτίσωσι. Σκοπὸς

κυρίως τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ ἀνεύρῃ τὸν τρόπον δι' οὗ αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι δύνανται νὰ προοδεύσωσι διανοητικῶς τε καὶ ἠθικῶς, προαχθῶσι εἰς ὅσον ἔνεστι μείζονα πολιτισμὸν, καὶ ἐπιτύχωσιν οὕτω τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὅσον ἔνεστι μείζονα εὐδαιμονίαν. Ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι διέπονται ὑπὸ τῶν ζωολογικῶν νόμων· ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ νόμοι τῆς ἕξεως καὶ τῆς φυσικῆς κληρονομίας δὲν φαίνονται ἀσθενέστεροι παρὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἢ εἰς τὰ λοιπὰ ζῶα· ὁ δὲ τοῦ ζωϊκοῦ διαγωνισμοῦ νόμος (1) φαίνεται ἀτυχῶς μᾶλλον ἐναργὴς καὶ ἐπικρατέστερος, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῆς μὴ ὁδηγουμένη ὑπὸ τῆς φυσιολογίας καὶ βιολογίας.

Ἡ φυσιολογία τωόντι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος αὐτοῦ ὅστις ἦν μὲν φυσιολόγος ἀλλ' οὐκ ἦν τρίβων τῶν ἔργων τῆς ἰατρικῆς ὡς λέγει ὁ Γαληνὸς, ἐστήριξε τὰ τῆς ψυχῆς ἔργα καὶ πάθη ταῖς τοῦ σώματος ἕπεσθαι κράσεσιν (Πλάτων) καὶ ὅτι οὐ μόνον τὰ ἤθη ταῖς τῶν ὡρῶν κράσεσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀμβλύτητα τῆς διανοίας, ὥσπερ οὖν καὶ τὴν σύνεσιν ἑπομένην παραδεκτέον (Ἱπποκράτης). Ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς τὰ μέγιστα προοδεύσασα ἐπιστήμη αὕτη ἐστερέωσε ὅτι αἱ ἠθικαὶ διαθέσεις πηγάζουσιν ἐκ συγγενῶν σωματικῶν διαθέσεων, καί τοι μεταβαλλόμεναι ἢ τροπολογούμεναι ἐνίοτε διὰ ἐνεργειῶν ὑλικῶν τε καὶ ἠθικῶν· καὶ ὅτι ἡ ἑτεροίωσις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ὀφείλεται εἰς τὴν ἑτεροίωσιν τοῦ νευρικοῦ συστήματος ἐκ φυλετικῶν, κλιματικῶν, βιωτικῶν καὶ ἄλλων περιστάσεων παραγομένων.

Πρεσβεύοντες καὶ ἡμεῖς τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐννοοῦμεν ὅτι δὲν προσκρούομεν κατά τι εἰς τὴν μεταφυσικὴν ἰδέαν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ ἰδίως ὁ ἐγκέφαλος χρησιμεύει ὡς ὄργανον διαδηλώσεως αὐτῶν· ὑπέρκειται δὲ δύναμις ὑψηλοτέρα στηρίζουσα ἐν τῇ ὑγιεῖ καταστάσει τὸ αὐτοδέσποτον, τὸ αὐτεξούσιον, τὴν ἠθικὴν ἐλευθε-

(1) Ὁ νόμος τοῦ ζωϊκοῦ διαγωνισμοῦ εἶναι ἀντίθετος τῷ κοινωνικῷ νόμῳ· οἱ δὲ πόλεμοι καὶ ἔτι μᾶλλον ἀτυχῶς οἱ ἐμφύλιοι ἀποδεικνύουσι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνθρωπότητι. Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης ἐν τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ θέλει δώσει ἀφορμὴν σπουδαίων σκέψεων· ὁ νόμος οὗτος, ὡς οἱ λοιποὶ περὶ ὧν ἐπραγματεύθη ὁ **Darwin** ἐν τῷ πολυκρότῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ καταγωγῆς τῶν εἰδῶν, φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἀνατρέπει τὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τὸ ἀνεξήγητον διὰ τῶν φυσικῶν νόμων πάντων τῶν ἀρχικῶν καὶ τελικῶν αἰτίων ἀρκεῖ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς μεταφυσικῆς, καὶ προφυλάττει ἀρκούντως τὸν ἠθικὸν λόγον ἐξ οὗ ἴσως ὠρμήθη ὁ διάσημος **Flourens** νὰ ἐκδώσῃ πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἀνασκευὴν τῶν ἰδεῶν τοῦ **Darwin**, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀνασκευαστικῶν ἐπιχειρημάτων.

ρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις χρησιμεύει ὡς φάρμακον, οὕτως εἰπεῖν, κατὰ τῶν ἀνωμάλων διαθέσεων τοῦ ὀργανισμοῦ, δυνάμενον νὰ ταπεινώσῃ ἐν τῇ ἠθικῇ φιλοσοφίᾳ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου δόγματος Ἑλλήνων τινῶν φιλοσόφων, ὅτι «φύσει καὶ οὐ γνώμῃ τοὺς ἀνθρώπους πταίειν» καὶ ὅτι ὑπάρχει αὐτοκινησία τις πρὸς ἀρετὴν ἢ κακίαν, καθὼς καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς διδασκαλιῶν τοῦ **Gall** καὶ τῆς λοιπῆς χορείας τῶν φρενολόγων, τοῦ **Magendie** καί τινων φυσιολόγων.

Ὅπως δήποτε ἡ πρόοδος τῆς τε φυσιολογίας καὶ βιολογίας ὑπεχρέωσε καὶ φιλοσόφους, καὶ ἠθικολόγους, καὶ οἰκονομολόγους, οὐ μόνον νὰ μὴ ἀπαξιῶσι τὰς τῶν ἰατρῶν δόξας, ἀλλὰ νὰ ἀφεθῶσιν ὁλοσχερῶς εἰς τὸ ῥόθιον τῶν παρατηρήσεων τῶν τε φυσιολόγων καὶ φυσιογράφων. Ὁ καθ' ἡμᾶς Ἄγγλος φιλόσοφος **Spencer** ὁ πειραθεὶς νὰ συμβιβάσῃ τὴν μεταφυσικὴν μετὰ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἐξετάζει ἐν ταῖς ψυχολογικαῖς του ἐρεύναις οὐ μόνον τοὺς φυσικοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλὰ καὶ τοὺς χημικούς. Ὁ δὲ διάσημος οἰκονομολόγος τῆς Ἀμερικανικῆς συμπολιτείας **Karey** (1) τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἠκολούθησε πρὸ τοῦ Ἄγγλου φιλοσόφου. Ὁ **Macloed** ὁ τὰς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας διδασκαλίας πειραθεὶς νὰ ἀνατρέψῃ, συσταίνει τὴν κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ Βάκωνος φυσικὴν φιλοσοφίαν τὴν ὡς ἔγγιστα θετικὴν τὰ νῦν καλουμένην, ἀποφαινόμενος, ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τὸ εὔτροχον καὶ ὀρθὸν τῆς διανοίας παράγει. Ὁ δὲ ἐκ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων τῆς Γαλλίας σοφὸς **Taine** θαυμασίως ἐνόησεν ὅτι ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ σπουδῇ τῆς ἀνθρωπότητος κυρία βάσις δέον νὰ ἦναι ἥ τε φυσιολογία καὶ βιολογία. Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, λέγει ἐν τῷ περὶ τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος τῆς ἱστορίας ὑπομνήματι (**Revue Germanique et Française. 1 Décembre 1863**), ἐνόμιζον τὸν ἄνθρωπον πάσης φυλῆς καὶ παντὸς αἰῶνος σχεδὸν τὸν αὐτόν. Τὸν Ἕλληνα, τὸν βάρβαρον, τὸν Ἰνδὸν, τὸν ἄνθρωπον τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἢ τοῦ δεκάτου ἐννάτου ἐθεώρησαν ὡς ἐξελθόντας ἐκ τοῦ αὐτοῦ τύπου, ἐκτυπωθέντας ἐν τῷ αὐτῷ ἐκμαγείῳ. Ἐγνώριζον, λέγει, τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ἀνθρώπους· δὲν εἰσέδυσαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ· δὲν ἔβλεπον τὴν ἄπειρον ποικιλίαν καὶ τὴν θαυμασίαν περιπλοκὴν τῶν ψυχῶν· δὲν ἤξευρον ὅτι ἡ ἠθικὴ διάπλασις ἑνὸς λαοῦ καὶ μιᾶς ἡλικίας κέκτηται

(1) Παράδοξον· ὁ μὲν οἰκονομολόγος **Karey** φαίνεται παραδεχόμενος τὴν σχέσιν τοῦ φωσφόρου πρὸς τὴν αὔξησιν ἢ μείωσιν τῆς διανοίας (**Principes de la science sociale Tom. III. page 297** (τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως) ὁ δὲ ἰατρὸς **Lelut** ἀμφιβάλλει περὶ τούτου τὰ μέγιστα ἐν τῷ πρὸ δύο ἐτῶν ἐκδοθέντι συγγράμματι **Physiologie de la Pensée.**

ἰδιόν τι καὶ διακεκριμένον, ὡς ἡ φυσικὴ διάπλασις μιᾶς οἰκογενείας φυτῶν ἢ τάξεως ζώων. Οἱ ἠθικοὶ χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων, ἡ φιλοτιμία, φιλοδοξία, ἡ ἀνδρία, ἡ φιλαλήθεια κλ. ἔχουσι τὰς αἰτίας αὐτῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ, ὡς ἡ πέψις, αἱ μυώδεις κινήσεις, ἡ ζωϊκὴ θερμότης κλ. οἱ φυσικοὶ καὶ ἠθικοὶ χαρακτῆρες τῶν λαῶν διαποικίλλονται ἕνεκα διαφόρων περιστάσεων· ὑπάρχει στοιχειώδης διαφορὰ ἐν ταῖς ἀντιλήψεσι καὶ ἐνεργείαις τῶν μὲν ἢ τῶν δὲ, κατὰ λόγον τῶν ἐντυπώσεων γιγνομένων, ὡς ἐν παραδείγματι, ζωηρῶν ἐν τοῖς μεσημβρινοῖς κλίμασι, ἀμυδρῶν ἐν τοῖς βορείοις καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Ἐκ τριῶν πηγῶν ἐκρέουσιν αἱ διαφοραὶ τῆς στοιχειώδους καταστάσεως τῶν λαῶν, ἐκ τῆς φυλῆς, τοῦ περιέχοντος καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ φυλὴ διακρίνεται ἐκ τῶν ἐμφύτων καὶ κληρονομικῶν συγγενῶν διαθέσεων συνδεδεμένων μετ' ἰδίας κράσεως καὶ σωματικῆς διαπλάσεως. Ὑπάρχουσι φυσικῷ τῷ λόγῳ παραλλαγαὶ ἀνθρώπων ὡς ταύρων καὶ ἵππων. Οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων εἰσὶν ἀνδρεῖοι καὶ νοήμονες, οἱ δὲ δειλοὶ καὶ ἀμβλύνοες, οἱ μὲν ἕτοιμοι εἰς ὑψηλοτέρας ἐπινοήσεις καὶ ἐφευρέσεις, οἱ δὲ ἀνίκανοι νὰ συλλάβωσι τὴν ἐπίνοιαν καὶ τῶν ἁπλουστέρων ἔργων καί τινες ἐπιτήδειοι μόνον εἰς εἴδός τι ἔργου, καὶ ἀφθόνως πεπροικισμένοι ὑπό τινων ὁρμεμφυτικῶν δυνάμεων· καθὼς ὑπάρχουσι καὶ κύνες, οἱ μὲν μάχιμοι, οἱ δὲ κυνηγετικοὶ, οἱ δὲ φύλακες τῶν ποιμνίων κλ. ὑπάρχει ἀναντιῤῥήτως ἰδία τις δύναμις κατὰ τοσοῦτον ἰδιοφυὴς καθ' ὅσον ἡ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας ἐνέργεια τοῦ τε περιέχοντος καὶ τοῦ χρόνου δὲν δύναται νὰ παρατρέψῃ ἐξ ὁλοκλήρου τοὺς ἰδιάζοντας χαρακτῆρας φυλῆς τινος· διότι οἱ χαρακτῆρες οὗτοι εἰσὶ τὸ προϊὸν τῆς ἐνεργείας μυριάδων αἰώνων. Ἵνα δύναται νὰ ζῇ ζῶόν τι ἔν τινι χώρᾳ δέον νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸ περιέχον· ἑπομένως ἄλλως ἀναπνέει, ἄλλως τρέφεται, ἄλλως διεγείρεται καὶ ὑπὸ τῶν διεγερτικῶν σωμάτων κεντεῖται, κατὰ λόγον τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀέρος, τῶν τροφῶν τῆς θερμοκρασίας κλ. ἕτερον κλίμα, καὶ ἀλλοία θέσις γεννᾷ ἄλλου εἴδους ἀνάγκας, καὶ ἑπομένως καὶ ἀλλοῖον σύστημα ἐνεργείας, ἴδιον τρόπον εὐπαθείας καὶ ὡσαύτως ἐνστίκτου ὁρμῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἀναγκαζόμενος ἐκ νέων τινῶν περιστάσεων νὰ ζῇ ἰσορρόπως πρὸς ταύτας κτᾶται ἀνάλογον αὐταῖς κρᾶσιν καὶ χαρακτῆρα. Ἡ δὲ τροπολογηθεῖσα ἐκ τούτων κρᾶσις καὶ χαρακτὴρ καταντῶσι τοσοῦτον ἐμμονώτεροι καὶ διαρκέστεροι καθ' ὅσον αἱ ἐξωτερικαὶ ἐντυπώσεις ἐπενήργησαν πλείονα χρόνον καὶ μυριάκις ἐπανελήφθησαν, καὶ μετωχετεύθησαν ἐν τοῖς ἐπιγόνοις ἐξ ἀρχαιοτέρας κληρονομίας.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διάπλασιν φυλῆς τινος θεωρητέον τὸ περιέχον. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι φυσικῷ τῷ λόγῳ μεμονωμένος ἐν τῷ κόσμῳ· περικαλύπτεται ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ περικυκλοῦται ὑπὸ τῶν ὁμοίων του. Ἐπὶ τοῦ πρωτογόνου καὶ διαρκοῦς ἀνθρωπίνου ἱστοῦ ἐπιγίγνεται δευτερεύουσα καὶ τυχαία χροιὰ ἐκ φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων ἀποτελουμένη, διαστρέφουσα ἢ τελειοποιοῦσα τὸν ἀρχικὸν ἱστόν. Ὁτὲ μὲν ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος καὶ ἄλλων ἐντυπώσεων ἡ ἐνέργεια, τροπολογοῦσι τὸν ἀρχικὸν τύπον, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς τὴν Ἀρίαν καλουμένην φυλήν· ἡ φυλὴ αὕτη ἐν ταῖς βορείαις χώραις ἐκέκτητο ἄλλους χαρακτῆρας καὶ ἄλλους ἐν ταῖς μεσημβριναῖς. Ὁτὲ δὲ πολιτικαὶ τυχαῖαι περιστάσεις μεταβάλλουσι τὸ εἶδος τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ νέος πολιτισμὸς τῆς Ἰταλίας διαφέρει κατὰ πολὺ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ὁτὲ τέλος κοινωνικαί τινες ἀνάγκαι γεννῶσαι νέαν φάσιν εἰς τὰς ἀνθρωπίνας δοξασίας καὶ θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, προξενοῦσι ἑτέρας μεταβολὰς εἰς τοὺς χαρακτῆρας κλ.

Μετὰ τὴν ἔρευναν τῆς φυλῆς καὶ τοῦ περιέχοντος ἔρχεται τέλος καὶ ἡ ἐποχή. Ὁ λαὸς ὁ ἐκ τῶν προσόντων τῆς φυλῆς καὶ τοῦ περιέχοντος διακρινόμενος δὲν μένει ὁ αὐτὸς ἐν τῷ διαστήματι τοῦ χρόνου. Ὁ χρόνος εἶναι ἄλλη αἰτία, ἥτις καὶ αὕτη τροπολογεῖ τοὺς χαρακτῆρας τῶν λαῶν καὶ δίδει ἑτέραν φάσιν αὐτοῖς. Τὰ πρόχρονα προϊόντα τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς φάσεως λαοῦ τινὸς ἐξασκοῦσι μὲν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν μεταχρόνων φάσεων αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ τελευταῖαι αὗται φάσεις οὐδόλως εἰσὶν ἀρχέτυποι ὡς αἱ προηγούμεναι.

Β'.

Οὕτω φιλοσοφῶν ὁ **Taine** περὶ τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος τῆς ἱστορίας ἐνεκολπώθη τὰς ἰδέας τῶν φυσιολόγων, ἐγένετο ζηλωτὴς τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Μοντεσκιώ. Ναὶ μὲν ἡ κυρίως καλουμένη φιλοσοφία, ὡς λέγει ὁ **Saucerotte** (1) ὑπεράλλεται εἰς τὸν ἰδανικὸν κόσμον καὶ παρουσιάζει ἡμῖν τὸν ἀνθρώπινον λογισμὸν ὑπὸ ποικίλας μορφὰς, ἀλλ' ἀπαξιοῦσα τὴν φυσιολογίαν ἀπόλλυσι τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων ἔννοιαν, καὶ καθίσταται ἀνίκανος νὰ διδάξῃ ἡμᾶς τὰς ἡμετέρας σχέσεις μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τὸν νόμον τοῦ κοινωνικοῦ μηχανισμοῦ καὶ τὸ πρακτικὸν μέρος τοῦ βίου.

Ὁ ἱστοριογράφος ὀφείλει νὰ ὑπολογίσῃ τὰ φυσιολογικὰ διδόμενα ἵνα εἰσδύσῃ ἐν τῷ νῷ τοῦ παρελθόντος, ὁ δὲ πολιτικὸς φιλόσοφος, ὅστις τὴν μέλλουσαν, ὡς εἰπεῖν, ἱστορίαν διανοεῖται νὰ προπαρασκευάσῃ, ἔχει ἀνάγκην νὰ ἐκτιμήσῃ ἕκαστον τῶν παραγόντων τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα ἔθνους τινὸς καὶ καταδείξῃ τίνι τρόπῳ διὰ τῆς μεταβολῆς ἡ τροπολογίας τῶν βιωτικῶν περιστάσεων δυνατὸν νὰ ἐκριζωθῶσι κακαὶ ἕξεις καὶ ἤθη καὶ κοινωνικὰ ἐλαττώματα, καὶ αἱ ἐκ τῆς φυλῆς ἢ τοῦ κλίματος πηγάσασαι ἐλαττωματικαὶ ἰδιότητες τοὐλάχιστον νὰ μετριασθῶσιν.

(1) **L'Histoire et la Philosophie dans leurs rapports avec la Médecine. Paris 1863.**

Ἐπειδὴ δὲ ὁ κοινωνικὸς νόμος τῆς φύσεως δὲν ἐκτείνεται ἐπὶ μεγάλης ὁμάδος ἀνθρώπων, ὅπερ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καθ' ἑκάστην ἐναργῶς ἀποδεικνύουσι, κύριος σκοπὸς τοῦ πολιτικοῦ ἐστὶ νὰ σβέσῃ τὸν ἀντιμαχόμενον τῷ κοινωνικῷ νόμῳ ζωολογικὸν νόμον τοῦ ζωϊκοῦ διαγωνισμοῦ, τοὐλάχιστον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς κοινωνίας τῶν ὑπαγομένων ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν καὶ ἀποτελούντων ἴδιον καὶ χωριστὸν κράτος, στηρίζων διὰ ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς δυνάμεως ὅρους διαγράφοντας τὸ δίκαιον καὶ καθῆκον ἑνὸς ἑκάστου τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας· καὶ οὕτω νὰ κατορθώσῃ τὴν ἐπέκτασιν καὶ παγίωσιν τοῦ κοινωνικοῦ νόμου. Οἱ ὅροι οὗτοι, τουτέστι οἱ νόμοι οἱ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἑκάστου ὁρίζοντες δέον νὰ στηριχθῶσι κατ' ἀρχὰς δι' ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς δυνάμεως οὐ μικρᾶς, διότι ἀφαιροῦσι τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν, ἀκολούθως διὰ τοῦ χρόνου γίγνεται ἕξις τὸ πείθεσθαι αὐτοῖς ἕνεκα τοῦ νόμου τῆς ἕξεως· ἡ δὲ ἕξις αὕτη μετοχετευομένη ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν διὰ τοῦ νόμου τῆς φυσικῆς κληρονομίας διαμορφοῖ καὶ βελτιοῖ τὰ ἤθη ὥστε καὶ ἡ ἐλαχίστη δύναμις ἀρκεῖ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων.

Πρὸς κατάρτισιν οὖν πολιτείας ἔν τινι κοινωνίᾳ δυναμένης νὰ παρέξῃ εἰς πάντα τὰ μέλη αὐτῆς ὅσην πλείστην ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὅσον ἔνεστι μείζονα εὐδαιμονίαν ἀπαιτεῖται·

Α'. Νὰ συστηθῇ ἐξουσία ἔχουσα ἰσχὺν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἕξεις τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, ὥστε νὰ δύναται νὰ στηρίξῃ τὸν νόμον τιμωροῦσα τὸν μὴ πειθόμενον αὐτῷ, διότι ὁ παραβαίνων τὸν νόμον γίνεται ἄδικος καὶ ὁ ἀδικῶν ἀφαιρεῖ τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἑνὸς ἢ καὶ πολλῶν, καὶ ἑπομένως καθίσταται τύραννος· κύριος δὲ σκοπὸς τῆς καλῆς πολιτείας ἐστὶν ἀναντιῤῥήτως νὰ καταστήσῃ ἀνεπηρέαστον τὴν ἐλευθερίαν ἑνὸς ἑκάστου ἀδιακρίτως.

Καὶ Β'. Ἵνα ὦσι δίκαιοι οἱ νόμοι καὶ εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως ὠφέλιμοι, νὰ συντάσσωνται ὑπὸ τῶν νοημονεστέρων, χρηστοτέρων καὶ ἱκανωτέρων, καὶ ὑπὸ τοιούτων νὰ ἐφαρμόζωνται.

Ἐκ τῶν εἰρημένων παράγεται ἀμέσως ἡ ἰδέα τῆς διακρίσεως τῶν τριῶν κυριωτέρων ἐξουσιῶν, τῆς τε ἐκτελεστικῆς, νομοθετικῆς καὶ δικαστικῆς. Ἀλλὰ πρὸς ἴσην διανομὴν τῆς ἐλευθερίας ἀπαιτεῖται ἐγγύησις διὰ τὴν δικαίαν σύνταξιν τῶν νόμων, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν καὶ ἐκτέλεσιν αὐτῶν· ἡ ἐγγύησις αὕτη ἀπορρέει ἐκ τῆς διακρίσεως καὶ ἰσοσθενείας τῶν εἰρημένων ἐξουσιῶν καὶ ἀποτελεῖ κυρίως τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν· ἡ δὲ διάκρισις καὶ ἰσοσθένεια τῶν ἐξουσιῶν παγιοῦται ἢ κλονεῖται καὶ χαλαροῦται κατὰ λόγον τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων, τῶν ἕξεων, τῶν παραδόσεων, τῶν ἰδεῶν κλ. καὶ εἰ μὲν ὁ πολιτισμὸς προήχθη καὶ τὰ ἤθη ἐβελτιώθησαν, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ θέτουσι μὲν φραγμὸν εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἵνα μὴ παρεκτρέπηται αὕτη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, καὶ ἐλέγχουσιν αὐτὴν ἐπὶ πᾶσαν διοικητικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ δὲν ἐπηρεάζουσι τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν πρὸς ἴδιον συμφέρον. Εἰ δὲ ὁ μὲν πολιτισμὸς δὲν προήχθη ἀρκούντως, τὰ δὲ ἤθη καὶ ἔθη ἀνωμάλως καὶ πονηρῶς διάκεινται ἕνεκεν ἀτυχῶν περιστάσεων, γεννῶνται φάσεις ποικίλαι εἰς τὴν πορείαν τῆς ἀντιπροσωπικῆς μηχανῆς τὴν ἐλευθερίαν μᾶλλον ἢ ἧττον καιρίως αἰκίζουσαι. Ὁτὲ μὲν οἱ ἐκ περιαγωγῆς ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ ἕνεκα τῶν ἠθῶν καὶ ἀκρισίας ἀδοκίμως ἐκλέγοντος λαοῦ οὐδεμίαν ἔχοντες ὑλικὴν καὶ μάλιστα ἠθικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἀποτελοῦσι φατρίαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐκμεταλλεύουσαν καὶ αὐτῇ τυφλῶς ὑπείκουσαν πρὸς ἐπιτυχίαν προσωπικῶν συμφερόντων· ἡ δὲ συνταγματικὴ πολιτεία κατὰ τὴν φάσιν ταύτην οὐδόλως διαφέρει τοῦ ἀπολυτισμοῦ. Ὁτὲ δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ ἔχοντες αὐθεντείαν τινὰ καὶ ἰσχὺν καθιστῶσι ὑποχείριον τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἐπιτυγχάνουσι τὴν διὰ τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐμπέδωσιν τῆς ἐπιῤῥοῆς των, καὶ ἑπομένως αὐτοὶ καὶ νομοθετοῦσι καὶ ἐκτελοῦσι τοὺς νόμους ὡς ἐν ταῖς ἀπολύτοις κυβερνήσεσι· καὶ οὕτω γεννᾶται μεθάρμοσις τοῦ ἀπολυτισμοῦ ὅ ἐστὶ ὁ δεσποτισμὸς ἀνάποδα (**le despotisme à rebours**) κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μοντεσκιώ. Ἐν δὲ τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ἀνώτατος ἄρχων, ὁ ἔφορος κυρίως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἢ τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς οὕτω συγκροτηθείσης τυραννικῆς ὀλιγαρχίας καὶ συντυραννεῖ μετ' αὐτῆς ὡς ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Κάρολος Α'. δι' ἣν αἰτίαν συνέβη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688 καὶ ἔπεσεν ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ· ἢ ὁ ἄρχων μὴ ὑπείκων εἰς τὰς ὀρέξεις τῆς ὀλιγαρχίας ἀποπέμπεται καὶ ἀντικαθίσταται ὑπό τινος ἀδρανοῦς καὶ πειθηνίου· ἢ ἀντὶ τοιούτου ἀναγορεύεταί τις πρόεδρος δημοκρατίας, ὡς συνέβη ἐν Χαΐτίῳ, ἔνθα οἱ Χαΐτιεῖς τὸν αὐτοκράτορα **Soulouque** ἀποβαλόντες τὸν **Geffrard** πρόεδρον ἀνηγόρευσαν.

Πρὸς εὐκολωτέραν δὲ κατάληψιν τῶν εἰρημένων εἰρήσθωσάν τινα ἐκ τῆς πολιτικῆς πορείας τῶν ἐπὶ εὐκλείᾳ καὶ εὐδαιμονίᾳ διακρινομένων καθ' ἡμᾶς ἐθνῶν.

Ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔπασχεν ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς ὑπὸ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ συστήματος, ὥστε οἱ ἀνηλεῶς πιεζόμενοι γεωργοὶ καὶ λοιποὶ τῆς κατωτέρας τάξεως ἄνθρωποι ἐξαγριωθέντες εἰσέβαλον κατὰ τὸ ἔ-

τος 1380 ἐν Λονδίνῳ, καὶ μόλις ὁ δεκακοταετὴς Βασιλεὺς Ριχάρδος διὰ τῆς εὐτολμίας του ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τοὺς ἐν τῇ πόλει ἐκ τῆς σφαγῆς· καὶ οὐχ ἧττον ἡ τυραννία αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1688 καὶ τῆς τοῦ Κρόμβελ δημοκρατίας. Ἀκολούθως κατὰ λόγον τοῦ προαγομένου πολιτισμοῦ, τῆς τῶν ἠθῶν βελτιώσεως καὶ ἴσως τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως, κατὰ βραχὺ καὶ ἠρέμα ἀνεπτύχθησαν αἱ πολιτικαὶ ἐλευθερίαι· ἡ δὲ ὀλιγαρχία διὰ τοῦ νόμου ἢ ἐθίμου τῆς πρεσβυγενείας συσσωρεύσασα ἐν ἑαυτῇ βασιλικὰ πλούτη, καὶ ὡς πολυβασιλεία θέσασα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν βασιλέα ὡς πρόεδρον, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ **Baudrillard** (1), κατέστη εὐεργετικὴ ἀριστοκρατία, ὥστε καί τοι μεταρρυθμίσεως γενομένης ἐπὶ τὸ ἧττον ἀριστοκρατικὸν κατὰ τὸ ἔτος 1832, ἡ ἀριστοκρατία αὕτη ἐξακολουθεῖ καὶ αὖθις νὰ διέπῃ τὴν πολιτείαν, ὡς λέγει ὁ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀγγλικοῦ συντάγματος συγγράψας λόρδος **Brougham**. Ἵνα δὲ μὴ ἀνατραπῇ ἡ πολιτεία ὑπὸ τῆς κατωτέρας τάξεως τοῦ λαοῦ τοῦ μὴ ἀπολαύοντος δικαίωμά τι πολιτικὸν, ἐγκαταλείπεται οὗτος εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμάθειαν (2). Δικαιολογεῖται δὲ ἡ ἀριστοκρατία στηριζομένη εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς αὐτενεργείας (**individualisme**) ἅτε ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας· ἀλλ' ἡ διδασκαλία αὕτη ἦν ὑπεστήριξεν καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὁ διάσημος οἰκονομολόγος **Bastiat** ἤρχισεν ἤδη νὰ κλονῆται ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἔνθα ὁ πολιτικὸς φιλόσοφος **John Stuard Mill** θιασώτης πρότερον τῆς διδασκαλίας ταύτης πρεσβεύει ἤδη τὴν ὑπὸ τῆς πολιτείας παιδαγώγησιν τῶν πολιτῶν.

Ὅπως καὶ ἂν ᾖ, ἠρέμα καὶ ἐκ προσαγωγῆς οὐχὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων, φερομένη, ὡς εἰπεῖν, ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τῆς πείρας καὶ τῆς τοῦ χρόνου διδασκαλίας ἡ Ἀγγλία κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὰς λαμπροτέρας πολιτικὰς ἐλευθερίας διὰ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ αὐτῆς συστήματος (**gouvernement parlementaire**) χωρὶς νὰ διασαλεύεται καὶ διαταράττεται ἡ κοινωνία αὐτῆς ὑπὸ στάσεων καὶ ταραχῶν. Σεμνύνεται μὲν αὕτη ἐν αὐτῷ, ἀλλ' οὐδέποτε ἐνόησε νὰ θέσῃ ὅριον ἀποκλειστικὸν εἰς αὐτό· τὸ ἐθεώρησεν ὡς δῶρον τοῦ χρόνου βραδέως ὑπ' αὐτοῦ παρασκευαζόμενον, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς μνημεῖον ἱδρυθὲν αὐτομάτως ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ, τὸ ἐδέχθη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ὡς νεογνὸν βιώσιμον (ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἰατροδικαστικὴ παρομοίωσις) ὅπερ ἀνέπνευσεν, ἔζησεν καὶ ἔχει τὰ προσόντα τοῦ ζῆσαι, συνεμορφώθη πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις, ηὔξησε καὶ δύναται νὰ αὐξήσῃ. Περιεφρόνησε δὲ ἀγερώχως τὰ συντάγματα τὰ ἐκ τῶν προτέρων δημιουργηθέντα ὑπὸ τῆς γνωστικῆς ἐνεργείας φιλοσοφικοῦ νοὸς, ἅτινα μόλις ζῶσι καὶ ἀνατρέπονται διὰ τῆς ἐπιορκίας ἀπειθοῦς στρατοῦ, ἢ διὰ τῆς ἀπονοίας συρφετώδους ὄχλου.

Ἐν Γαλλίᾳ λαμπρὰ κατὰ θεωρίαν ὑπὸ μεγάλων πολιτεύματα ἐχαλκεύθησαν, ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐρημόσθη. Συνέταξε τοιαῦτα ὁ **Montesquieu**, ὁ **Sieyès**, ὁ **Royer-Collard**, ὁ **Benjamin Constant**, ὁ **Toqueville** κλπ. ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐσερεώθη. Ποία δὲ ἡ αἰτία τῆς ἀποτυχίας; οἱ περὶ τὴν φυσιολογίαν καὶ βιολογίαν ἀσχολούμενοι θέλουσιν ἀπαντήσει θαῤῥαλέως, ὅτι οἱ μεγάλοι οὗτοι ἄνδρες ἐν γένει δὲν ἐνόησαν, ὅτι ἐν τῇ καταρτίσει τοῦ πολιτεύματος ἔπρεπε νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ φυλὴ, τὸ περιέχον, ὁ χρόνος. Νὰ συμμορφῶται δὲ καὶ προάγηται τὸ πολίτευμα κατὰ λόγον τῶν ἐθίμων, τῆς ἠθικῆς διαμορφώσεως καὶ τῶν ἐμφυσιωθεισῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου ἕξεων. Οἱ δὲ Ἄγγλοι (οὐχὶ βεβαίως οἱ διπλωμάται) οἱ φιλοσοφοῦντες καὶ τὴν ἀλήθειαν λατρεύοντες ἐνοοῦσιν, ὅτι οἱ θαυμάσιοι δι' αὐτοὺς θεσμοὶ δὲν δύνανται νὰ ὦσι τοιοῦτοι καὶ διὰ τοὺς ἄλλους. Ὁ **Mac-Culloh** εἷς ἐκ τῶν διασήμων φιλοσόφων καὶ οἰκονομολόγων τῆς Ἀγγλίας ῥητῶς ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ ἀξία τῶν πολιτευμάτων καὶ θεσμῶν δὲν εἶναι ἀείποτε ἡ αὐτή· τὸ πολίτευμα, ὅπερ προάγει ἔθνος τι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον, δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν κακοδαιμονίαν καὶ καταστροφὴν ἑτέρου ἔθνους εἰς ἀνομοίας κλιματικὰς καὶ ἄλλας περιστάσεις εὑρισκομένου.

Μεταβαίνοντες ἤδη νὰ πραγματευθῶμεν περὶ καταρτίσεως τῆς πολιτείας τῆς πατρίδος ἡμῶν, ὅπερ ἐν ταῖς παρούσαις περιςάσεσι εἶναι τὸ προφιλὲς μέλημα παντὸς ἀγνοῦ φιλοπάτριδος ὑπὸ οὐδενὸς ἠθικοῦ ἢ ὑλικοῦ συμφέροντος ὁδηγουμένου πρὸς παρασκευὴν τοιούτου ἢ τοιούτου πολιτεύματος δὲν ἐννοοῦμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν τὰς δεσποτικὰς δοξασίας τοῦ ἀπολυτόφρονος **Hobbes**, οὔτε κἂν τὰς τοῦ **Fergusson**, ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τῆς Σκωτικῆς Σχολῆς, τὰς φιλοσοφίας τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ ὥς τινες τὴν ὠνόμασαν. Ὁ μὲν **Hobbes** ἔγραφεν ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1688 τὰς περὶ ἀπολυτισμοῦ δοξασίας του, φοβούμενος ἴσως καὶ προβλέπων τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην. Ὁ δὲ **Fergusson** περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος φοβηθεὶς τὴν ἐκ τῆς Γαλλίας εἰσβολὴν τῆς δημοκρατίας ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπεστήριζε μὲν τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα, ἀποφαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἁρμόζει εἰς μικρὰ καὶ μὴ ἐξευγενισθέντα ἔθνη, καὶ προτιμᾷ διὰ ταῦτα τὴν ἀπόλυτον βασιλείαν.

Πάντες δὲ οἱ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν σπουδάζοντες καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φυσικὴν ἱστορίαν ἀσχοληθέντες πρεσβεύουσι, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡμεῖς, ὅτι κατὰ λόγον τῆς φυλῆς, τοῦ περιέχοντος καὶ τοῦ χρόνου μεταβάλλονται ἡ αἴσθησις, ἡ νόησις, τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα θρησκευτικά τε καὶ μὴ, ἑπομένως τὸ εἶδος τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ μορφὴ τῆς πολιτείας, καὶ αὐτὴ ἡ περὶ ἐλευθερίας ἰδέα· μάρτυς δὲ τούτου ὁ Ἀριστοτέλης αὐτὸς, ὅστις δὲν ἐνόει τὴν ἐλευθερίαν ἄνευ τῆς παρακαθημένης δουλείας· οἱ δὲ ἄλλως φρονοῦντες καὶ τὸ αὐτὸ πολίτευμα πανταχοῦ θέλοντες νὰ εἰσαγάγωσι, «ἐνὶ καλόποδι πάντας ὑποδέουσι» κατὰ τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν, καὶ πανάκειαν συνταγματικὴν μαγειρεύοντες ὁμοιάζουσι καθ' ὅλα τοὺς ἰατροτέχνας ἐκείνους, οἵτινες μήτε τὴν ἡλικίαν ὑπολογίζοντες, μήτε τὴν κράσιν καὶ ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ἀῤῥώστου, μήτε τὸ κλίμα ἢ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους, μήτε τὸ εἶδος τῆς νόσου καὶ τὴν φύσιν αὐτῆς, ἀλλὰ μεταβαίνοντες ἀπὸ χώρας εἰς χώραν φάρμακον πολύοπον καὶ πολυσκεύαστον ἀδιακρίτως τοῖς πᾶσι χορηγοῦσιν.

Ἵνα κρίνωμεν οὖν ὁποῖον τὸ ἁρμόζον ἡμῖν πολίτευμα δυνάμενον μὲν ἤδη νὰ ἐκκόψῃ τὰ ἐλαττώματα ἡμῶν τὰ ἐκ τῶν προηγουμένων ἀθλίων βιωτικῶν περιστάσεων παραχθέντα, ἱκανὸν δὲ νὰ διαμορφώσῃ τὰ ἤθη καὶ αὐξήσῃ τά τε προτερήματα καὶ τὰς ἀρετὰς, ὥστε θᾶττον νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν Ἑλληνισμοῦ, χωρὶς νὰ κινδυνεύσωμεν νὰ περιπέσωμεν ἐν τῷ ἀστυκῷ καὶ δημαγωγικῷ πνεύματι, δέον νὰ ἐρευνήσωμεν τὸν ἠθικὸν καὶ διανοητικὸν χαρακτῆρα τῆς φυλῆς ἡμῶν, τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ κλίματος ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἰδίως τὰς ἐκ τῶν βιωτικῶν περιστάσεων καὶ τοῦ χρόνου μεταβολάς. Ὅταν δὲ ἐκτιμήσωμεν ἀρκούντως τὴν ἠθικὴν κατάστασιν ἡμῶν παραγκωνίζοντες διὰ πάσης δυνάμεως τὴν φιλαυτίαν ἐθνικήν τε καὶ προσωπικὴν θέλομεν πεισθῆ, ὅτι ἵνα μὴ καταποντισθῶμεν ἐκ τῆς τρικυμίας τῶν παθῶν καὶ τῶν ἀγρίων κυμάτων τῆς ζωηρᾶς ἡμῶν φαντασίας, ὀφείλομεν νὰ περιστείλωμεν τὰ ἱστία τοῦ σκάφους τῆς πολιτείας· ὅταν δὲ διαγελάσῃ εὐήλιος ἡμέρα χρηστῶν ἠθῶν καὶ καλῶν ἕξεων καὶ πνεύσῃ ὁ ζέφυρος τῆς ἀρετῆς, ἀκινδύνως δυνάμεθα πλησίστιοι νὰ πλεύσωμεν τὸ πέλαγος τῆς ἐλευθερίας.

Γ'.

Καὶ ἐκ τῶν ἀλλοεθνῶν καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων τινὲς ὑπεςήριξαν διὰ ἱςορικῶν διδομένων, ὅτι ἡ φυλὴ ἡμῶν δὲν κατεστράφη ὑπὸ ἄλλης ἀντικατασταθεῖσα ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις· οἱ δὲ ἀναγνῶσται τῆς *Παρδώρας* γνωρίζουσιν ὅσα καὶ ἡμεῖς πρὸ ἐτῶν ἐξεθέσαμεν ὑποστηρίζοντες φυσιολογικῷ τῷ τρόπῳ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ οὐδὲ κἂν ἐξεφυλίσθη. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα καὶ νὰ βεβαιώσωμεν ἐπὶ παραβάσει τῶν φυσιογραφικῶν ἀληθειῶν, ὅτι αὕτη δὲν ὑπέστη ἕνεκα τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων τροπολογίας τινὰς ἐπὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν χαρακτήρων.

Ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ, κλάδος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ἤτοι Ἰαπετικῆς, ἕνεκα τοῦ κλίματος πρὸ παντὸς ἄλλου καὶ ἄλλων περιστάσεων, ἀπεχωρίσθη τῶν ἄλλων κλάδων τοῦ μεγάλου αὐτοῦ στελέχους, ὥστε πάρεξ γλωσσικῶν τινῶν ὅρων οὓς οἱ περὶ τὴν γλωσσολογίαν ἀσχολούμενοι ἀνεκάλυψαν, οἱ λοιποὶ ἀρχικοὶ χαρακτῆρες ὁλοσχερῶς μετεβλήθησαν· διότι ἡ κοινότης ἡ παρατηρουμένη εἰς τοὺς ἀπογόνους τῆς Ἀρίας φυλῆς ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐν τοῖς θρησκεύμασι, καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ ἀποδεικνύει ἴσως τὴν καταγωγὴν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τῶν ἠθικῶν καὶ διανοητικῶν χαρακτήρων συγγένειαν, οἵτινες κατὰ πολὺ ἀλλήλων ἀφίστανται. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνίχνευσις τῶν ἀρχικῶν φυλετικῶν χαρακτήρων εἶναι δυσχερὴς, ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς ὁμοιότης αὐτῶν δὲν ἀνακαλύπτεται, δέον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐγέννησε τύπον φυσικῶν καὶ ψυχικῶν χαρακτήρων μονοειδῆ ὥστε παραγράφονται ἐν γένει αἱ ἀρχικαὶ κοινότητες καὶ ὁμοιότητες.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ γῆ καὶ τὸ κλίμα ἔχουσι μεγίστην ἰσχὺν εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τῶν φυλῶν. Ὁ φυσιοδίφης **Trémaux** ἀνέγνωσεν ὑπόμνημα πρὸ τεσσάρων περίπου μηνῶν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων· «Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἡμῶν καὶ τῶν λόγων ταύτης». Ὑποστηρίζει δὲ ἐν συνόψει, ὅτι τοῖα γῆ, τοῖος ἄνθρωπος. Ἐν ταῖς πρωτογόνοις γαίαις καὶ λίαν ἐπόμβροις κλίμασι, λέγει, ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται μελάγχρους καὶ δυσειδὴς, ἐν δὲ ταῖς ὑστερογόνοις καὶ τοῖς ξηροῖς κλίμασι εὐειδὴς καὶ μᾶλλον λευκός. Ἐξετάζων τοὺς κλάδους τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς τὸν μὲν μετὰ τὸν δὲ, διατείνεται ὅτι ἕκαστος αὐτῶν διατηρεῖ τὸν αὐτὸν τύπον διὰ τῆς διαμονῆς του ἐν ὁμοίᾳ χώρᾳ, καὶ παραλλάσσει ὁσάκις ἡ χώρα διαφέρει. Ὅταν ἡ χώρα ἀνώμαλος καὶ πολυτρόπως διατεμνομένη καλύπτεται ὑπὸ ὑστερογόνων γαιῶν ἡ φυλὴ εἶναι ὡραία. Ἐν ταῖς Ἰνδίαις ὅπου ἡ χώρα οὕτω διάκειται ἀπαντῶνται φῦλα εὔμορφα, ἅμα δὲ, ἐν ἐκτάσει τινὶ γίνῃ πρωτόγονος, ὁ λαὸς μεταβάλλεται. Ἐν τῷ Τιραίῳ καὶ τὰς Βιλγαρίας καλουμένας χώρας πρωτογόνους καὶ λίαν ἐπόμβρους κατοικοῦσι λαοὶ δυσειδεῖς καὶ πιθηκόμορφοι. Ἀλλὰ ἵνα μεταβληθῶσιν οἱ χαρακτῆρες φυλῆς τινος ἔν τινι χώρᾳ μετοικησάσης ἀπαιτεῖται πολυχρόνιος ἐπίδρασις τῶν εἰρημένων φυσικῶν περιστάσεων· οὕτως ἐν

(1) Dictionnaire de la politique. Régime constitutionnel.

(2) Ἡ κατωτάτη τάξις τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ εἶναι τῳόντι κτηνώδης, ὡς πεπαιδευμένοι ἰατροὶ ἐξέθεσαν περὶ τούτου ἐν ταῖς ἐπιφυλλίσι τῶν ἰατρικῶν ἐφημερίδων. Πρὸ ἓξ περίπου ἐτῶν ὁ Ῥῶσσελ εἰσήγαγεν ἐν τῇ βουλῇ νομοσχέδιον αἰτῶν μικρὰν δαπάνην πρὸς μετρίαν ἐκπαίδευσιν τοῦ κατωτάτου λαοῦ· οἱ βουλευταὶ ἀπέῤῥιψαν τὸ νομοσχέδιον εἰπόντες, ὅτι ἀρκεῖ αὐτοῖς νὰ ἀκροάζωνται τὸ Εὐαγγέλιον ἀνὰ πᾶσαν κυριακήν.

παραδείγματι, παρὰ τὸν ποταμὸν τῆς Γαλλίας Ἄραρα (Saone) κατοικοῦσι λαοί τινες διαφέροντες, καί περ μικρὸν ἀλλήλων ἀπέχοντες καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς γῆς καὶ τοῦ κλίματος διαβιοῦντες. Τὸ χωρίον **Ecuelles** παρὰ τῷ **Verdun** κατοικεῖται ὑπὸ λαοῦ ὅλως ἀνομοίου τοῖς πλησιοχώροις· ὁ τύπος μάλιστα τῶν χαρακτήρων τοῦ θήλεως, ἰδιάζον σχῆμα τοῦ κεκρυφάλου, καὶ τὰ ἤθη ὑπεμφαίνουσι Ἑλληνικὴν μὲν καταγωγὴν οὐχὶ ὅμως σχετικῶς καὶ πολὺ ἀρχαίαν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων παρατηρήσεων τοῦ φυσιοδίφου **Trémaux** συνάγεται, ὅτι ἡ καλλιγύναικος ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου κληθεῖσα Ἑλλὰς χάριν τῆς ὑστερογόνου γῆς, πολυτρόπως καὶ ἀνωμάλως διατεμνομένης ὑπὸ πολλῶν ὀρέων, τοῦ ξηροῦ καὶ εὐκράτου κλίματος αὐτῆς δύναται νὰ θρέψῃ τοὺς εὐειδεστέρους τῶν ἀνθρώπων. Ὁ δὲ εὔδιος οὐρανὸς καὶ ἡ καθαρότης τοῦ ἀέρος ἔχουσι μεγίστην ἐπιῤῥοὴν λέγει ὁ Α. Οὐμβολδος ἐν τῷ *Κόσμῳ* ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἀναγγέλλοντες τὰς ἀρετὰς ταύτας τῆς πατρίδος ἡμῶν ἀντιβαίνομεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ τὸν ἡμέτερον εἰλικρινῆ σκοπὸν μὴ ποιούμενοι μνείαν καὶ δυσαρέστων τινῶν περιστάσεων. Ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων προσόντων τοῦ κλίματος εἶναι ἀναντιῤῥήτως ὁ βαθμὸς τῆς θερμοκρασίας τῆς ἐπιδρώσης τὰ μέγιστα ἐπὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν χαρακτήρων τοῦ ἀνθρώπου· τὸ δὲ ζήτημα ἐὰν τηρῆται ὁ αὐτὸς βαθμὸς τῆς θερμοκρασίας, ὁ αὐτὸς μέσος ὅρος αὐτῆς καὶ νῦν, ὁποῖος καὶ ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι βεβαίως ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων. Πρό τινων ἐτῶν ἐστηρίξαμεν ὅτι οὐδόλως παρήλλαξεν ὁ τῆς θερμοκρασίας βαθμὸς πιθανολογοῦντες τοῦτο ἔκ τινων διδομένων οὐχὶ μὲν θετικῶν ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὅλως ἀπιθάνων· κατὰ δυστυχίαν ὅμως ὁ ἐμπρησμὸς τῶν δασῶν ἕνεκα τῆς ἀτιμωρησίας τῶν ἐμπρηστῶν, καὶ μάλιστα ὁ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τῆς ἀναρχίας γενόμενος, θέλει ἀναμφιβόλως αὐξήσει τὸν μέσον ὅρον τῆς θερμοκρασίας, ὅπερ ἔσεται μέγα δυστύχημα· διότι καθ' ἑκάστην ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν λίαν θερμῶν κλιμάτων ἔχουσι μὲν ζωηροτάτην φαντασίαν, ἀλλὰ δὲν ἔχουσι τὴν δραστηριότητα καὶ νοημοσύνην τῶν εὐκράτων, εἰσὶν δὲ πρὸς τούτοις ἰτητικοὶ καὶ θρασεῖς.

Ὁ μέσος ὅρος τῆς θερμοκρασίας τῶν Ἀθηνῶν εἶναι·

Μέσος ὅρος τοῦ ἔτους	14, 9
τοῦ Ἰανουαρίου	5
τοῦ Ἰουλίου	24

Τοῦ Ἀλγερίου.

Μέσος ὅρος τοῦ ἔτους	14, 4
τοῦ Ἰανουαρίου	9, 3
τοῦ Ἰουλίου	19, 2

Τῆς Νεαπόλεως.

Μέσος ὅρος τοῦ ἔτους	12. 2
τοῦ Ἰανουαρίου	6, 5
τοῦ Ἰουλίου	19

Τῆς Ῥώμης

Μέσος ὅρος τοῦ ἔτους	12, 7
τοῦ Ἰανουαρίου	5, 8
τοῦ Ἰουλίου	19, 5

Τῆς Αισαβῶνος.

Μέσος ὅρος τοῦ ἔτοος	13; 1
τοῦ Ἰανουαρίου	9, 1
τοῦ Ἰουλίου	17, 8

Ἐκ τῶν πινάκων τούτων συνάγεται ὅτι ὁ μέσος ὅρος τῆς θερμοκρασίας τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἀνώτερος καὶ τοῦ Ἀλγερίου. Ὥθησε τὴν Ἑλλάδα πρὸς μεσημβρίαν ἡ καταστροφὴ τῶν δασῶν, ἢ καὶ τὸ πάλαι ὁ αὐτὸς μέσος ὑπῆρξε; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀδύνατον νὰ λυθῇ. Ὅπως δήποτε οἱ φυσιοδίφαι παρετήρησαν ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν δασῶν αὐξάνει τὴν θερμοκρασίαν, ἀλλοιοῖ καὶ τῶν γαιῶν τὴν ποιότητα καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς χαρακτῆρας. Εἶναι γνωστὸν ἱστορικῶς, ὅτι ἡ Παλαιστίνη κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἀντωνίνου τοῦ μάρτυρος ἐπικαλουμένου, ἦν χώρα εὔγεως καὶ ἔτρεφεν ἀνθρώπους εὐρώστους, δραστηρίους καὶ νοήμονας· μετὰ δὲ τὸν ἕβδομον αἰῶνα τοῦ Ἰσλαμισμοῦ εἰσβαλόντος καὶ τῶν δασῶν καταστραφέντων, ἡ γῆ ἐν γένει κατέστη λυπρὰ καὶ ἄγονος, οἱ δὲ ἄνθρωποι νωθροὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν. Ὁ δὲ **Guérin** μέλος τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς Σχολῆς ἐπισκεφθεὶς πρὸ δύω περίπου ἐτῶν τὴν Τυνεσίαν ἐν Ἀφρικῇ δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλως τὸν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ οἰκισμὸν τῶν Ῥωμαίων, εἰμὴ διότι πρότερον ἐκάλυπτον δρυμῶνες ταύτην· ἤδη δὲ ἄδενδρος καταστᾶσα κατήντησε σχεδὸν ἀκατοίκητος· οἱ δὲ Εὐρωπαῖοι δὲν ἀντέχουσιν ἕνεκα τῆς μεγάλης θερμότητος.

Ὁ ἀρχικὸς τύπος τῆς φυλῆς δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, ὡς ἐῤῥέθη, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τοῦ κλίματος ἔχει μεγίστην ἰσχὺν ἐπὶ τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν χαρακτήρων. Ἕλληνες μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀβδηρῖται, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις ὀλίγοι οἱ ἀσύνετοι, πολλοὶ δὲ ἐν Ἀβδήροις οἱ τοιοῦτοι, λέγει ὁ Γαληνός· τὸ κλίμα τῷόντι τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρᾷ θαυμασίως πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, καὶ ἰδίως τὸ κλίμα τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ἐκχύλισμα τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὡς ἄλλοτε τὸ ὠνόμασα. Ὁ ἀὴρ τῶν Ἀθηνῶν γεννᾷ σοφοὺς ἔλεγεν ὁ Κικέρων· ὁ δὲ Πλάτων φησὶν, ὅτι ἂν καὶ παρὰ βαρβάρων μάθημα λάβωσιν οἱ Ἕλληνες, τοῦτο ἄμεινον ἐκφέρουσι, μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ Ἀθηναῖοι· διόπερ καὶ στρατηγικοὶ γεγένηνται ἀρχῆθεν καὶ γραφικῆς εὑρετικοὶ, πάσης τέχνης βαναύσου τε καὶ πολεμικῆς, ἔτι δὲ καὶ λόγων καὶ μαθημάτων· διόπερ οὐδ' ἐπείσακτός ἐστιν (ὡς εἰπεῖν) ἡ παιδεία ἐν ταῖς Ἀθήναις, ἀλλ' ἐκ φύσεως ὑπάρχουσα, τοῦ τοιούτου ἀέρος ἰσχνοτάτου ὄντος καὶ καθαρωτάτου, ὡς μὴ μόνον τὴν γῆν λεπτύνειν (δι' ἣν αἰτίαν καὶ λεπτόγεως ἡ Ἀττικὴ) ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων· συμβαίνει γὰρ τὸν λεπτὸν ἀέρα τὴν μὲν γῆν βλάπτειν, τὰς δὲ ψυχὰς ὠφελεῖν.

Εἰς οὐδὲν ἄλλο ὀφείλεται ὁ λαμπρὸς Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἢ εἰς τὴν τῶν διανοητικῶν δυνάμεων ἀνάπτυξιν τὴν ἐκ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ κλίματος παραχθεῖσαν. Ὁ Ῥωμαϊκὸς καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς πολιτισμὸς δὲν εἶναι αὐτοφυὴς, ἀλλ' ἐπείσακτος, ἁπλῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀπόῤῥοια. Οἱ μονοειδεῖς τῶν Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων, Ἰνδῶν, Σινῶν πολιτισμοὶ δὲν δύνανται κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὸν Ἑλληνικόν· ὁ πολιτισμὸς οὗτος ὑπῆρξεν ὁ ἀνώτερος πάντων καὶ οὗτος ἐγέννησε τὸν καθ' ἡμᾶς. Ἔθεσεν ἡ θεία πρόνοια, λέγει ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς του ἀπανθίσμασιν ὁ φιλόσοφος **Jouffroi** τὸν λαὸν τὸν Ἑλληνικὸν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἵνα τὸν ὑψώσῃ πρὸς ὄφελος τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ πολιτισμὸς οὗτος ἐπήγασεν, ὡς εἴρηται, ἐκ τοῦ ὕψους τῶν διανοητικῶν δυνάμεων. Ἡ καλλιτεχνία τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀμίμητος ποίησις ὀφείλονται οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ζωηρὰν φαντασίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ, εἰς τὴν βαθεῖαν αἴσθησιν τῆς ἁρμονίας καὶ τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀναλογιῶν τῶν ἀντικειμένων· ἀλλὰ αἱ ἰδιότητες αὗται ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς μεγάλης ἀντιλήψεως καὶ τῆς ὀξυνοίας· συνέπραξε μὲν ἡ ζωηρὰ φαντασία ἵνα παραχθῶσι τὰ ἀριστουργήματα τῆς καλλιτεχνίας καὶ ποιήσεως, ἀλλ' αὕτη μόνη δὲν ἤρκει βεβαίως. Πάντες οἱ μεσημβρινοὶ λαοὶ κέκτηνται ζωηρὰν φαντασίαν, ἀλλὰ μόλις ὁ αἰγυπτόφιλος **Champollion** ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ἄγαλμα Αἰγύπτιον ἄξιον νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ κατώτερα τῶν Ἑλληνικῶν. Δὲν ὀφείλεται ἡ μεγαλοφυΐα τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τοὺς θεούς των, ὡς λέγει ὁ εὐφυὴς **Renan** ἐν ταῖς μελέταις τῶν θρησκευτικῶν ἱστοριῶν, ἀλλὰ οἱ θεοί των εἰς τὴν ζωηράν των φαντασίαν ὀφείλονται, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ μυθολογία ἅπασα, καὶ πάντα τὰ χαριέστατα μυθεύματα ἅτινα περιῆλθον εἰς γνῶσιν ἡμῶν διὰ τοῦ Παυσανίου, ἐξ ὧν κρίνομεν καὶ περὶ ὧν ὁ Ἀντίοχος ἔγραψεν. Ἐκ τῆς ταχείας ἀντιλήψεως καὶ λαμπρᾶς μνήμης ἐπήγασεν ἡ θαυμασία εὐμάθεια δι' ἧς καὶ ποίησις καὶ ἱστοριογραφία καὶ τοσαῦτα ἄλλα εἰς ὕψιστον βαθμὸν ὑψώθησαν. Ναὶ μὲν ἡ φαντασία, ἡ θυγάτηρ αὕτη τῆς μνήμης ὡς τὴν λέγει ὁ **Lelut** ὑπῆρξεν ἓν τῶν κυριωτέρων ἐλατηρίων τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας, ἀλλ' ἡ στερεὰ μνήμη ἐσυστηματοποίησεν πάντα καὶ ἔδωκε μορφὴν μᾶλλον ἐπιστημονικήν. Αὕτη ἡ θαυμασία ζωὴ τῶν ἰδεῶν, ὡς ὀνομάζει τὴν μνήμην ὁ φυσιολόγος **Haller,** εἶναι ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς παραγωγῆς καὶ ἐκφράσεως πάσης ἐννοίας· ὁ δὲ **Lelut** ῥίζαν τῆς μεγαλοφυΐας ἐθεώρησεν. «Αὕτη γὰρ ὥσπερ τῆς παιδείας ἐσὶ ταμεῖον, λέγει ὁ Πλούταρχος, καὶ διὰ τοῦτο μητέρα τῶν Μουσῶν ἐμυθολόγησαν εἶναι τὴν Μνημοσύνην, αἰνιττόμενοι καὶ παραδηλοῦντες, ὅτι οὕτως οὐδὲν γεννᾷν καὶ τρέφειν ὡς ἡ μνήμη πέφυκε.»

Ἐκ τῶν δυνάμεων τῆς κυρίως καλουμένης διανοίας, τουτέστι τῶν δυνάμεων τοῦ συγκρίνειν, τοῦ συλλογίζεσθαι, τοῦ ἀφαιρεῖν, τοῦ καθολικεύειν, τοῦ κρίνειν, τῶν δυνάμεων, λέγω, ἐκείνων δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν γίγνεται κατὰ τὴν Πλατωνικὴν ἔκφρασιν (**réflectives**) ἡ κρίσις ἐθεωρήθη παρά τινων ἐκ τῶν νεωτέρων ὡς οὖσα ἐν μέρει ἀσθενὴς παρ' Ἕλλησι. Ἡ ἀκρισία τῷόντι ἀνακαλύπτεται πολλάκις ἐν τῇ διεξαγωγῇ πολιτικῶν τινων πραγμάτων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· φαίνεται δὲ ὅτι ἐπήγασεν αὕτη ἐκ τῆς μορφῆς τῶν πολιτειῶν, ὧν ἕνεκα περιήρχοντο εἰς τὰ πράγματα πολλάκις ἄνθρωποι ἀδέξιοι εὐκόλως ἐμπίπτοντες ἐν τῇ διπλωματικῇ παγίδι οὐμόνον ἑνὸς Τίτου Φλαμινίνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Φαρναβάζου αὐτοῦ τοῦ σατράπου τοῦ βαρβάρου Βασιλέως τῶν Περσῶν, ὡς παρακατιὼν θέλω διαλάβει. Ἀλλ' ἐν τοῖς φιλοσοφικοῖς καὶ ἱστορικοῖς συγγράμμασι καταδηλοῦται ἡ βαθύνοια καὶ ἔντονος κρίσις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Πολλάκις ἕνεκα τῆς μορφῆς τῶν πολιτειῶν, ὡς εἴρηται, ἡ δημαγωγία ἔφερεν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων νέους ἀπείρους καὶ εὐκόλως ἐξαπατωμένους, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες καθὼς καὶ πάντες οἱ λαοὶ δικαίως τοῖς γέρουσι ἀπέδωκαν τὴν ἱκανότητα τοῦ κρίνειν καὶ τοῦ βουλεύεσθαι. Ἡ κρίσις γεννᾶται αὐξάνει καὶ κρατύνεται διὰ τῆς προσθήκης γνώσεων καὶ ἰδεῶν, ἃς ὁ χρόνος προσφέρει τροφὴν, ὡς εἰπεῖν, τῆς διανοίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ αὐθεντεία θεωρεῖται προσὸν τῆς γεροντικῆς ἡλικίας· ἡγεμονικὸν τὸ γῆρας, λέγει ὁ Πλούταρχος. Οἱ δὲ ἐνδοξότεροι τῶν Νομοθετῶν τὴν παραζευχθεῖσαν τοῖς Βασιλεῦσι ἀριστοκρατίαν, γερουσίαν ἐκάλεσαν· καὶ ὁ Πύθιος τοὺς γερουσιαστὰς τῆς Λακεδαίμονος Πρεσβυγενέας ὠνόμασεν. Ἡ κρίσις τῷόντι εἶναι τὸ προϊὸν τῆς παραθέσεως διαφόρων ἰδεῶν ἃς ὁ χρόνος καὶ ἡ μάθησις ἐναποταμιεύουσιν ἐν τῇ κοιναισθήσει. Διὰ μὲν τοῦ χρόνου αὐξάνουσαι αἱ γνώσεις ἀκονῶσι τὸν νοῦν, ὅθεν ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγεν, οἱ μὲν νέοι θᾶττον μανθάνουσιν, οἱ δὲ γέροντες μᾶλλον νοῦν ἔχουσιν. «Μόνος ὁ νοῦς παλαιούμενος ἀνηβᾷ» ἔλεγεν ὡσαύτως ὁ Πλούταρχος. Διὰ δὲ τῆς μελέτης καὶ σπουδῆς πολλαπλασιαζομένων τῶν γνώσεων ὁ νοῦς ἔτι μᾶλλον ἀναπτύσσεται καὶ

ἡ κρίσις κρατύνεται· ὅθεν καὶ ὁ σοφὸς Ἐμπεδοκλῆς ἔλεγεν·

Ἀλλ' ἄγε μύθων κλῦθι,
Μάθησις γὰρ φρένας αὔξει.

Δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπέπεσαν εἰς τὸν ξένον ζυγὸν διότι ἀπώλεσαν τὴν πρώτην νοερὰν δύναμιν τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν, τὴν κριτικὴν αἴσθησιν (sens critique), ὡς λέγει ὁ **Morel** (**L'esprit des Grecs**) ἀλλ' ὡς τὸ κλίμα ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν, οὕτως ἐνεργεῖ καὶ εἰς τὴν ἐπίτασιν τῶν παθητικῶν δυνάμεων· τὰ ἐξημμένα πάθη ὑπῆρξαν κυρίως τὰ αἴτια τῆς ἀπωλείας τῆς Ἑλλάδος. Ναὶ μὲν ὁ ἄνθρωπος ζῇ διὰ τῶν παθῶν, ὡς ἔλεγεν ὁ φιλόσοφος **Chamfort**· τὰ πάθη μεταχειρίζονται τὸν λόγον ἵνα φθάσωσιν εἰς τὸν σκοπόν των καὶ οὐχὶ ὁ λόγος τὰ πάθη· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ εὐγενῆ πάθη, αἰσθήματα δηλαδὴ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς στηριζόμενα καὶ γενικὴν ὠφέλειαν παράγοντα, οἷα εἶναι ἡ φιλοπατρία καὶ ἡ φιλοτιμία αὐτὴ καὶ ὁ ζῆλος κλ. ἀλλ' ὅταν τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων διαφθείρωνται, ἀγενῆ, ἐπίμομφα καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἐπιζήμια πάθη, οἷα ἡ πλεονεξία, ἡ φιλοχρηματία, ἡ φιλαργυρία, ἡ φιλοπρωτία καὶ τὰ τοιαῦτα ὁδηγοῦσι τὸν λόγον καὶ τούτῳ χρῶνται πρὸς κόρεσιν αὐτῶν. Ἕνεκα τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ κλίματος καὶ πιθανὸν τῆς θερμότητος αὐτοῦ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ χαρακτῆρι ἐπιτείνονται καὶ τὰ εὐγενῆ καὶ τὰ ἀγενῆ πάθη σφοδρῶς. Ὁ ζωγράφος Παῤῥάσιος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου ἐζωγράφησε τὸν λαὸν τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὡς ἔγγιστα δυνάμεθα νὰ εἴπομεν πάντας τοὺς Ἕλληνας, ὑπὸ τὸ πρόσωπον ἀνθρώπου παριστάντος ἐνταὐτῷ πάντας τοὺς ἀντιθέτους χαρακτῆρας· συνέπιπτον ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἄγρια καὶ ἥμερα πάθη, πάντα τὰ ἄκρα τοῦ θράσους καὶ τῆς ἠπιότητος, τῆς ὑπεροψίας καὶ ταπεινοφροσύνης.

Ὅπως δήποτε τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος ὥρισται ἵνα ὑπεκκαίῃ σφοδρὰ πάθη· ἴσως ταῦτα ὑπεθάλποντο ὑπὸ τοῦ εἴδους τῶν πολιτευμάτων. Εὐλογώτερον ὅμως φαίνεται νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τὰ πάθη ἐγέννησαν καὶ τὸ ἀστυκὸν πνεῦμα καὶ τὸ λίαν δημοκρατικόν· ἕκαστος ἐπιθυμῶν νὰ πρωτεύῃ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς γεννήσεώς του ἔβλεπεν ἑαυτὸν ταπεινούμενον ἐν τῇ ἑνώσει πολλῶν χωρῶν πρὸς καταρτισμὸν ἑνὸς καὶ μόνου κράτους· τὴν δὲ βασιλείαν καὶ τὴν νομιμοτέραν καὶ τὴν μᾶλλον ὠφέλιμον πρόσκομμα εἰς τὴν ἀναβασίν του εἰς τοὺς ὑψηλοὺς βαθμοὺς τῆς πολιτείας. Πιθανολογοῦμεν δὲ, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἄλλων αἰτίων καὶ ἡ φιλαρχία καὶ φιλοπρωτία ἐπήνεγκον τὴν διαίρεσιν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων καὶ ἐμπόδισαν κέντρον τι ἑνώσεως καὶ πολιτικῆς στερεότητος· εἰς τρόπον ὥστε τὰ φαεινὰ ταῦτα ἄστρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὴ ἔχοντα κεντρον ἕλξεως ἐξῆλθον τῆς τροχιᾶς των, ὡς λέγει εὐφυῶς ὁ προμνησθεὶς **Karey**, καὶ ἀπώλοντο εἰς τὸ χάος.

Ἕνεκα δὲ τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος περιῆρχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιτείας οἱ ὑπὸ τοιούτων παθῶν κατεχόμενοι, ἄνθρωποι ἀπρογύμναστοι, ἀπροπαρασκεύαστοι καὶ συνήθως ἀμβλυώττοντες, τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν μὴ ἐννοοῦντες καὶ οὕτως ἕρμαιον τὴν πατρίδα εἰς τὴν ξένην διπλωματικὴν ἐνέργειαν προσφέροντες. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ προϊστάμενοι τῶν Ἑλληνίδων πόλεων κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν ἀνάμιξιν αὐτῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πράγμασι· καὶ τί ἐσήμαινε τότε ὁ Ἀκαρνὰν Λυκίσκος καταγγέλων εἰς τοὺς Σπαρτιάτας τὴν δολιότητα τοῦ Ἑσπερίου νέφους ὡς τὸ ὠνόμαζε; καὶ τί ἐσήμαινον οἱ λόγοι τοῦ Φιλοποίμενος πρὸς τὸν δημηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς Ῥωμαϊκῆς συμμαχίας, τῆς τὰς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων δῆθεν ὑποστηριζούσης, δημοκόπον Ἀρισταίνετον; Οἱ δημαγωγοὶ καὶ ὀχλοκόποι, δηλητηριάσαντες τὴν καρδίαν, διέστρεψαν τὴν διάνοιαν καὶ ἐνόθευσαν τὴν κοινὴν γνώμην· ἡ δὲ ἀληθὴς ἐκτίμησις τῶν πραγμάτων ἐβορβορώθη ὑπὸ τῆς ἀκαθέκτου φιλαρχίας τῶν προϊσταμένων καὶ τῆς αἰσχρᾶς φιλοχρηματίας τῶν προδοτῶν Καλλικρατίδα καὶ ἄλλων τοιούτων ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μνημονευομένων ὧν τὰ ὀνόματα ἡ ἀσθενής μου μνήμη δὲν διετήρησεν.

Ἐξ ὧν διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος διαῤῥήδην ἐξάγεται, ὅτι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπέκυψαν εἰς τὸν Περσικὸν ζυγὸν ἕνεκα τῆς φιλαρχίας καὶ φιλοπρωτίας ἐκείνων, οὓς ἀκολούθως οἱ Πέρσαι κατέστησαν τυράννους. Οἱ Πέρσαι κατορῥωδήσαντες τὴν θαλασσίαν δύναμιν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τὴν παρὰ τὴν Λάδην συγκεντρωθεῖσαν, ἥτις βεβαίως ἤθελε θριαμβεύσει, ἐθώπευσαν τὰ πάθη τινῶν ἐκ τῶν προύχόντων καὶ κατώρθωσαν τὴν καταστροφήν. Οἱ δὲ δόκιμοι τῶν ἀστῶν τῆς Ἐρετρίας Εὔφορβος καὶ Φίλαγρος, ἐλπίζοντες διὰ τῶν Περσῶν νὰ καταστασθῶσιν ἀρχηγοὶ τῆς τῶν Ἐρετριέων πολιτείας, προὔδωκαν οἱ ἄθλιοι τὴν πατρίδα των εἰς τοὺς Πέρσας. Καὶ ἐὰν Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου, ὅστις δὲν ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τῆς Περσίας διότι πρῶτος ὁ ἵππος αὐτοῦ προσδραμὼν ἐχρεμέτισε κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου διηγούμενον μύθευμα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς περινοίας καὶ ἐμπειρίας του, ἐάν, λέγω, ἤθελε ζήσῃ χρόνον τινὰ, ἴσως ἴσως διὰ τῆς πολιτικῆς του (1) ἤθελε σβέσει τὴν τῆς Ἑλλάδος λάμψιν.

(1) Ἐκ πολλῶν χωρίων τοῦ Ἡροδότου ἐξάγεται ἡ πολιτικὴ ἐπιτηδειότης τοῦ Δαρείου. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπεσκέφθη παραπλέων τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ καταλύσας πάν-

Μέγιστον αἴτιον τῆς καταστροφῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος· οὗτος δὲ ἐγενήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἧττον ἐξ ἄλλων αἰτιῶν ὅσον ἐκ τῆς ἀπείρου φιλαρχίας τοῦ Περικλέους. Τηκόμενος ὁ Ὀλύμπιος ἐπικληθεὶς ἀνὴρ ὑπὸ τοῦ πάθους τούτου, παρενόησε τὴν ὀρθὴν πολιτικὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κορυφαίας τῶν δημοκρατιῶν. Ἀντὶ νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνδέων τοὺς Ἕλληνας δι' ἐπιδεξίου πολιτικῆς, κατέστρεφε τοὺς Σαμίους συγγενεῖς καὶ ὁμοφύλους κατὰ τὴν ἀπευθυνθεῖσαν αὐτῷ ἐπιτίμησιν τῆς Ἐλπινίκης πρὸς ἣν ἵνα δικαιολογηθῇ ἔδωκε τῳόντι γελοίαν ἀπάντησιν, ὡς δῆλον γίγνεται ἐκ τῶν τοῦ Πλουτάρχου. Ἀναγκάζεται δὲ ἵνα ὑποθάλπῃ τὸν πόλεμον, ὅπως ἀναγκαῖος γιγνόμενος διὰ τὴν ἱκανότητά του καὶ εὐφυΐαν διατηρῆται ἀκλονήτως ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πραγμάτων. Καὶ κατέστη ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηνῶν, λόγῳ μὲν, ὡς φησιν ὁ Θουκυδίδης, δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχὴ διὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν. Ἀλλ' ἵνα φθάσῃ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον ἐταπείνωσε διὰ τοῦ Ἐφιάλτου τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν, τὸν δὲ ἕταῖρον αὐτοῦ Μητίοχον συμπράκτορα καὶ συνεργάτην μεταχειριζόμενος ἔῤῥιψε τὴν βαρύτητα καὶ αὐθεντείαν τῶν ἀρίστων τῆς κοινωνίας, καὶ ἀνύψωσε τοὺς ἀνθρώπους τῆς κατωτάτης τάξεως θωπεύων καὶ περιποιούμενος αὐτούς· ὥστε δικαίως ὁ Πλάτων ἐν Γοργίᾳ φησὶ τὸν Περικλέα πεποιηκέναι Ἀθηναίους ἀργοὺς καὶ δειλοὺς καὶ λάλους καὶ φιλαργύρους, εἰς μισθοφορίαν πρῶτον καταῤῥήσαντα. Χωρὶς δὲ νὰ προσθέσω, ὅ τι Διόδωρος ὁ Σικελιώτης εἶπε περὶ αὐτοῦ, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ μέμφεται τῆς δοξοκομπίας του. Τὰ σφοδρὰ τῷ ὄντι πάθη ἐκκρούοντα τὸν νοῦν φέρουσι καὶ αὐτοὺς τοὺς μεγάλους ἄνδρας εἰς ἀσύγνωστα παραπτώματα. Τὰ πάθη, λέγει ὁ διάσημος παρανοιολόγος (**aliéniste**) **Esquirol**, καί τοι διαβατικὰ, δεσπόζουσι τοῦ νοὸς, ἀποῤῥοφῶσιν αὐτὸν τοσοῦτον σφοδρῶς, ὥστε ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο πρὸ ὀφθαλμῶν του ἔχει, εἰμὴ τὸ ἀντικείμενον τοῦ πάθους.

Ἕνεκα τῆς σφοδρᾶς ἐντάσεως τῶν παθῶν, καί τοι τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ὑπερτέρου παντὸς ἄλλου ὄντος, ὁ τυχὼν Μονάρχης ἔχων δόσιν τινὰ πονηρίας καὶ διπλωματικῆς δεξιότητος ἠδύνατο νὰ γίνῃ κύριος τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Οὐχὶ τοσοῦτον τῇ δυνάμει τῶν ὅπλων, ἀλλ' ἀργυραῖς λόγχαις κατὰ τὸν χρησμὸν ἢ κάλλιον εἰπεῖν, τὴν συμβουλὴν τῆς Πυθίας, Φίλιππος ὁ Μακεδὼν ἐφάνη ἀ-

τας τοὺς τυράννους τῶν Ἰώνων, δημοκρατίας καθίστη εἰς τὰς πόλεις, ὅπερ ὁ Πατὴρ τῆς ἱστορίας θεωρεῖ μέγιστον θῶυμα.

νώτερος τῶν Ἑλληνικῶν δημοκρατιῶν· ἡ δὲ Ῥώμη, ὡς ἐῤῥέθη διὰ τῆς πολιτικῆς μᾶλλον ἢ τῶν λεγεώνων ὑπεδούλωσε τὴν Ἑλλάδα.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΑΝΑΜΙΚΤΑ.

Ἐπιστολὴ Δ'.

Τῷ διευθυντῇ τῆς Πανδώρας.

Ἐν Βιέννῃ, τὴν 7 Σεπτεμβρίου 1864.

Ἄρχομαι γράφων τὴν παροῦσαν ἐνῷ περιμένω νὰ ἐπιβῶ εἰς τὴν ἀτμάμαξαν. Ὀρθῶς λοιπόν σοι ἔλεγον ἐκ Σπᾶ ὅτι Κύριος οἶδε ποῦ καὶ πόθεν θὰ φυτρώσῃ ἡ τετάρτη ἐπιστολή μου. Ἐν Παρισίοις διέτριψα πέντε μόνον ἡμέρας, καὶ τὴν 2 Σεπτεμβρίου ἀνεχώρησα ὅπως μεταβῶ διὰ ξηρᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Λυποῦμαι ἐγκαρδίως ὅτι καιρὸν δὲν ἔχω νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ κυριώτερα κἂν μέρη τῆς Γερμανίας, τὴν ὁποίαν πρῶτον σήμερον βλέπω. Ὁποία φύσις! Δάση, ποτάμοι, ὄρη δασύσκια, λόφοι χλοερώτατοι, ῥύακες, κοιλάδες, πόλεις, χωρία ὀλίγον ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων, δένδρα συντριβόμενα ὑπὸ τὸ βάρος τῶν καρπῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὑποβασταζόμενα ὑπὸ στύλων, πάντα χαρίεντα, πάντα γονητευτικὰ, πάντα οὐράνια!

Διελθόντες τὴν γέφυραν τὴν συνδέουσαν τὸ Στρασβοῦργον μετὰ τῆς Γερμανίας, κατέβημεν εἰς **Kiel** ἵνα προγευθῶμεν καὶ μεταβῶμεν εἰς ἁμάξας γερμανικάς. Ὁ ἄρτος τῆς Γερμανίας καὶ ἐκεῖ, ὡς καὶ ἐνταῦθα, εἶναι ἀνώτερος τοῦ γαλλικοῦ· πᾶσα ὅμως ἡ ὑπηρεσία τῶν τε σιδηροδρόμων καὶ τῶν σταθμῶν καὶ τῶν ξενοδοχείων, κατωτέρα καὶ τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς Ἀγγλικῆς. Εἰς τοὺς σιδηροδρόμους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας εὑρίσκεις ταχύτητα, ἀκρίβειαν, τάξιν, εὐκολίας, ἐπιγραφὰς ὁδηγούσας σε πρὸς πᾶν ἀναγκαῖον χωρὶς νὰ κατατρίβῃς τὸν καιρὸν εἰς ἐρωτήσεις. Ἀνὰ πάντα σταθμὸν οἱ ὑπηρέται ἀνοίγουσιν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης βραδύτητος τὰς θύρας τῶν ἁμαξῶν, ἐπιφωνοῦντες ἐπανειλημμένως καὶ γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου καὶ τὸν χρόνον τῆς σταθμεύσεως, καὶ ἀνὰ πάντα σταθμὸν εὑρίσκεις ἑτοίμην τράπεζαν· τρέχουσι δὲ συνήθως αἱ ἁτμάμαξαι **à grande vitesse**, καὶ οὔτε στιγμὴ παρέρχεται εἰς μάτην πέραν τοῦ ὡρισμένου χρόνου. Διὸ ὅταν καταβῇ τις νὰ γευθῇ δὲν μασσᾷ, ἀλλὰ καταπίνει ὡς κάμηλος. Ὅτε μετέβην ἀπὸ **Boulogne** εἰς **Folkstone** καὶ ἐναλλὰξ, μετὰ τοσαύτης προσοχῆς οἰακοστρόφει τὸ ἀτμόπλοιον ὁ ἄγγλος πλοίαρχος, ὥστ' ἐφαίνετο ἄλλος ἐπιτηδειότατος ἀναβάτης, χα-

λιναγωγῶν διὰ δεξιᾶς χειρὸς τὸν ἵππον, καὶ κεντῶν αὐτοῦ τὰ πλευρὰ ἵνα ὑπερβῇ τὸν ἁμιλλώμενον. Οἱ Γερμανοὶ ὅμως, ἀσπαζόμενοι, φαίνεται, τὸ τῶν Ἰταλῶν «chi va piano va sano,» σοῦ ἐκβάλλουσι τὴν ψυχὴν βραδυποροῦντες. Ἀναστέλλουσι τὸν δρόμον τῶν ἁμαξῶν ὅπου δὲν γράφει ὁ ἀνὰ χεῖράς σου ὁδηγὸς, καὶ παρέρχονται τοὺς σταθμοὺς ὅπου ἐπίστευες, κατὰ τὸν ὁδηγὸν τοῦτον, ὅτι ἔμελλε νὰ καταλύσῃς. Ὅταν δὲ σταθμεύωσιν, οὔτε κράζουσιν ὑπηρέται, οὔτε ἀνοίγουσι τὰς θύρας. Ἀνοίγεις ἂν θέλῃς μόνος σου καὶ ἐρωτῶν ποῦ εὑρίσκεσαι σπανίως λαμβάνεις ἀπάντησιν. Εἰς τὰ ξενοδοχεῖα τῶν σταθμῶν εὑρίσκεις ἀπεράντους τραπέζας ἐστρωμένας, καὶ ἐπ᾽ αὐτῶν . . . ξηρὸν ἄρτον! ὅταν δὲ ζητήσῃς νὰ φάγῃς σὲ προσφέρουσι ζῦθον· «*Μπίρ! μπίρ!*» Ἀλλὰ τὸν βουλιμιῶντα στόμαχον χορτάζει ἡ *μπίρα;* Δέκα σχεδὸν ὧραι εἶχον παρέλθει ἀπὸ τοῦ ἐν **Kiel** προγεύματός μου, καὶ εἰς οὐδένα σταθμὸν εὗρον τί νὰ γευθῶ. Μόλις ἐν Μονάχῳ μοὶ ἐδόθη ὀπτὸν κοττοπούλιον, τὸ ὁποῖον κατεβρόχθισα ὡς ἄλλος Κροτωνιάτης, συνοδεύσας καὶ δι᾽ὀλίγου λεγομένου οἴνου, ἀλλὰ καὶ πεντάφραγκον ἀποτίσας. Εἰς τῶν σταθμῶν τὰ διάφορα μέρη δὲν σὲ ὁδηγοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιγραφαί· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἀργοπορίαν προξενεῖ, ἀλλὰ καὶ εἰς δραματικά τινα ἐπεισόδια δίδει ἀφορμὴν, ἅτινα ἐπεθύμουν μὲν νὰ περιγράψω, ἀποσιωπῶ ὅμως, οὐχὶ ὡς ἀντιβαίνοντα εἰς τὴν σεμνότητα, ἀλλὰ δειλιῶν πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῶν πεπολιτισμένων. Εἰς τὸν **Médecin malgré lui,** εἰς τὸ **École des femmes,** εἰς τὸν **Cocu imaginaire,** εἰς τὰ γνωστὰ ταῦτα δράματα τοῦ Μολιέρου, παριστανόμενα συνεχῶς εἰς τὰ θέατρα, εἶδον πρὸς τοῖς ἄλλοις συῤῥέοντας καὶ Ἄγγλους καὶ Ἀγγλίδας, καὶ καγχάζοντας καὶ **bis** πολλάκις ἀνακράζοντας. Καὶ ὅμως, μίαν λέξιν ἀθῶαν, τὴν ὁποίαν ἐβάπτισαν ἀσχήμονα, δὲν ἀνέχονται ν᾽ ἀκούσωσι λεγομένην ἢ γραφομένην· τοιαύτας παραδόξους ἀντιφάσεις ἔχει ἡ πεφωτισμένη Εὐρώπη. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἔχαιρον ἀκούοντες, ἀκμάζοντος τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ Ἀριστοφάνους τὰς κωμῳδίας· ἀλλ᾽ ὅ,τι ἔλεγον ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ *Πλούτου* οἱ ὑποκριταὶ, ἐλέγετο καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ κατ᾽ οἶκον.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι δίκαιον, παραβάλλοντες τοὺς Γερμανοὺς πρὸς ἄλλους, νὰ κατακρίνωμεν αὐτοὺς ἐπὶ νωθρότητι. Ὡς ἕκαστος ἀριστοτέχνης, κατασκευάζων ἄγαλμα ἢ ζωγραφῶν εἰκόνα, δίδει αὐτοῖς ἴδιον ῥυθμὸν, οὕτω καὶ ἡ ἀριστοτεχνοτέρα φύσις, δημιουργοῦσα τὰ ἔθνη ἔδωκεν ἑκάστῳ ἰδίας κλίσεις, ἴδιον **génie,** ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι. Μὴ δὲν θὰ εἶχον καὶ οἱ Γερμανοὶ δίκαιον νὰ ὀνομάσωσιν *ὀξεῖς καὶ νεωτεροποιοὺς* ἡμᾶς, ὡς ἀπεκάλεσαν τοὺς Ἕλληνας ὁ Ἕλλην Θουκυδίδης καὶ ἄλλοι; Κάλλιον νὰ σπεύδωσιν οἱ Γερμανοὶ βραδέως, ἢ ἡμεῖς νὰ ἐνεργῶμεν ταχέως· διότι ἡ μὲν βραδύτης μαρτυρεῖ σκέψιν, ἡ δὲ ταχύτης καταγγέλλει ἀπερισκεψίαν.

Μόλις εἰσῆλθον εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἐνόμισα ὅτι εἶχον ἀντικρύ μου τοὺς Βαυαροὺς τοῦ 1833. Αἱ αὐταὶ φυσιογνωμίαι, τὸ αὐτὸ ἦθος, τὸ αὐτὸ ἔνδυμα, ἡ αὐτὴ προφορὰ καὶ ἡ αὐτὴ ἀναλγησία! Στρατιωτικὴ πειθαρχία περὶ πάντα· καὶ αὐτοὶ τῶν σιδηροδρόμων οἱ ὑπηρέται φοροῦσι στρατιωτικὰς στολάς. Καὶ ποῦ μὲν κρατοῦσι κόπανον, καὶ ἀνυψοῦσιν αὐτὸν πρὸ τῶν διερχομένων ἁμαξῶν, ἀπαραλλάκτως ὡς τὰ ὅπλα οἱ στρατιῶται πρὸ τῶν ἀξιωματικῶν, ποῦ δὲ φέρουσι τὴν δεξιὰν εἰς τὸν πῖλον καὶ δὲν μετακινοῦσιν αὐτὴν πρὶν ἢ παρέλθῃ ὁλόκληρος ἡ ἑκατοντάπηχυς τῶν ἁμαξῶν σειρά.

Ἐν **Ulm** ἀπηντήσαμεν τὸν Ῥῶσον αὐτοκράτορα μεταβαίνοντα εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ὁ σταθμὸς ἦτο ἀνάπλεως στρατιωτῶν, ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τὸ κυανοῦν χρῶμα, τὸ ὁποῖον παρεδέχθη ἡ ἀντιβασιλεία ἐν Ἑλλάδι, ἐπικρατεῖ καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὰ γερμανικὰ κράτη.

Ὅτε εἰσήλθομεν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἐπεθεώρησαν οἱ τελῶναι ἐν **Salzbourg** τὰ διαβατήρια καὶ τὰ πράγματα ἡμῶν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς εὐγενείας καὶ ἑτοιμότητος. Τὸ ἐμὸν μάλιστα κιβώτιον καὶ τὸν σάκκον οὔτε ἤνοιξαν· μὲ ἠρώτησαν μόνον ἂν εἶχόν τι νὰ δηλώσω. Εἰς δὲ Βιέννην ἐφθάσαμεν τὴν πρωΐαν τῆς Παρασκευῆς, μετὰ τριακονταὲξ ὥρας ἐκ Παρισίων· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμοὺς δύο νύκτας, ἀπεφάσισα νὰ καταλύσω εἰς ξενοδοχεῖον.

Ἀλλὰ μὴ περίμενε περιγραφὰς, διότι ὀλίγον διατρίψας (τρεῖς μόνον ἡμέρας), ὀλίγα καὶ εἶδον. Ἀγοράσας τὴν πρώτην ἡμέραν βιενναῖον συνέκδημον καὶ χάρτην, περιῆλθον εἰς διάφορα μέρη τῆς πόλεως. Ἐπεσκέφθην τὸν πρέσβυν τῆς Ἑλλάδος Κ. Σίναν, τὸν ἀρχιμανδρίτην τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας Κ. Ἀντώνιον Χαριάτην, καὶ τὸν Κ. Ἀιδωρίκην, γραμματέα τῆς πρεσβείας. Εἰσελθὼν δὲ εἰς καφενεῖον ὅπου συνέρχονται οἱ Ἕλληνες ἢ οἱ ἐξ Ἑλλήνων καταγόμενοι, οὐδένα ἐγνώρισα· ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς μ᾽ἐγνώρισεν. Ὡμίλησα ἑλληνιστὶ, ἀλλ᾽ ἡ φωνή μου δυστυχῶς οὐδενὸς ἐκίνησε τὴν περιέργειαν. Κατὰ τὴν τριήμερον διατριβήν μου, μόνον καταφύγιον εἶχον μεταξὺ πολυαρίθμου πόλεως, ἧς δὲν ὁμιλῶ τὴν γλῶσσαν, τὸν ἀληθῶς σεβάσμιον καὶ πεπαιδευμένον καὶ κοσμιώτατον, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ πάντων ἐνταῦθα τιμώμενον ἀρχιμανδρίτην, γόνον τῆς φιλτάτης Ζακύνθου. Ὁμολογῶ δὲ αὐτῷ χάριτας, διότι μὲ ὡδήγησε προθύμως εἰς περίεργά τινα μέρη, οἷα τὸ περιώνυμον **Prater** καὶ **Shönnbrun,** ὅπου μάλιστα εὐτύχησα νὰ γνωρίσω τὸν ὁμογενῆ Κ. Θεόδ. Δούμπαν, ἐκ τῶν ἐμπόρων τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐνταῦθα.

Χθὲς, Κυριακὴν, ἦλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ ἀρχιμανδρίτης οὐδὲ κἂν ἕνα διάκονον ἔχει· καὶ ὅμως ἡ κοινότης δὲν στερεῖται εἰσοδημάτων. Καὶ κατὰ μὲν τὸν ὄρθρον ἔψαλλον δύο Ἕλληνες, ἀρξαμένης δὲ τῆς λειτουργίας, μετὰ τοὺς Μακαρισμοὺς, ἔψαλλον Γερμανοὶ μελῳδοῦντες μουσικὴν συντεθεῖσαν ἐπίτηδες διὰ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Οἱ περιεστῶτες δὲν ἦσαν πολλοὶ, παραδόξως δὲ καὶ αἱ γυναῖκες ἦταν εὐάριθμοι· ἐκ τῶν φυσιογνωμιῶν δὲ ἐξήγαγον τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ πλεῖστοι ἦσαν Σέρβοι καὶ Βλάχοι, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ Γερμανοὶ χάριν περιεργείας ἐρχόμενοι.

Ἡ ἐκκλησία οἰκοδομηθεῖσα τὸ 1782 καὶ ἀνακαινισθεῖσα τὸ 1858, ἔχει μίαν μόνην ὑπόστασιν καὶ εἶναι μικρά· ἔχει ὅμως πρόναον, ἢ νάρθηκα, ἢ μᾶλλον αὐλὴν χαμηλὴν καὶ σκοτεινὴν βασταζομένην ὑπὸ κιόνων. Διὰ τῆς αὐλῆς ταύτης γίνεται ἡ ἀνάβασις εἰς τοὺς θαλάμους τοῦ ἐφημερίου, τὴν μικρὰν ἑλληνικὴν σχολὴν καὶ τὴν *καγγελλαρίαν* τῆς κοινότητος. Κειμένη μεταξὺ οἰκιῶν ἡ ἐκκλησία, εἶναι στενὴ καὶ ἔχει παράθυρα ἐξ ἑνὸς μόνον μέρους. Οἱ δὲ κανόνες τῆς ἀκουστικῆς παρεβιάσθησαν ἐντελῶς· διότι ἡ φωνὴ τοῦ ἱερέως (καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ τοῦ ἀρχιμανδρίτου εἶναι καθαρωτάτη καὶ εὔηχος) διασκορπίζεται, οὕτως ὥστε δὲν φθάνουσιν αἱ λέξεις εἰς τὸν μακρὰν τοῦ βήματος ἱστάμενον. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ναοῦ εἶναι κατάχρυσον, καὶ μᾶλλον φαίνεται ὡς *τζαμίον*· ὁ δὲ ῥυθμὸς τῆς οἰκοδομῆς μοὶ ἐφάνη ἀόριστος.

Καὶ ἐκκλησιαστικῶς μὲν ὑπάγεται εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ πατριάρχην Καρλοβιτσίου, οὗ τινος καὶ μνημονεύεται τὸ ὄνομα· διοικητικῶς δὲ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Αὐστρίας, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι. Ὁ ἐφημέριος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατηχῇ πάντας τοὺς ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς Βιέννης ὁμοδόξους, ὁποιανδήποτε καὶ ἂν ἔχωσι πατρίδα· ἄνευ δὲ τῆς ἀποδείξεως αὐτοῦ δὲν δίδονται ἀπολυτήρια.

Ἡ Μητρόπολις τῆς Βιέννης, τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ὁ ναὸς, ἴσως δὲν εἶναι ἀξία τοῦ μεγάλου ὀνόματος τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται εἰς αὐτὴν· ὡς μνημεῖον ἱστορικὸν βεβαίως πολλὴν ἔχει τὴν ἀξίαν, διότι κτισθεῖσα κατὰ γοτθικὸν στύλον τὴν ιϐ᾽ ἑκατονταετηρίδα, πολλὰς ἔλαβε μετὰ ταῦτα προσθήκας καὶ διορθώσεις, αἵτινες κατέστησαν αὐτὴν μαρτύριον καὶ δεῖγμα τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα τέχνης. Καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς ἔχει πολλὰ μέρη ὡραῖα· τὸ ὅλον ὅμως, κατ᾽ ἐμὲ, εἶναι φορτικὸν, ἀνώμαλον, ἄκομψον. Ἀξιοθαύμαστοί εἰσιν οἱ δύο αὐτῆς πύργοι ἢ τὰ κωδωνοστάσια, οἵτινες καὶ οἱ δύο ἀνακαινίζονται τὴν ὥραν ταύτην. Εἰς τὸν ἕτερον τούτων ὑπάρχει κώδων 354 καντάρια ζυγίζων· δὲν ἐνθυμοῦμαι δὲ ἂν ἦναι ἀνώτερος ἢ κατώτερος τὸ βάρος τοῦ ἐν Κρεμλίνῳ. Τὸ ὑλικὸν τοῦ κώδωνος τούτου ἐχορήγησαν 180 καννόνια τουρκικὰ, κυριευθέντα τὸ 1682—83, ὅτε ἀπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Ἰωάννου Σοβιέσκη καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Λοραίνης ὁ πολιορκῶν τὴν Βιέννην Καρὰ Μουσταφᾶς μετὰ τῶν πολυαρίθμων καὶ τρομερῶν αὐτοῦ στρατευμάτων. Ἡ Αὐστρία κακῶς ἀντήμειψε τὴν σώτειραν αὐτῆς Πολωνίαν· ἀλλ᾽ ἀγαπᾷ, φαίνεται, ὅπως ἴσως καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἔθνη, **étonner le monde par son ingratitude.**

Ἡ πόλις περιέχει πεντακοσίας χιλιάδας κατοίκων· ἐπειδὴ δὲ ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς, ὁ τελευταῖος, νομίζω, αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ κατεδαφισθῶσι τὰ τείχη καὶ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν προαστείων· ἡ κατεδάφισις ἐγένετο, καὶ ἀντὶ τῶν τειχῶν ᾠκοδομήθησαν λαμπραὶ οἰκίαι καὶ δρόμοι πλατεῖς ἐχαράχθησαν, ἐνῷ οἱ ἀρχαῖοί εἰσι στενοὶ, πολλαχοῦ μάλιστα τοσοῦτῳ στενοὶ, ὥστε, διὰ τὸ ὕψος τῶν οἰκιῶν, ποτὲ τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες δὲν εἰσδύουσιν εἰς αὐτούς.

Εὐτυχῶς ἐτελείωσα τὴν ἐπιστολὴν ὅτε σημαίνει ὁ κώδων τῆς ἀναχωρήσεως. Ῥίπτω λοιπὸν τὸ μολυβδοκόνδυλον εἰς τὸ θυλάκιόν μου, ἀσπάζομαι τὴν δεξιὰν τοῦ συνοδεύσαντός με ἀρχιμανδρίτου καί σοι εὔχομαι ὑγείαν. Ὁ οὐρανὸς βρέχει καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔχομεν ἰσημερίαν· καὶ ἐγὼ μεθαύριον θὰ διασχίζω τὴν *Μαύρην θάλασσαν!*

Ν. Δ.

ΠΕΡΙ ΒΑΜΒΑΚΟΣ. (*)

Ἐξαιρουμένων τῶν δημητριακῶν καρπῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν βάσιν τῆς τροφῆς τοῦ ἀνθρώπου, οὐδὲν ἄλλο προϊὸν τῆς φύσεως ἔσχεν ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ σπουδαιότητα τοσαύτην καὶ τοιαύτην οἵαν τὸ βαμβάκιον. Τῷ ὄντι ἄρχει μὲν τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου πολλῶν μεγάλων ἐθνῶν ἀσχολουμένων εἰς τὸ μετατρέπειν αὐτὸ εἰς ὑφάσματα παντοειδῆ, ἑκατοντάδες δὲ ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς ὑδρογείου ἐνδύονται διὰ τῶν ὑφασμάτων τούτων. Εἰς δὲ τὴν εὐτελῆ τιμὴν, δι᾽ ἧς τὰ ὑφάσματα ταῦτα παραδίδονται εἰς κατανάλωσιν, τὸ βαμβάκιον ὀφείλει τὴν μεγάλην αὐτοῦ σπουδαιότητα, τὴν σρόδρα ἐπαισθητὴν καταστᾶσαν ἡμῖν ἕνεκα τοῦ πρό τινων ἐτῶν ἀποκλεισμοῦ τῶν λιμένων τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὅθεν αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἀγοραὶ προμηθεύονται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ποσὰ ἀληθῶς κολοσσιαῖα τοῦ φυσικοῦ τούτου προϊόντος.

Ὁ βάμβαξ εἶναι δενδρύλλιον τῆς οἰκογενείας τῶν

(*) Ἴδε καὶ τόμ. ΙΓ᾽ σελ. 271. Δυστυχῶς, καθ᾽ ὃν καιρὸν καταχωρίζομεν τὸ περίεργον τοῦτο ἄρθρον, ἡ Ἑλλὰς ἔπαθε μεγίστην ζημίαν, 30 περίπου ἑκατομμυρίων, καταστραφέντος ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ βάμβακος. ΣΗΜ. ΠΑΝΔ.

μαλαχοειδῶν· ὁ δὲ καρπὸς, ὃν φέρει, θυλάκιον ὠοειδὲς ἔχον τρεῖς μέχρι πέντε οἰκίσκους, περιέχοντας ἕκαστον τρεῖς μέχρις ὀκτὼ κόκκους κεκαλυμμένους ὑπό τινος χνοώδους ὕλης (**ouate**), τοῦ βαμβακίου αὐτοῦ καθ' ἑαυτό.

Καί τοι ἡ καλλιέργεια τοῦ δενδρυλλίου τούτου ἰδιαιτέρως ἐξηπλώθη εἰς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, πιστεύεται ὅμως γενικῶς ὅτι ἦτο ἄγνωστος εἰς τὴν Ἀμερικὴν, πρὸ τῆς ἐκεῖσε ἀφίξεως τῶν Εὐρωπαίων, καὶ τοὐναντίον ὅτι κυρίως κατάγεται ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἢ τῶν Ἰνδιῶν.

Συγκομιδὴ τοῦ βαμβακίου.

Δώδεκα σχεδὸν ἢ δεκατρία εἴδη βάμβακος εἶναι γνωστὰ, καλλιεργούμενα εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, ὧν ὅμως τινὰ μικρὸν παραλλάσσουσιν ἀπ' ἀλλήλων. Φοβούμενοι μήπως βαρύνωμεν τὰς ἀναγνωστρίας ἡμῶν διὰ πληθύος ὀνομασιῶν πρὸς διάκρισιν τῶν διαφόρων τούτων εἰδῶν, ἀρκεσθῶμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι διακρίνονται τούτου πέντε κύρια εἴδη, κατὰ τὰς διαφόρους παραλλαγὰς τοῦ χρώματος τῆς παραγομένης ἐριώδους ὕλης· διότι ὑπάρχει βαμβάκιον ἐρυθρὸν, βαμβάκιον ἔκλευκον, βαμβάκιον ἄχρουν, βαμβάκιον ἐρυθρόφαιον καὶ βαμβάκιον ὑπόφαιον.

Τὸ δένδρον τοῦ βάμβακος φθάνει καὶ εἰς δεκαπέντε καὶ εἴκοσιν ἔτι ποδῶν ὕψος· ὁ δὲ κορμὸς ἀποκτᾷ τὸ πάχος τῶν ἡμετέρων δρυῶν καὶ τὰ φύλλα ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ τῆς φιλλύρας. Τὸ εἶδος, οὗ τινος ὁ καρπὸς ἀφθονώτερος μὲν ἀλλ' οὐχ ἧττον τιμώμενος, εἶναι ὁ χορτοειδὴς βάμβαξ. Τοῦ φυτοῦ τούτου τὸ ὕψος εἶναι τριῶν ἢ τεσσάρων ποδῶν καὶ ἀναπτύσσεται εἰς εἶδος θάμνου. Φέρει δὲ φύλλα πεντάλοβα, ἄνισα, ἀμβλέα καὶ ἀποτόμως ὀξυτενῆ, καὶ ἔχει τὴν ςεφάνην τοῦ ἄνθους ἐρυθράν. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ βάμβακος αὐξάνει ἐν Αἰγύπτῳ, Συρίᾳ, Ἀραβίᾳ, ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ ἐν Ἰνδίαις. Καλλιεργοῦσι δ' αὐτὸν ἐπίσης ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Μελίτῃ, προσεπάθησαν δὲ νὰ τὸν ἐγκλιματίσωσιν ἔν τε Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν τροπικὴν ζώνην τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τοῦτο τὸ εἶδος καλλιεργεῖται τὰ μέγιστα. Ἡ καλλιέργειά του γίνεται τὸ θέρος εἰς πετρώδεις γαίας, καὶ ἔχει ἀνάγκην βροχῶν τινων. Οἱ σπόροι τοῦ βάμβακος φυτεύονται κατὰ μῆνα Μάϊον ἢ Ἰούνιον ἀνὰ τέσσαρας εἰς ὀπὰς ἀπεχούσας ἀλλήλων τέσσαρας πόδας, καὶ τὸ δένδρον κορυφολογεῖται συνεχῶς ὅπως μὴ ὑψωθῇ πολύ. Οἱ τὴν πρωΐαν ἡμιανοιγόμενοι κάλυκες συλλέγονται ἀμέσως, ὅπως μὴ, ἐντελῶς ἀνοιγόμενοι, πάθωσιν ὑπὸ τοῦ ἡλίου σκιάζοντος τὸ χρῶμα τοῦ χνοὸς, ἢ καὶ μὴ ὁ χνοῦς ὑπανεμωθῇ. Τῆς συγκομιδῆς γενομένης, κόπτουσι τὸ φυτὸν σχεδὸν μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ

ἐδάφους ἵν' ἀναδώσῃ νέους βλαστοὺς, τοῦτο δὲ γίνεται τρὶς τοῦ ἔτους.

Ἐκ τῶν σπόρων, πρὸς οὓς χρησιμεύει ὡς περικάλυμμα, τὸ βαμβάκιον ἀποσπᾶται διὰ τῆς χειρὸς ἢ μᾶλλον διὰ μηχανῆς συνθέτου ἐκ δύο κυλίνδρων συνεχομένων πρὸς ἀλλήλους διὰ τροχῶν καὶ κινουμένων διὰ μοχλοῦ. Ἕκαστον θυλάκιον ἐμπεριέχει ἓξ σπόρους μεγέθους ἑνὸς χλωροῦ πίσσου. Εἰς τὰς Ἰνδίας ὁ σπόρος καθαρίζεται ὑπὸ γυναικῶν μεταχειριζομένων πρὸς τοῦτο μικρὸν σιδηροῦν κύλινδρον, κινούμενον παρ' αὐτῶν διὰ τοῦ ποδὸς ἐπὶ λίθου ὁμαλοῦ. Καὶ ἐκεῖ δὲ ἐνδεματίζουσιν ἀμέσως τὸ βαμβάκιον, οὕτως ἀποκεκριμένον τῶν σπόρων. Εἰς Ἀμερικὴν ὅμως, σωρεύουσι τὸ βαμβάκιον διὰ τοῦ ποδὸς ἐντὸς μεγάλων σάκκων, ἀφ' οὗ ἐλαφρῶς τὸ ὑγράνωσι. Ὁ δὲ τρόπος δι' οὗ ἐπιβιβάζουσιν αὐτὸ εἰς τὰ ἀτμόπλοια φαίνεται μνείας ἄξιος κατὰ τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν πληροφορίαν ὑπὸ περιηγητοῦ αὐτόπτου μάρτυρος. «Ὅτε κατέβην ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, λέγει ὁ σοφὸς οὗτος περιηγητὴς, ἐξεπλάγην ἀρκούντως ὑπὸ παραδόξου τινὸς κινήσεως διδομένης εἰς τὸ ἀτμόπλουν. Διότι ἤρχισε νὰ διέρχηται τόσον πλησίον τῶν καταφύτων ὀχθῶν, ὥστε οἱ κλάδοι καὶ οἱ σχοῖνοι ἐσχίζοντο ὑπὸ τῶν σχοινίων καὶ τῶν ἐξαρτίων τοῦ ἀτμοπλοίου κατὰ τὴν διάβασιν. Μετὰ μικρὸν ἐφθάσαμεν εἰς τι μέρος τοῦ ποταμοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ συνδένδρων λόφων εἰς ὧν τὰ ἄδενδρα μέρη διεκρίνομεν τῆδε κἀκεῖσε μαύρους τινὰς κοιμωμένους ἐπὶ τοῦ χόρτου. Ἐφ' ἑνὸς τῶν ἀδένδρων τούτων τόπων ὑπῆρχε στοὰ ἐστεγασμένη καὶ ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου. Ἐκεῖ ὁ ἄνω γεωπόνος ἐφεῦρε τρόπον ἁπλούστατον πρὸς εὐκόλυνσιν τῆς μεταφορᾶς τῶν βαμβακίνων δεμάτων αὐτοῦ μέχρι τῆς ὄχθης. Κατεσκεύασε διὰ πηχειῶν σανίδων εἰς τὸ κατωφερὲς τοῦ λόφου στοὰν ἐστεγασμένην, ἔχουσαν τριακοσίων μὲν πεντήκοντα ποδῶν μῆκος καὶ πέντε πλάτος. Διηρεῖτο δ' αὕτη εἰς δύο ἴσα μέρη κατὰ τὸ πλάτος. Καὶ εἰς μὲν τὸ ἓν μέρος εἶχε κατασκευασθῆ ὄλισθος, λεῖος ἑκατέρωθεν οὕτως, ὥστε νὰ ἐμποδίζῃ τὰ δέματα τοῦ νὰ προσκρούωσιν ἢ ν' ἀναρτῶνται· εἰς δὲ τὸ ἕτερον ὑπῆρχε κλίμαξ ἀναβαίνουσα μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου καὶ παρέχουσα τὴν εὐκολίαν τῆς ἀνόδου καὶ καθόδου. Ἐπὶ τοῦ ὑψώματος, τουτέστι εἰς τὸ ἄκρον τῆς φυτείας, ἦρκει νὰ θέσωσι τὰ δέματα ἐπὶ τοῦ ὀλίσθου, ἵνα καταβῶσι ταῦτα ἄνευ κωλύματος καὶ ταχύτατα, ὡσεὶ ἀπὸ τῆς κατωφερείας ἀποτόμου ὄρους, μέχρι τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, ἔνθα οἱ μαῦροι τοῦ ἀτμοπλοίου λαμβάνοντες τὰ δέματα ἐν ἁρπάγαις (**crochets**) ἐπεβίβαζον ἐπ' αὐτοῦ, ἐν ᾧ εἷς ὑπάλληλος τοῦ ἀποίκου ἐσημείου τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ βάρος εἰς τὸ χαρτοφυλάκιόν του.»

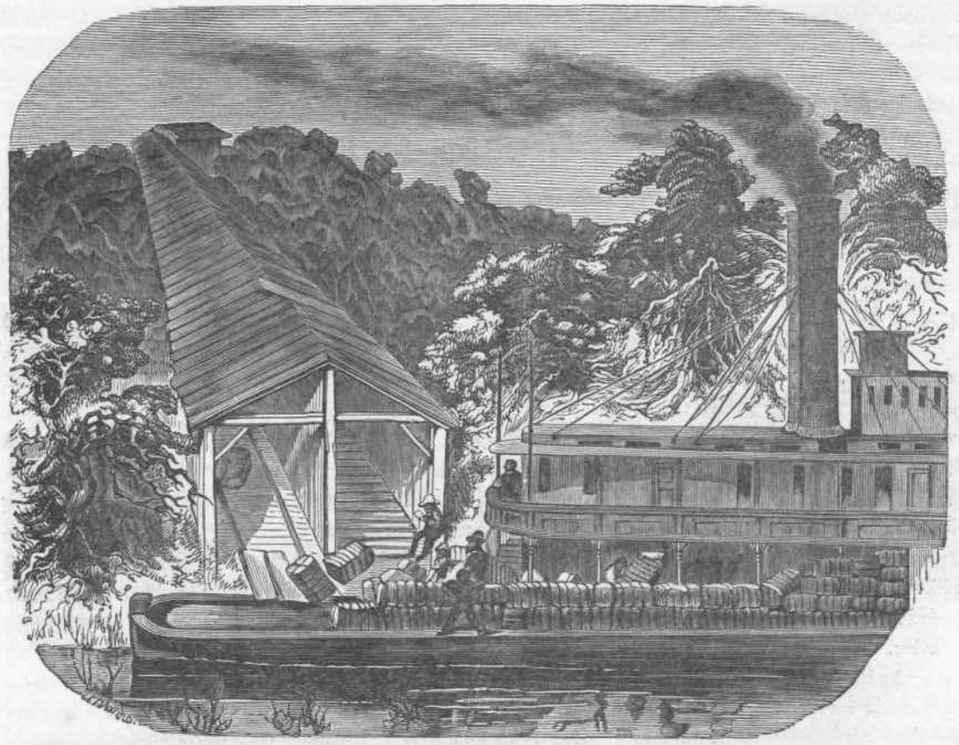

Ἐπιβίβασις τοῦ βαμβακίου ἐπὶ ἀτμοπλοίου.

Τὸ καλλίτερον βαμβάκιον εἶναι τὸ ἐπὶ μᾶλλον διακρινόμενον διὰ τὴν λευκότητα, τὴν στερεότητα καὶ τὸν χνοώδη χαρακτῆρα τῶν ἰνῶν του (brins). Πλὴν τὸ προϊὸν τοῦτο τὰ μάλιστα βλάπτεται ὑπὸ τῆς ὑγρασίας εἰς ἣν ὑπόκειται κατὰ τὴν διὰ θαλάσσης μεταφοράν. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ διατηρῇ τις αὐτὸ ξηρὸν ὅσον τὸ δυνατόν.

Αἱ διάφοροι φύσεις τοῦ βαμβακίου κοινῶς διακρίνονται διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν μερῶν ἔνθα συγκομίζεται. Τὸ τῶν Ἰνδιῶν, ὅπερ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἀρχικὸν βαμβάκιον, καθ' ὅσον ὁ ἀρχαιότερος Ἕλλην ἱστορικὸς, Ἡρόδοτος (α), καταδεικνύει τὴν Ἰνδικὴν ὡς τὴν γεννέτειραν γῆν τούτου, προέρχεται ἰδίως ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, τῇ συμπεριλήψει τῆς νήσου Βουρβόνης, τῆς νήσου τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Φιλιππινῶν· καὶ ὀνομάζουσιν αὐτὸ ἐν Γαλλίᾳ διὰ γενικοῦ ὀνόματος *Bourbonior βαμβάκιον*. Μᾶλλον ὅμως ἐπιζήτητον τυγχάνει τὸ τῆς Βεγγάλης καὶ τοῦ Σιάμ.

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Σινικὴ παράγει ποσότητά τινα, ἣν μεταχειρίζεται πρὸς κατασκευὴν τῶν ὡραίων τῆς ναγκίνης ὑφασμάτων, πλὴν δὲν ἐξάγει αὐτὸ ἀκατέργαστον. Τὸ καλλιεργούμενον βαμβάκιον ἐν Περσίᾳ καταναλίσκεται ἐντὸς τοῦ ἰδίου κράτους. Τὸ βαμβάκιον τῆς Ἀνατολῆς, οὗ τινος αἱ ἴνες εἰσὶ γενικῶς μικρότεραι, προέρχεται ἐκ Τουρκίας, διακρινόμενον εἰς διαφόρους ποιότητας, εἰς βαβάκιον τῆς Κύπρου, τῆς Σμύρνης, τῆς Συρίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Αἰγύπτου· μεταξὺ δ' ὅλων, τὸ τῆς Κύπρου θεωρεῖται καλλίτερον. Ἐκ δὲ τῶν εἰδῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ καλλιεργουμένων ἀναφέρονται ἰδιαιτέρως τὰ τῆς Μελίτης, τῆς Σικελίας, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Ἱσπανίας.

Τὸ τῆς Μελίτης ἐξάγεται μόνον κλωστόν. Εἰς δὲ τὰς δυτικὰς Ἰνδίας, δηλοῦσι ὑπὸ τ' ὄνομα βαμβάκιον τῆς Ἀρκτῴας Ἀμερικῆς, τὸ καλλιεργούμενον εἰς τὰς πολιτείας τῆς Γεωργίας, τῆς Seaisland, τῆς Ἀλαβάμης, τῆς Tennessee, τῆς Καρολίνης καὶ τῆς Φλωρίδος, καὶ εἶναι πολὺ ἐπιζήτητον. Μετὰ τοῦτο, ὑπὸ τ' ὄνομα βαμβάκιον τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, εἶναι γνωστὸν τὸ γαλλικὸν, οὗ τινος τὸ καλλίτερον παράγεται εἰς Γουαδελούπην, τὸ Ὁλλανδικὸν τὸ ὁποῖον παράγει ἡ Γουϊάνη, τὸ ὑπερωκεάνειον ἱσπανικὸν καὶ τὸ τῆς Βρασιλίας.

Ἡ Ἀμερικὴ, ἀναντιῤῥήτως, εἶναι τὸ μόνον μέρος τοῦ κόσμου τὸ παράγον δραστηριώτερον καὶ σπουδαιότερον τὸ βαμβάκιον· διότι ἀπὸ τοῦ 1849 μέχρι τοῦ 1854 παρέσχε κατὰ μέσον ὅρον 2,731,980 δέματα βαμβακίου κατ' ἔτος. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1854 μέχρι τοῦ 1861, ὁ χρονικὸς μέσος ὅρος τῆς παραγωγῆς αὐτῆς ὑψώθη μέχρι 3,256,254 δεμάτων. Μόνον κατὰ τὸ 1860, παρέδωκε 4,675,770 δέματα εἰς τὴν βιομηχανίαν. Ἅπασαι αἱ Ἀνατολικαὶ Ἰνδίαι παράγουσιν ἐνιαυσίως μόνον τρία ἑκατομμύρια, ἡ δὲ Σινικὴ σχεδὸν τὸ αὐτὸ ποσόν. Τὴν ὑπεροχὴν λοιπὸν ἐν τῇ παραγωγῇ κατέχει ἀναμφιλέκτως ἡ Νότιος Ἀμερικὴ, ἐκτὸς ἐὰν ἐξ αἰτίας τοῦ πολέμου τοῦ καὶ νῦν διαρκοῦντος ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, αὕτη ἡ καλλιεργεια δὲν περιέλθῃ εἰς ἄλλα μέρη, ὅπερ πολὺ πιθανὸν, πρὸς δὲ ἐπιφέρῃ θανάσιμον κτύπον εἰς βιομηχανίαν θεωρουμένην δικαίως ὡς μίαν τῶν κυριωτάτων πηγῶν τοῦ δημοσίου πλούτου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Βραΐλᾳ, τῇ 13 Μαΐου 1864.

Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, ὑπὸ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΩ. ΠΑΠΠΑΖΟΓΛΟΥ.

(α) Τὰ δὲ δένδρεα τὰ ἄγρια αὐτόθι φέρει καρπὸν εἴρια καλλονῇ τε προφέροντα καὶ ἀρετῇ τῶν ἀπὸ τῶν οἰῶν· καὶ ἐσθῆτι οἱ Ἰνδοὶ ἀπὸ τούτων τῶν δενδρέων χρέωνται. Ἴδε Ἡροδ. Βιβλ. Η' κεφ. 106. Σημ. Μετ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΤΩΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισεν ἡ σοβαρὰ καὶ ἐμβριθὴς μελέτη, ἡ ἀναγέννησις, καὶ, εἰ ἔξεστιν εἰπεῖν, ἡ μόρφωσις τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν· (sciences morales et politiques)· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης χρονολογοῦνται ἡ χημεία ἡ ἐφαρμογὴ τῆς φυσικῆς εἰς τὴν μηχανικὴν καὶ ἡ πολιτικὴ οἰκονομία. Ὁποίας μεταβολὰς ἐπέφεραν οἱ τρεῖς οὗτοι κλάδοι τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων εἰς τὴν κοινωνίαν εἶναι περιττὸν νὰ ἐκτιμήσωμεν.

Ἀλλὰ τὰ πάντα προοδεύουσι, καὶ ἑκάστη ἐποχὴ ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτῆς ῥοπήν. Ἐνῷ οἱ χρηματισταὶ καὶ φυσιοκράται οἰκονομολόγοι τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος εἶχον κύριον αὐτῶν μέλημα τὰ περὶ νομίσματος καὶ γεωργίας ζητήματα, ἡ σημερινὴ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, αὐξηθεῖσα κατά τε τὴν πρᾶξιν καὶ τὴν θεωρίαν, ἐξετάζει μᾶλλον τὰ ζωτικὰ ζητήματα τῆς κοινωνίας, τὰ κακῶς κείμενα αὐτῆς καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῶν διὰ τῆς μείζονος ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς εὐημερίας τοῦ μεγαλητέρου ἀριθμοῦ· ὅθεν δικαίως καὶ ἐπιτυχῶς καθ' ἡμᾶς ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀμερικανοῦ οἰκονομολόγου Carey τὸ ὄνομα *κοινωνικὴ ἐπιστήμη*.

Ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ζητημάτων, ἅπερ ἐξήτασε καὶ ἐξετάζει ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, εἶναι ἀναμφισβητήτως καὶ τὸ τῆς πτωχείας· ζήτημα μέγα, μέγιστον, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται σήμερον τὸ μέλλον τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ ἀσφάλεια πολλῶν μεγάλων καὶ πεπολιτισμένων κοινωνιῶν τῆς Δύσεως, ζήτημα εὐτυχῶς ἄγνωστον παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ὅπερ ἀναποφεύκτως θέλει ἀναφανῇ ὁπόταν ἀναπτυχθῇ ἡ βιομηχανία.

Δὲν κρίνομεν λοιπὸν ἄπο σκοποῦ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ τὸ ὁποῖον τοσοῦτον σημαντικὸν εἶναι καὶ τοσοῦτον ἐνδιαφέρον διότι ἀφορᾷ σημαντικὸν μέρος ἀνθρωπίνων πλασμάτων. Μεγάλη τιμὴ τοῦ αἰῶνος καὶ τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ μελέτη τῆς πτωχείας· πολὺ μείζων ἔσεται ἡ ἐξαλειψις αὐτῆς· τὸ φάρμακον νομίζομεν ὅτι ὑπάρχει καὶ θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ τὸ ἀποδείξωμεν, ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη τῆς χρήσεως αὐτοῦ· θεωροῦμεν λοιπὸν καθῆκον παντὸς ἀνθρώπου τὴν διάδοσιν καὶ κοινοποίησιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν αἵτινες ὠφελοῦσι τὴν ἀνθρωπότητα· τούτου δ' ἕνεκεν ἐπεχειρήσαμεν τὴν παροῦσαν μελέτην.

—=—

Ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας εἶναι ὅτι ἀφ' ὅτου ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι ὑπάρχουσι καὶ πτωχοί· ἡ πτωχεία ὅμως, ὁποίαν τὴν ἐννοεῖ σήμερον ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, εἶναι μάστιξ ἰδιάζουσα τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ καὶ ἄγνωστος τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις. Ἡ λέξις ἣν μεταχειρίζονται πρὸς ἔκφρασιν τοῦ κακοῦ τούτου εἶναι ἀγγλικῆς καταγωγῆς (pauperism), καὶ νεωτάτη, ἐπειδὴ οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται παρὰ τῷ Ἀδὰμ Σμίθ.

Ποῖον λοιπὸν τὸ κακὸν τοῦτο, διατί ἐγεννήθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, κατὰ τί διαφέρει τῆς προτοῦ πτωχείας; εἰς πάντα ταῦτα θέλομεν ἀποκριθῆ ἀφοῦ πρότερον ὁρίσωμεν τὸ κακόν.

Ἡ πτωχεία (paupérisme) εἶναι φαινόμενον μικτὸν, ὑλικὸν καὶ ἠθικόν· καὶ ἡ μὲν ὑλικὴ πάθησις εἶναι σύγχρονος τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς πάσας τὰς ἐποχὰς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπαντᾶται, τὸ δὲ ἠθικὸν μέρος εἶναι ὁ ἰδιαίτερος χαρακτηρισμὸς αὐτῆς· «ἡ ἐλεεινότης καὶ ἡ ἀνατροπὴ τῆς διανοίας, ἡ ἔνδεια καὶ ἡ κατάπτωσις τῆς ψυχῆς, ἡ ἐξασθένησις καὶ ἡ ἀποσύνθεσις τῆς θελήσεως καὶ τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας, τὸ ἠθικὸν ἐν ἑνὶ λόγῳ στοιχεῖον ἐπαισθητῶς καὶ ἐνίοτε θανασίμως προσβεβλημένον, ἰδοὺ ὁ οὐσιώδης, θεμελιώδης καὶ ἀπολύτως νέος χαρακτὴρ τῆς πτωχείας (1).»

Δόντες τὸν ὁρισμὸν, τῆς πτωχείας, ἃς προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς γενέσεως καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς, τῶν διαφόρων φαινομένων ἅπερ παράγει, καὶ τῶν πρὸς θεραπείαν αὐτῆς προταθέντων

(1) Emile Laurent. Le paupérisme et les associations de prévoyance. 1 vol. in 8o. 1860.

κατὰ καιροὺς μέσων. Πρὸς τοῦτο ἀρχόμεθα ἐκτιθέντες ἐν ὀλίγοις τὴν ἱστορίαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων.

Α'.

Ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι πηγὴ καὶ βάσις παντὸς πλούτου, εἰ καὶ ἁπλουστάτη, εἶναι ὅμως γέννημα τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, οὕτως εἰπεῖν, ἀφοῦ ὁ πρῶτος κηρύξας αὐτὴν εἶναι ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας καὶ σημαντικωτέρας τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ (1776). Πρὸ τούτου δὲ διάφοροι ἄλλαι ἀρχαὶ ἦσαν ἐν χρήσει, μᾶλλον ἢ ἧττον ἐσφαλμέναι, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔφερεν ἀποτελέσματα διάφορα, ψευδῆ καὶ καταστρεπτικὰ κατὰ τὴν ἐφαρμογήν.

Αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι, καὶ ἐνταῦθα θέλομεν ἐξετάσει μόνον τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ῥωμαϊκὴν, ὧν ἡ ἱστορία εἶναι γνωστοτέρα καὶ αἵτινες ἔσχον ἄμεσον καὶ μεγαλητέραν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ, αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι, λέγομεν, ἐθεώρουν τὴν ἐργασίαν ὑπὸ ἔποψιν ὅλως διάφορον ἢ ἡμεῖς. Βάσις αὐτῶν ὑπῆρχεν ἡ δουλεία, καὶ ἡ ἐργασία ἦτο ἴδιον τῶν δούλων. Ἐξέπιπτε τῆς ἀξίας αὐτοῦ ὁ πολίτης, ὁ ἐλεύθερος, ὅστις εἰργάζετο, ἐθεωρεῖτο ἴσος τοῦ δούλου· ἵνα κατανοήσῃ δέ τις τί ἐσήμαινε τοῦτο, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμίσωμεν τὴν περίφημον καὶ πασίγνωστον θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ δουλείας (1).

Οἱ μεγαλήτεροι ἄνδρες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ Ηλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ξενοφῶν, ἐθεώρουν τὴν ἐργασίαν ὡς τι ἀνάξιον τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς, τοῦ ὁποίου, κατ' αὐτοὺς, μόνον ἔργον ἦτο τὸ πολιτεύεσθαι, τὸ «μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς.» (2)

Συνέπεια δὲ τούτου ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ τῶν Ἑλλήνων, πολιτικὴ κατακτήσεως καὶ ὑποδουλώσεως τῶν συμμάχων λεγομένων πόλεων, πρὸς πλουτισμὸν τῆς μητροπόλεως. «Οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ, λέγει ὁ Ganilh, (3) κατεθλίβοντο ὑπὸ τὸ ἀνυπόφορον βάρος τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων ἀναγκῶν τοῦ δεσπόζοντος λαοῦ καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας αὐτοῦ, ἥτις τοσοῦτον ἐξάπτει τὴν φαντασίαν τῶν νεωτέρων. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι λαοὶ καταδεδικασμένοι νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ κυρίων ἀπλήστων καὶ ἀκορέστων δὲν ἐγνώριζον τὰς ἡδονὰς τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς κατοχῆς, ... ἡ ἐργασία ἦτο δι' αὐτοὺς *τιμωρία*, ἡ βιομηχανία *καθῆκον*, καὶ τὸ ἐμπόριον *ἀγγαρεία*.»

Τοιαύτη ἦτον ἡ ἐργασία παρ' Ἕλλησι, ἐκ τούτου δ' εὐκόλως ἐννοεῖ τις ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ παρ' αὐτοῖς ἡ πτωχεία ὁποία εἰς τὰς νεωτέρας κοινω-

(1) Πολιτικῶν, Α' 6'.
(2) Ἀριστ. πολ. Γ'. ά. 4.
(3) Essai politique sur le revenu public. Tome 1er, page 39. Ἴδε ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου· Moreau-Christophe Du droit à l'oisiveté et de l'organisation du Travail servile dans les républiques grecques et romaines. in 8o.

νίας, διότι ἡ ἐργατικὴ τάξις οὖσα δούλη ἔμενεν εἰς βάρος τῶν κυρίων αὐτῆς, οἵτινες ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πρνοῶσιν ὑπὲρ αὐτῆς.

Ἡ Ῥώμη, κατὰ πάντα μιμηθεῖσα τὴν Ἑλλάδα, τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὥστε τὰ περὶ ταύτης λεχθέντα ἐφαρμόζονται καὶ εἰς ἐκείνην μὲ ἐλαχίστας διαφορὰς καὶ μὲ μεγίστην ἐπίτασιν, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν πρὸς μνήμην μόνον τὰ **latifundia** μετὰ τῶν δουλικῶν των πληθυσμῶν ἀναβαινόντων εἰς μυριάδας πολλὰς ψυχῶν.

Περιφρόνησις τῆς ἐργασίας, ἐργατικὴ τάξις σχεδὸν ἀποκλειστικῶς συγκειμένη ἐκ δούλων, ὡς ἐκ τούτου ἐλαχίστη παραγωγή, καὶ αἱ φυσικαὶ αὐτῆς συνέπειαι, ἤτοι συγκέντρωσις τῆς ἰδιοκτησίας εἰς ἐλαχίστας χεῖρας καὶ κολοσσιαία ἀνάπτυξις τῆς πολυτελείας, ἔνδεια τοῦ παραγωγοῦ πληθυσμοῦ συνεχῶς αὐξάνουσα, (1) τοιαύτη ἡ εἰκὼν τῆς κοινωνίας τῆς ἀρχαιότητος· οὐδεμία δὲ μένει ἀμφιβολία εἰς τὸν μελετῶντα μετ' ἐπιστασίας τὰ γεγονότα ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ὑπῆρξε τὸ κυριώτερον εἰ μὴ τὸ μόνον αἴτιον τῆς πτώσεως τῶν δύο μεγάλων ἐθνῶν περὶ ὧν ὁ λόγος.

Τίς δὲν ἀνέγνωσε τὴν περιγραφὴν τῶν ἠθῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας ἐν τῷ Ἰουβενάλῃ καὶ τῷ Πετρονίῳ; Ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα, θέλων νὰ δείξῃ ἡμῖν τὸ πρᾶγμα ἐν συνόλῳ, εἰσάγει ἡμᾶς εἰς αἴθουσαν ἐν ᾗ παριστάμεθα εἰς τὴν γιγαντιαίαν καὶ ἐσχάτην κραιπάλην εἰς ἣν ὁ Τριμαλκίων, πρώην ἀχθοφόρος νῦν δὲ ἑκατομμυριοῦχος, προσεκάλεσε τὴν ῥωμαϊκὴν κοινωνίαν· ἐκεῖ βλέπομεν αὐλικοὺς καὶ αὐλητρίδας, φιλοσόφους καὶ ἑταίρας, συγκλητικοὺς καὶ εὐνούχους, τοὺς πάντας ἐπὶ ταὐτὸ συνελθόντας καὶ ἐνώπιον τῆς μέθης καὶ τῆς ἀσελγείας ἴσους γενομένους. Ἐν μέσῳ τοῦ κρότου τῶν σκυφῶν καὶ τῶν ᾀσμάτων, ἀκούεται αἴφνης ἡ φωνὴ ἑνὸς τῶν συνδαιτυμόνων διηγουμένου διήγησίν τινα· — ὑπῆρχον ποτὲ εἷς πλούσιος καὶ εἷς πτωχός· — τί σημαίνει πτωχός; ἐρωτᾷ ἄλλη φωνή; — Ὡραῖον, ὡραῖον, ἀνέκραξαν οἱ λοιποί, καὶ ἡ μουσικὴ ἐξηκολούθησεν ἀναπέμπουσα τοὺς ἤχους αὐτῆς. **Assem habeas, assem valeas,** οὐκ ἔστιν ὁ μὴ ἔχων.

Τὸ δεῖπνον τοῦ Τριμαλκίωνος εἶναι ἡ τελευταία λέξις τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ, ἐν ᾧ διαρκεῖ ἀκόμη, εἰς μικρὰν καὶ πόρρω ἀπέχουσαν γωνίαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀκούονται λέξεις γλώσσης ἀγνώστου καὶ ἀκατανοήτου εἰσέτι, ἥτις μετ' ὀλίγον θέλει μεταβάλει τὴν μορφὴν τοῦ κόσμου. Ὁ χριστιανισμὸς ἀνατέλλει.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς νέας θρησκείας ἥτις ἀνεγέννησε τὴν ἀνθρωπότητα εἰσὶν ἡ ἀγάπη, ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀδελφότης· αἱ ἀρχαὶ αὗται ἐπὶ πολὺ ἐπάλαισαν πρὸς τὰς προλήψεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὅπως ἀπὸ τῆς διδαχῆς τῆς ἐκκλησίας μεταβῶσιν εἰς τὴν ἐφαρμογήν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐνίκησαν, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισαν γινόμεναι πρᾶγμα. Ὁ πρῶτος χριστιανὸς αὐτοκράτωρ, ὁ Κωνσταντῖνος, διὰ τῆς διατάξεως τοῦ 312 (1) ἐκανόνισεν ὅπωσοῦν τὴν τάξιν τῶν δούλων καὶ ἐβελτίωσε τὴν κατάστασιν αὐτῶν, ὁ Ἰουστινιανὸς εὐκολύνει τὰς ἀπελευθερώσεις εἰς ἃς ὁ Αὔγουστος εἶχε θέσει περιορισμοὺς (2). Ὁ ἀριθμὸς δὲ τούτων τοσοῦτον αὐξάνει ὥστε γεννᾶται ἀναρίθμητον πλῆθος ἀνθρώπων ἀέργων καὶ ἐνδεῶν μὴ ἐχόντων τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Τότε πανταχόθεν ἡ χριστιανικὴ ἐλεημοσύνη ἀνεγείρει νοσοκομεῖα πτωχοκομεῖα, ὀσπίτια καὶ γηροκομεῖα· ὡς βλέπει ἕκαστος, οὐδὲν ἀγαθὸν ἄνευ κακοῦ.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ἀρχαία δουλεία ἐξαφανίζεται ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς Εὐρώπης· ἀλλ' αἱ βαρβαρικαὶ εἰσβολαὶ καὶ ἡ ὑπὸ τούτων συστηθεῖσα φεουδαλικὴ ἀριστοκρατία γεννῶσι ἵνα μεταχειρισθῶμεν ἔκφρασιν καταστᾶσαν περίφημον, νέαν μορφὴν ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου (3), τὴν δουλοπαροικίαν (**servage**). Κατὰ δὲ τὸν μέσον αἰῶνα, ὁ μέλας πέπλος τῆς βίας καλύπτει τὸν κόσμον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σταυροφοριῶν ἀρχίζει ὑποφώσκουσα νέα αὐγὴ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία εἶχε πράξει ἔργον μέγα, τοῦ ὁποίου τὰ ἀποτελέσματα βεβαίως δὲν ἠδύνατο νὰ προϊδῃ· εἰς ὅλους τοὺς κατακτηθέντας τόπους, κυρίως ὅμως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἱσπανίαν, εἶχε συστήσει δήμους (**municipia**) ἔχοντας ἓν εἶδος αὐτοδιοικήσεως (**self-government**) κατὰ τὸν τύπον τοῦ ῥωμαϊκοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· οἱ δῆμοι οὗτοι ἐπέζησαν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, καὶ ὅτε ἡ πίεσις τῶν εὐγενῶν ἐγίνετο ἀνυπόφορος ἐχρησίμευον ὡς καταφύγιον τῶν δουλοπαροίκων. Αἱ σταυροφορίαι ἔφερον τὸν πρῶτον κλόνον εἰς τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν τὸ μετέβαλον· ἡ μακρὰ ἀπουσία τῶν εὐγενῶν ἀπὸ τῶν ἰδίων πατρίδων, ἡ ἐκ νέου μετὰ πολλῶν αἰώνων διακοπὴν κοινωνία τῆς Δύσεως μετὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου, ταῦτα πάντα ἐξησθένισαν τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἐγέννησαν ἐντὸς τῶν πόλεων νέαν κοινωνικὴν τάξιν τὴν μετέπειτα

(1) Ὁ Ganilh (Essai sur le revenu public.) ὑπολογίζει εἰς 900 ἑκατομμύρια φρ. τὰς προσόδους τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπὶ Αὐγούστου, καὶ ἐν τοσούτῳ τότε οἱ φόροι οὗτοι ἦσαν ἀνυπόφοροι.

(1) Lex Unic. Cod. de emend. servor.

(2) Διὰ τῶν νόμων Aelia Sentia καὶ Fusia Caninia.

(3) Τὴν ἔκφρασιν ταύτην κατὰ πρῶτον μετεχειρίσθη ἡ σχολὴ τοῦ Saint-Simon.

ὀνομασθεῖσαν *τρίτην* (**tiers-état**) (1), τότε δὲ τῶν ἀστῶν (**bürger, bourgeois**). Τότε τὰ πρώην ῥωμαϊκὰ **municipia** ἐζήτησαν, καὶ ἔλαβον παρὰ τῶν βασιλέων προνόμια (**chartes**) δι' ὧν ἐκηρύττοντο κοινότητες (**communes**), καὶ ἐλάμβανον τὸ δικαίωμα νὰ διοικῶνται μόναι ὑπὸ ἰδίους ἄρχοντας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱρετοὺς (**scabini, échevins, majores, consules**), νὰ διατηρῶσιν ἐνόπλους πρὸς ὑπεράσπισιν ἑαυτῶν (**milice**) κτλ. Οἱ βασιλεῖς πρὸ πάντων ἐν Γαλλίᾳ ηὔξησαν ὅσον ἠδύναντο τὸν ἀριθμὸν τῶν τοιούτων πόλεων, κατανοοῦντες πόσον ἰσχυρὸν μέσον δυνάμεως ἦτο διὰ τὴν αὔξησιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, καὶ τὴν περιστολὴν τῆς αὐθαδείας τῶν εὐγενῶν. Κατὰ πόσον δὲ ἔκρινον ὀρθῶς τοῦτο διδάσκει ἡ ἱστορία· τρεῖς ἑκατονταετηρίδες μόλις εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς παραχωρήσεως τοῦ πρώτου προνομίου, καὶ ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἦτο ἀπόλυτος κυρίαρχος τῆς Εὐρώπης (2).

Παράδοξος τύχη τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων! ὁ δεσποτισμός, ἐπειδὴ πρέπει ν' ἀποδίδῃ τις τὰ ἁρμόζοντα ὀνόματα εἰς τὰ πράγματα, ὁ δεσποτισμὸς ὑπῆρξε τὸ μεγαλήτερον μέσον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας τοῦ μεσαιῶνος, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω, ὅτι ἡ τὴν σήμερον καὶ δικαίως κατηγορουμένη τυραννὶα τῶν τεχνικῶν σωματείων ὑπῆρξε τὸ μέσον τῆς ὑλικῆς αὐτῆς προαγωγῆς. Ἀπόδειξις τρανωτάτη καὶ ἀρκοῦσα, ἐὰν δὲν ὑπῆρχον ἄλλαι, τοῦ ὅτι ὁ νόμος τῆς προόδου ὑπάρχει, καὶ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σήμερον εἶναι σωτήριον δύναται αὔριον νὰ ἦναι καταστρεπτικόν.

Ἡ σχετικὴ αὕτη ἐλευθερία ἧς ἀπελάμβανον οἱ κάτοικοι τῶν κοινοτήτων, ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἐν αὐταῖς.

Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ δώσωμεν λεπτομερείας τινὰς περὶ τῆς μεσαιωνικῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ ὀργανισμοῦ τῆς ἐργασίας (3).

Ὅπως αἱ κοινότητες εἶχον σχηματισθῆ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀτόμων, οὕτω καὶ οἱ εἰς ἕκαστον ἔργον καταγινόμενοι εἶχον συνασπισθῆ σχηματίζοντες συντεχνίας ἢ κυριολεκτικῶς τεχνικὰ σωματεῖα (**corps de métiers, corporations**) ἕκαστον τούτων διοικεῖτο ὑπὸ ὁρκωτῶν (**jurés**) περιελάμβανε δὲ πάντας τοὺς εἰς τὴν αὐτὴν τέχνην καταγινομένους, εἰς τρεῖς τάξεις διῃρημένους· τὴν τῶν ἀρχιτεχνιτῶν, *μαστόρων*, (**meister, maître**), τὴν τῶν *συντρόφων* (**Gesellen, compagnons**) καὶ τὴν τῶν *μαθητευομένων* (**apprentis**). Ἡ βιομηχανικὴ αὕτη ἱεραρχία ἦτον ἀριστοκρατικῶς ὠργανισμένη, καὶ πλεῖσται διατυπώσεις ἀπητοῦντο ὅπως προβιβασθῇ τις ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην τάξιν. Τὰ τεχνικὰ σωματεῖα κατὰ πρῶτον ἐτακτοποιήθησαν ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ Θ΄ ὑπὸ τοῦ **Étienne Boyleau** (1). Τὸ **Livre des métiers** (ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι κοινῶς γνωστὴ ἡ συλλογὴ τῶν διατάξεων τοῦ ἁγίου Λουδοβίκου) εἶναι ἀναμφιβόλως ἐν τῶν περιεργοτέρων ἱστορικῶν μνημείων τοῦ μεσαιῶνος· ἐν αὐτῷ βλέπομεν ὅτι ἡ βιομηχανία ἦτον ἤδη ὅπωσοῦν προκεχωρημένη (ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν πεντήκοντα τέχνας ἀναφέρει καὶ κανονίζει), καὶ μανθάνομεν τὰ πρὸς κατασκευὴν τῶν διαφόρων προϊόντων τότε ἐν χρήσει μέσα, ἅπερ λεπτομερέστατα περιγράφονται καὶ κανονίζονται, διότι εἶναι ἐν ταὐτῷ καὶ τὸ ἀρχαιότερον *τεχνικὸν* σύγγραμμα ὅπερ ἔχομεν. Ἐν αὐτῷ κανονίζονται τὰ ἔτη τῆς διδασκαλίας, αἱ ὑποχρεώσεις τῶν *μαστόρων* πρὸς τοὺς *συντρόφους* καὶ τοὺς *μαθητευομένους* καὶ ταὐνάπαλιν, αἱ πρὸς μετάβασιν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην τάξιν διατυπώσεις, ὅλη ἐν γένει ἡ *πειθαρχία* τῆς βιομηχανίας, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν βιομηχάνων εἶναι κανονισμένος ὡς ὁ τῶν σήμερον στρατιωτῶν. Τὸ σημαντικώτερον δὲ πάντων ἦτο ὁ ἐντελὴς ἀποχωρισμὸς τῶν σωματείων, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο. «**Chaseun fera son mestier et rien que son mestier pour le bien faire.**»

Τὸν ὀργανισμὸν τοῦ Λουδοβίκου Θ΄ ἐμιμήθη ἅπασα ἡ Εὐρώπη αὐξήσασα μάλιστα τοὺς περιορισμούς. Ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ. κατεγινώσκετο ποινὴ θανάτου κατὰ τοῦ τεχνίτου ὅστις μετέβαινεν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του.

Ὡς βλέπει τις ἐκ τῶν ὀλίγων ταύτων λέξεων ἐν αἷς ἐπεχειρήσαμεν νὰ δώσωμεν ἀμυδρὰν ἰδέαν τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος τοῦ μεσαιῶνος, ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη τῶν ἐργατικῶν τάξεων οὐδὲν ὑπῆρξεν ἄλλο ἢ ἀντικατάστασις τῆς ἐξουσίας τῶν *μαστόρων* ἤτοι κεφαλαιούχων εἰς τὴν τῶν εὐγενῶν, καὶ νέα τις μορφὴ δουλείας, πρωτοτύπη ἀληθῶς. Ἀλλὰ τότε ἦτο μεγίστη πρόοδος, διότι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ δὲν ἐθεώρουν κατ' ἰδίαν τὸν ἄνθρωπον (**individu**), ἀλλὰ τὴν τάξιν. Τὸ σύστημα ἄρα τῶν

(1) Πρὸς διάκρισιν τῶν δύο πρώτων, αἵτινες ἦσαν αἱ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου.

(2) Ἴδε περὶ κοινοτήτων **Augustin Thierry. Essai sur l'histoire du Tiers-Etat.** in 8o. Καὶ τοῦ αὐτοῦ. **Lettres sur l'histoire de France;** in 8o.

(3) Τὰ τεχνικὰ σωματεῖα περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος εἰσὶ καὶ ταῦτα μίμησις ἢ ἀναζωογόνησις ῥωμαϊκῆς παραδόσεως, διότι ὁ Νουμᾶς, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, (Βίῳ Νουμᾶ § 17) εἶχε διαιρέσει τὸν πληθυσμὸν τῆς Ῥώμης κατ' ἐπαγγέλματα, καὶ παρὰ Βυζαντίνοις δὲ ὑπῆρχον συντεχνίαι ἀλλὰ δυστυχῶς ἔχομεν ἐλάχιστα διδόμενα περὶ αὐτῶν.

(1) Ὁ ὀργανισμὸς οὗτος, λίαν περίεργος, ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν τίτλον· **Etablissements des métiers de Paris par Etienne Boyleau. Paris 1837;** in 4o.

σωματείων ἀπαλλάττον τὰς ἐργατικὰς τάξεις ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς πιέσεως, καὶ ἀφίνον μόνον τὴν πίεσιν τοῦ σωματείου ἐπὶ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἦτο πραγματικὴ ἀνατροπὴ τῶν καθεστώτων καὶ ἀναμόρφωσις τῆς κοινωνίας (1).

Ὁ σχηματισμὸς τῶν τεχνικῶν σωματείων εἶχε γίνει, ὡς εἴπομεν, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν τεχνιτῶν κατὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἁρπαγῆς τῶν εὐγενῶν, ἀλλὰ τὸ μέγα μέρος τῆς βιομηχανικῆς τάξεως, οἱ καθ' αὑτὸ ἐργάται (σύντροφοι καὶ μαθητευόμενοι), ἔμενον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν διευθυνόντων τὰ ἐργοστάσια (μαστόρων), οἵτινες ἦσαν οἱ πραγματικοὶ ἀστοί, οἱ ἐνεργοὶ πολῖται· ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου καθίστατο ὅλον ἓν δυσκολώτερον καὶ ἀπητοῦντο πλειότεροι τύποι ὅπως μεταβῶσιν οἱ τεχνῖται εἰς τὴν προνομιοῦχον ταύτην τάξιν, ἐγεννήθη ἄλλος συνεταιρισμὸς μέγιστος περιλαμβάνων μυριάδας μελῶν (2). Ἡ *κοινωνία τῶν συντρόφων* (**compagnonnage**) σκοπὸν ἔσχε τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν ἐργοστασιαρχῶν. Ἡ ἀρχὴ αὐτῆς εἶναι ἄγνωστος, δύναταί τις ὅμως νὰ τὴν ἀναγάγῃ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς συστάσεως τῶν σωματείων ὡς ἐκ τοῦ σκοποῦ ὃν προτίθεται, καὶ πολλοὶ λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐκ τῶν ὀνομάτων τὰ ὁποῖα οἱ ἑταῖροι δίδουσιν εἰς ἑαυτοὺς (3) ζητοῦσι νὰ συνδέσωσι τὴν *κοινωνίαν τῶν συντρόφων* μετὰ τοῦ *μασονισμοῦ* (**franc-maçonnerie**) καὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὁ συνεταιρισμὸς οὗτος ἐπέφερε μεγίστην ἀνακούφισιν εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν διὰ τῆς ἀλληλοβοηθείας ἥτις εἶναι ἡ βάσις αὐτοῦ, καὶ εἶναι εὐεργετικώτατος διὰ τοὺς ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μεταβαίνοντας ἐργάτας, οἵτινες ἀμέσως βοηθοῦνται ὑπὸ τῶν συναδέλφων των, ὑποχρέων ὄντων νὰ τοῖς εὐκολύνωσι τὰ πάντα καὶ νὰ τοῖς εὕρωσιν ἔργον. Τοσοῦτον δὲ συνεπάγη εἰς τὰ ἤθιμα ὥστε σήμερον ἀκόμη διατηρεῖται ἐν Γαλλίᾳ (4) καὶ Γερμανίᾳ.

Τὸ σύστημα τῶν τεχνικῶν σωματείων προήγαγε τὰ μέγιστα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐγέννησε τὴν βιομηχανίαν κατὰ τὴν βάρβαρον ἐποχὴν τοῦ μεσαιῶνος, ὅπως ἡ γερμανικὴ **Hansa** ἐζωογόνησε τὸ ἐμπόριον ὑπερασπιζομένη αὐτὸ κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Νορμαννῶν καὶ Δανῶν πειρατῶν· ἀνύψωσε τὴν ἰδέαν τῆς ἐργασίας, ἤυξησε τὸν πλοῦτον καὶ ἐν γένει προήγαγε τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης. Μετὰ τὴν ἀναγέννησιν ὅμως τῶν γραμμάτων, τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ἤρχισεν εἰσερχομένη εἰς νέαν περίοδον ὑπάρξεως, καθ' ἣν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισαν τὰ σωματεῖα νὰ φαίνωνται ὡς προϊόντα ἄλλου κόσμου, ὡς ἓν εἶδος κοινωνικῶν μαμμούθ. Κατὰ τὴν γένεσίν των ἀντιπροσώπευον μεγάλην πρόοδον, κοινωνικὴν ἐπανάστασιν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἐργασίας, μετέπειτα ὅμως, ὡς πάντα τὰ προνομιοῦχα σώματα, ἤλλαξαν πρόσωπον καὶ κατήντησαν ὑπερσυντηρητικά, φίλαυτα καὶ ὀπισθοδρομικά. Πᾶσα νέα ἀνακάλυψις, πᾶσα βελτίωσις, πᾶσα ἐπέκτασις τῆς βιομηχανίας εὕρισκεν ἐν αὐτοῖς σφοδροτάτους ἀντιπάλους· ἐξ ἐλευθερωτῶν εἶχον καταντήσει δεσπόται.

Ἡ μεγάλη προοδευτικὴ κίνησις ἡ ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Λουθήρου ἀρξαμένη ἔπρεπε νὰ λάβῃ τέρμα. Τέρμα δὲ ὑπῆρξαν τὰ τέλη τῆς ΙΗ′ ἑκατονταετηρίδος. Οὐδεμία ἐποχὴ τῆς ἀνθρωπότητος, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὑπῆρξε μεγαλοπρεπεστέρα· τὰ πάντα, τέχναι, ἐπιστῆμαι, βιομηχανία, κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ὀργανισμὸς εἶχον βασανισθῆ ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας, τὰ πάντα εἶχον συζητηθῆ, καὶ τὸ σφαλερὸν μέρος ἑκάστου εἶχε φανῆ. Ἡ ὥρα τῆς κατασκαφῆς ἔρθασεν· οἱ φιλόσοφοι τῆς ΙΗ′ ἑκατονταετηρίδος τὴν ἐπεχείρησαν, καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τὴν ἐπέρανε· ἀλλ' ἀντὶ τῶν καταστραφέντων ἐχρειάζετο νέον οἰκοδόμημα. Ὁ **Watt**, ὁ **Arkwright**, ὁ **Lavoisier**, ὡς πρὸς τὸ ὑλικὸν μέρος, ὁ **Montesquieu**, ὁ **Beccaria**, ὁ **Quesnay**, ὁ Ἀδὰμ Σμὶθ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν ὡς πρὸς τὸ κοινωνικὸν, ἀνέλαβον τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐξακολουθεῖ εἰσέτι.

Τὸν τοιοῦτον κλόνον ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ αἰσθανθῶσι καὶ τὰ τεχνικὰ σωματεῖα. Εἷς ὀπαδὸς τοῦ **Quesnay**, ὁ μεγαλεπήβολος **Turgot**, ἐπεχείρησεν ἐπὶ τῆς βραχείας ὑπουργείας του τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ διὰ τοῦ διατάγματος τοῦ 1776, ἔτους τῆς δημοσιεύσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Σμὶθ, ἐκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐργασίας· ἡ ὥρα ὅμως δὲν εἶχε φθάσει εἰσέτι, καὶ αἱ συντεχνίαι ἀνέκτησαν μετ' ὀλίγον ἅπαντα αὐτῶν τὰ δικαιώματα. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν σάλον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· ὁ νόμος τῆς 2 Μαρτίου 1791 ἐκήρυξε διὰ τῶν ἄρθρων 2 καὶ 7 ὅτι· «Πᾶν τεχνικὸν προνόμιον, ὑρ' οἱονδήποτε ὄνομα, καταργεῖται.— Πᾶς τις εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐνεργῇ ὁποῖον ἐμπόριον ἢ νὰ ἐξασκῇ ὁποίαν τέχνην, ἐργασίαν ἢ ἐπάγγελμα θελῃ.» Ἔκτοτε ἤρχισε νέον στάδιον τὸ τῆς ἐλευθέρας ἐργασίας εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Εὐρώπης·

(1) Ἴδε **Stock**: Grundzüge der Vervassung des Gesellenwesens in alter und neuer Zeit.—Magdeburg 1844.

(2) Ἴδε **Agricol Perdiguier**, le livre du compagnonnage. — **Emile Laurent** Journal des Economistes. février 1860. — **George Sand**. Le compagnon du Tour de France.

(3) Enfants de Salomon, enfants de maître Jacques κτλ.

(4) Ἡμεῖς αὐτοὶ παρέστημεν ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1859 εἰς τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τῶν συντρόφων ξυλουργῶν.

ὑπάρχουσιν ὅμως τόποι εἰς τοὺς ὁποίους τὸ μεσαιωνικὸν σύστημα ἐπιζῇ ἀκόμη· τοιοῦτος δὲ ἡ Γερμανία ὁλόκληρος (1).

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀπεπειράθημεν νὰ σκιαγραφήσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν δι' ὀλιγωτέρων τὴν ἱστορίαν τῆς ἐργασίας· δυνάμεθα τώρα νὰ συμπτύξωμεν ταῦτα δι' ὀλίγων.

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι βάσις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ εἶναι ἡ δουλεία, ἡ ἐργασία εἶναι ἴδιον τῶν δούλων, ἐργατικὴ τάξις κατὰ τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς λέξεως ἐλλείπει. Κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἡ δουλεία ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς δουλοπαροικίας καὶ τοῦ φεουδαλισμοῦ, ἡ βιομηχανία ὀργανίζεται καὶ αὕτη φεουδαλικῶς καὶ ἱεραρχικῶς διὰ τῶν σωματείων· ἡ ἐργασία ἀνυψοῦται, εἶναι ἴδιον τῶν ἐλευθέρων, οὐχὶ ὅμως τῶν εὐγενῶν οἵτινες ἐκπίπτουσι δι' αὐτῆς. Τέλος τῶν ἡμετέρων χρόνων καὶ κοινωνίας βάσις εἶναι ἡ ἰσότης καὶ ἐλευθερία, συνέπεια τούτου ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας· τὸ ἐργάζεσθαι θεωρεῖται τιμή. Πρόοδος φανερὰ, καὶ ἥτις, ἐλπίσωμεν, δὲν θέλει σταθῆ ἐνταῦθα.

Β′.

Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας, καὶ αἱ μεγάλαι ἐπιστημονικαὶ ἀνακαλύψεις τοῦ τέλους τῆς ΙΗ′ καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ΙΘ′ ἑκατονταετηρίδος, ἐφαρμοσθεῖσαι εἰς τὰς τέχνας, εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς ἡμῶν.

Ἡ τελειοποίησις, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἡ ἀνακάλυψις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἐντελὴς ἀναμόρφωσις τῆς μηχανικῆς διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, συνεχώρησαν τὴν κατὰ πρῶτον ἐφαρμογὴν τῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου, καὶ ἐπέφεραν οὕτω τὴν ἐντελῆ ἀνατροπὴν τῶν ἕως τότε παραδεδεγμένων· ὁποῖα δὲ τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεταβολῶν αὐτῶν θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω.

Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν μηχανῶν εἰς τὴν βιομηχανίαν προὐκάλεσε κατ' ἀρχὰς τὰ παράπονα τῶν ἐργατῶν, τοὺς ὁποίους ἀντικαθίστων, καὶ τοὺς φόβους τῆς κοινωνίας περὶ τοῦ τί θέλουσι γίνει ὅλοι οὗτοι μένοντες ἄνευ ἔργου· δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ συζητήσωμεν καὶ ν' ἀνασκευάσωμεν τὰς προτάσεις ταύτας, διότι τοῦτο ἐγένετο ἤδη (2), θέλομεν ἀρκεσθῆ ἀναφέροντες τὰ γεγονότα. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἰδίως ὅπου κατὰ πρῶτον εἰσήχθη ἡ χρῆσις τῶν μηχανῶν, οἱ ἐργάται οὐ μόνον δὲν ἀπέθανον τῆς πείνης, ἀλλὰ τοὐναντίον ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ μισθώματος ὑψώθη οὐ μόνον ὀνομαστικῶς ἐκ τῆς πλειοτέρας αὐτῶν ζητήσεως, ἀλλὰ καὶ πραγματικῶς ἐκ τῆς ἐπελθούσης ὡς ἐκ τῆς χρήσεως τῶν μηχανῶν εὐθηνείας τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων.

Ἄλλο σημαντικώτατον γεγονὸς προὐκάλεσεν ἡ εἰσαγωγὴ τῶν μηχανῶν, τὴν αὔξησιν τοῦ βιομηχανικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν εἰς τὰς πόλεις συγκέντρωσιν αὐτοῦ. Βλέπομεν μέρη ὁποῖα τὰ Λίβερπουλ, Μάντσεστερ, Λήδς, Σειφφεὶλδ, Λυών, Λίλλη, Μυλχάουζεν, Λειψία κτλ. τὰ ὁποῖα πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἦσαν ἢ ἐντελῶς ἄσημα ἢ μέτριαι πόλεις, τῶν ὁποίων σήμερον ὁ πληθυσμὸς ἐδεκαπλασιάσθη ἢ καὶ ἐπεντηκονταπλασιάσθη ἐκ μόνης τῆς βιομηχανίας.

Ἡ πόλις τῶν Παρισίων, κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου αὐτῆς ἐκδοθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς βιομηχανίας, περιελάμβανε κατὰ τὸ 1863, 101,171 ἐργοστασιάρχας μισθώνοντας 488,081 ἐργάτας, ἤτοι ὁ βιομηχανικὸς πληθυσμὸς τῆς πρωτευούσης τῆς Γαλλίας. ἀνέβαινε εἰς 600 περίπου χιλιάδας ψυχῶν (1)· ἡ αὐτὴ πόλις περιέχει 1,185 ἀτμοκινήτους μηχανὰς δυνάμεως 9,748 ἵππων, καὶ 2,097 ῥαπτικὰς μηχανὰς ἐκτελούσας τὸ ἔργον 21,000 ῥαπτριῶν (2).

Ἔκθεσις ἐπίσημος δημοσιευθεῖσα τὸ 1862 κατὰ συνέπειαν κοινοβουλευτικῆς ἐξετάσεως ἐν Ἀγγλίᾳ δίδει ἡμῖν τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα. Ἡ κλωστικὴ καὶ ὑφαντικὴ βιομηχανία τοῦ Ἡνωμένου βασιλείου (βάμβαξ, μαλλίον, λινάριον, καννάβιον καὶ μέταξα) ἐξησκεῖτο ἐντὸς 6,378 ἐργοστασίων, μετεχειρίζετο δὲ 775,534 ἐργάτας καὶ μηχανὰς ἀτμοκινήτους μὲν δυνάμεως 375,294 ἵππων, ὑδραυλικὰς δὲ δυνάμεως 29,239 ἵππων.

Ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων εὐκόλως δύναταί τις νὰ ἐννοήσῃ ὁποία ἡ δύναμις τῆς νεωτέρας βιομηχανίας, ἀλλὰ καὶ ὁποῖα τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐμπορικῶν κρίσεων. Ὑποθέσατε διὰ μίαν στιγμὴν ἐμπορικὰς δυσχερείας ἀναγκαζούσας τοὺς διευθυντὰς τῶν καταστημάτων ν' ἀποπέμψωσιν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας, ἕνα μῆνα ἢ καὶ περισσότερον, εἴκοσι ἢ πεντήκοντα ἢ ἑκατὸν χιλιάδας τεχνιτῶν, καὶ ἀναλογίσθητε εἰς ὁποίαν ἐλεεινότητα ὑπόκειται ὁ πληθυσμὸς οὗτος κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας αἵτινες εἰσὶν ἀναπόφευκτοι εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἰδοὺ ἡ νεωτέρα πτωχεία γεννωμένη μὲ ὅλην τὴν φρικτὴν αὐτῆς συνοδείαν· ἔνδειαν, θάνατον, δια-

(1) Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν ἐν Γερμανίᾳ ὑπάρχουσι πλεῖστα γεγραμμένα, ἀρκούμεθα νὰ συστήσωμεν τὸ ἄνω μνημονευθὲν βιβλίον τοῦ Stock. — **Elie Reclus**. Les corporations et la petite industrie en Allemagne καὶ **Hirsch**. Das Handwerk und die Zünfte. Berlin.

(2) Ἴδε κυρίως **Rossi**. Cours d'économie politique. Tome 3. XIIIe leçon.

(1) Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι περιλαμβάνουσι τοὺς εἰς τὴν κυρίως βιομηχανίαν καταγινομένους καὶ οὐχὶ τοὺς μικρεμπόρους τοὺς κτίστας καὶ τοὺς τοιούτους.

(2) Le Temps du 8 Juillet 1864.

ρθοράν ἠθῶν καὶ κακουργήματα (1). Ἡ πληγὴ αὕτη τῆς πτωχείας ἅπαξ γεννηθεῖσα ἐμμένει διαρκῶς μὲ αὐξήσεις ἢ ἐλαττώσεις κατὰ τὴν μᾶλλον ἢ ἧττον καλὴν κατάστασιν τῆς βιομηχανίας, καὶ καταντᾷ ἐνδημικὴ εἰς τὰ βιομηχανικὰ κέντρα· ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὰς συνοικίας **Saint-Giles** καὶ **White Chapel** ἐν Λονδίνῳ (2) καὶ τὰς ὑπογείους κατοικίας τῆς Λίλλης (3). Ἡ ἐνδημικὴ αὕτη κατάστασις φέρει τὴν ἠθικὴν πάθησιν ἥτις ὡς εἴπομεν ἐν ἀρχῇ εἶναι τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τῆς πτωχείας τῶν ἡμετέρων χρόνων. Οἱ υἱοὶ διαδέχονται τοὺς πατέρας βλέποντες τὸ φῶς καὶ ἀποθνήσκοντες μετὰ τοῦ σκώληκος τούτου τοῦ κατατρώγοντος τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχήν, καθ' ἑκάστην δὲ γενεὰν τὸ κακὸν ῥιζοῦται βαθύτερον καὶ πολλαπλασιάζεται.

Ἂμ' ὡς ἤρχισεν ἀναφαινόμενον τὸ κακὸν, ἀνέκραξαν ἤ τε κοινωνία καὶ ἡ ἐπιστήμη τὸ *γρηγορεῖτε*, καὶ ἤρχισαν οἱ πάντες, φιλάνθρωποι καὶ οἰκονομολόγοι, μελετῶντες τὸ ζήτημα καὶ προτείνοντες τὰ πρὸς θεραπείαν μέσα. Κατὰ πρῶτον, ὡς ἦτον ἐπόμενον, οἱ πάντες ἀπέδωκαν τὸ κακὸν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν μηχανῶν, (αἵτινες εἶχον συντελέσει ἐμμέσως εἰς αὐτὸ) καὶ ἤρχισε κατὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν χρήσεως ἓν εἶδος σταυροφορίας, τῆς ὁποίας κυριώτερα ὄργανα ὑπῆρξαν ὁ **Sismondi** καὶ ὁ **Villeneuve-Bargemont.** Ὁ πρῶτος, ἐν τοῖς **nouveaux principes d'économie politique,** ἀναιρῶν τὰς ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ συγγράμματι ἐκτεθείσας ἀρχὰς ζητεῖ τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἐξουσίας, καὶ ἀναγνωρίζει μὲν ὅτι τὸ κακὸν ἔγκειται ἐν τῇ κακῇ διανομῇ τοῦ πλούτου, ὁμολογεῖ ὅμως ὅτι δὲν γνωρίζει τὴν θεραπείαν αὐτοῦ. Ὁ κόμης **de Villeneuve-Bargemont** ἐγένετο ἀρχηγὸς νέας σχολῆς λαβούσης τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ κυριωτέρου αὐτοῦ συγγράμματος **Traité d'économie politique chrétienne,** καὶ προέτεινεν ὡς μόνον μέσον θεραπείας τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος τὴν ἐλεημοσύνην.

Ἔκτοτε (ταῦτα συνέβαινον ἐπὶ τῆς παλινορθώσεως τῶν Βουρβώνων) ἐδόθη καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην μεγίστη ὥθησις εἰς τὴν φιλανθρωπίαν, ἥτις κατήντησεν ἰδιαιτέρα ἐπιστήμη ἔχουσα τὰ περὶ αὐτῆς πραγματευόμενα συγγράμματα καὶ ἐφημερίδας, καὶ πανταχόθεν ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ ἀγαθοεργὰ καταστήματα. Αἱ κυβερνήσεις ἐπέστησαν καὶ αὗται τὴν προσοχὴν εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα, καὶ σχεδὸν πᾶσαι ἐψήφισαν νόμους περὶ δημοσίου βοηθείας. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ πτωχεία δὲν ἐξέλιπεν οὐδ' ἠλαττώθη, ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἔλαβεν ἐκτασιν. Τότε ἤρχισεν ἡ κοινωνία νὰ θορυβῆται ἐκ νέου, καὶ ἐκ νέου ἐνέκυψαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, (ἐπειδὴ τοιοῦτος εἶναι ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ). Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ ὑποπτεύωσιν ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη δὲν εἶναι τὸ κατάλληλον μέσον, ἢ τοὐλάχιστον ὅτι δὲν ἀρκεῖ, καὶ ἔφεραν ὡς παράδειγμα τὴν Ἀγγλίαν ἐν ᾗ ὁ περὶ πτωχῶν νόμος (**poor law**), καί τοι πρὸ διακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐνεργούμενος, ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν (1). Οἱ οἰκονομολόγοι πρὸ πάντων ἀπεφάνθησαν ῥητῶς ἐναντίον τῶν δημοσίων βοηθημάτων, ἀφίνοντες εἰς τοὺς ἰδιώτας τὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἔργον ὡς δυνάμενον νὰ ὠφελήσῃ εἰς ὡρισμένας περιστάσεις πρόσωπά τινα (2), ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἔλυσε τρόπον τινὰ τὴν συζήτησιν ὑπῆρξεν ἡ ἐπίσημος ἔκθεσις τὴν ὁποίαν ἀνώτερος ὑπάλληλος ὁ **Baron de Watteville** ἐδημοσίευσε περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πτωχείας καὶ τῆς διοικήσεως τῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων ἐν Γαλλίᾳ. Οἱ ἐν τῇ ἐκθέσει ἀναφερόμενοι ἀριθμοὶ ἀνάγονται εἰς τὸ ἔτος 1847, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὴν ἀμέσως προηγηθεῖσαν τῆς μεγάλης κοινωνικῆς κρίσεως ἥτις ἐκλόνησε τὴν Εὐρώπην σχεδὸν ὁλόκληρον, καὶ ἥτις ἐξακολουθεῖ ἀκόμη· δύνανται λοιπὸν νὰ ὠφελήσωσιν ἡμᾶς διττῶς καὶ ὡς φανερόνοντες τὴν κατάστασιν τῆς πτωχείας ἐν γένει, καὶ μερικῶς ἐξηγοῦντες τὰς κοινωνικὰς περιστάσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ κολοσσιαῖον τοῦτο ὑπόμνημα περιέχον ὕλην ἀπείρων τόμων (3), ἀρκούμεθα μόνον ἀναφέροντες τὰ ἑξῆς ἅ τινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ συμπέρασμα τῆς ἐρεύνης ταύτης.

« Ὡς πρὸς τὸν μέσον ὅρον τῶν βοηθημάτων εἶναι ὅλως ἀνεπαρκὴς, καὶ δύναταί τις νὰ εἴπῃ θαῤῥαλέως, ὅτι ἐὰν τὸ ποσὸν τοῦτο (τῶν βοηθημάτων) δὲν διενέμετο εἰς τοὺς ἐνδεεῖς, οὗτοι δὲν ἤθελον εἶσθαι δυστυχέστεροι ὡς ἐκ τούτου. Καὶ πραγματικῶς ποῖον ἀποτέλεσμα δύνανται νὰ ἐπιφέρωσι λεπτά τινα ἐξοδευόμενα εἰς ἀγορὰν ἐνδυμάτων, ἄρτου, οἴνου καὶ ξύλων; Οὐδέν. Καὶ δύναταί τις νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ὁ ἐνδεὴς δὲν ἤθελε πάσχει περισσότερον ἐὰν αἱ γελοῖαι αὗται βοήθειαι διανεμόμεναι τόσον ὁμοιομόρφως καὶ μὲ τοιαύτην ἔλλειψιν διακρίσεως ἔπαυον τοῦ νὰ τῷ δίδωνται κατὰ μῆνα. Πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν ὑπάρχει ἡ κατ' οἶκον δημοσία βοήθεια, καὶ δὲν εἴδομεν εἰσέτι

(1) Ἴδε **Cherbuliez.** Etudes sur les causes de la misère. — **V. Modesta.** Le paupérisme en France.

(2) **Léon Faucher.** Etudes sur l'Angleterre.

(3) **Jules Simon.** L'ouvrière.

(1) Τοιοῦτον δὲν ὑπῆρξε καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ θεωρικοῦ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων;

(2) Εἷς ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης ἐν Γαλλίᾳ ὁ Κύριος Delangle εἶπε· La charité légale-humilie, elle déprave quelquefois en inspirant le dégout du travail.

(3) Rapport sur l' administration des bureaux de bienfaisance et la situation du paupérisme en France. In 4o, imprimerie impériale.

ἕνα ἐνδεὴ ἀπαλλαχθέντα οὕτω ἀπὸ τῆς ἐνδείας, ἢ ἰδόντα πεπληρωμένας τὰς ἰδίας ἀνάγκας. Ἐξ ἐναντίας αὕτη καθιστᾷ τὴν πτωχείαν διαδοχικήν· οὕτω βλέπομεν σήμερον ἐγγεγραμμένους εἰς τοὺς πίνακας τῶν βοηθημάτων τοὺς ἐγγόνους τῶν κατὰ τὸ 1802 καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν κατὰ τὸ 1830 εἰς τοὺς μοιραίους τούτους πίνακας ἐγγραφέντων.»

Νομίζομεν ὅτι αἱ λέξεις αὗται δίδουσιν ἀρκετὰ σαφῆ ἰδέαν τοῦ πνεύματος τῆς ἐκθέσεως καὶ ὅτι εἶναι ἀρκούντως ἐκφραστικαί.

Ἡ ἐλεημοσύνη δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Κράτους ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐπισήμου βοηθείας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ, εἶναι ἔργον τῶν ἰδιωτῶν, οἵτινες δύνανται νὰ ἐλαφρύνωσι μερικάς τινας δυστυχίας· πρὸς θεραπείαν ὅμως τῆς κοινωνικῆς λέπρας τῆς πτωχείας, τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἀλλὰ ποία εἶναι ἡ θεραπεία ταύτης;

Θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ ἀποκριθῶμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Πάσης ἀσθενείας ἡ ἰατρικὴ κάμνει πρῶτον τὴν διάγνωσιν ἥτοι ἐξετάζει τὰ αἴτια αὐτῆς, τὴν φύσιν καὶ τὴν ἕδραν τοῦ πάθους, μετὰ ταῦτα δὲ διορίζει τὰ τῆς θεραπείας· τὸ αὐτὸ σύστημα πρέπει ν' ἀκολουθῇ τις καὶ εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα.

Ἡ πτωχεία, εἴπομεν ἤδη, προσβάλλει τόν τε φυσικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν ἄνθρωπον, ἡ θεραπεία λοιπὸν πρέπει νὰ τείνῃ πρὸς ἴασιν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὅπως ἡ ἀποτελεσματική.

Τὸ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει φάρμακον, ἡ ἐλεημοσύνη, ἐσκόπευεν ἁπλῶς τὴν θεραπείαν τοῦ ὑλικοῦ μέρους τῆς πτωχείας, τὴν ἐξάλειψιν τῆς *ἐνδείας*· ἀλλὰ, καί τοι ἀνεπαρκὲς καὶ πρὸς τοῦτο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν εἰδικωτέρων, ἄφινεν ἀνέπαφον τὴν ἠθικὴν πάθησιν, πολὺ σημαντικωτέραν οὖσαν, καὶ ἐμποδίζουσαν καὶ αὐτὴν τὴν θεραπείαν τῆς ὑλικῆς ἀσθενείας.

Τὸ μόνον πρὸς καταστολὴν καὶ ἐξάλειψιν τῆς πτωχείας μέσον εὑρίσκεται ἐν τῇ *ἀρχῇ τοῦ συνεταιρισμοῦ*. Ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ δώσωμεν ἐξηγήσεις τινὰς ὅπως μὴ παρεξηγηθῶμεν.

Αἱ διάφοροι κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἰδίως ὅμως ἐν Γαλλίᾳ ἀναφανεῖσαι κοινωνικαὶ σχολαί, αἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *σοσια.λιστῶν* (**socialistes**) κοινῶς γνωσταί, ἔσχον ὡς βάσιν τὸν συνεταιρισμὸν, καὶ ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς γενικὴν πανάκειαν κατὰ τῶν παθημάτων καὶ τῶν δυστυχιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὸ μέγα λάθος τοῦ *σοσια.λισμοῦ* ὑπῆρξε ἡ ἀποκλειστικότης καὶ ἡ ὑπὸ μίαν μόνην ἔποψιν ἐξέτασις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, προβλήματος αἰωνίου, τοῦ ὁποίου μόλις ἀρχίζομεν νὰ διακρίνωμεν τὰ κυριώτερα δεδόμενα. Εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἐργατικῶν τάξεων πρὸ πάντων, ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου τὴν σήμερον εἰς τὰς προωδευμένας καὶ βιομηχανικὰς κοινωνίας τῆς Δύσεως, ἠθέλησαν νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν ἀρχὴν τοῦ συνεταιρισμοῦ, ζητοῦντες δι' αὐτοῦ νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει μίσθωμα· ἡ φράσις αὐτῶν εἶναι· **la suppression des salaires par l' association.**

Τὴν ἀρχὴν των ταύτην ἐπεχείρησαν νὰ ἐφαρμόσωσι κατὰ τὸ 1848. Κατὰ πόσον δ' ἐπέτυχεν ἡ δοκιμή των, καὶ κατὰ πόσον ἐφαρμόζεται εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι τῆς παρούσης μελέτης νὰ ἐξετάσωμεν· ἴσως ἄλλοτε ἐπιχειρήσωμεν τοῦτο. Σήμερον ἀρκούμεθα λέγοντες ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο διαιρεῖ τοὺς οἰκονομολόγους· καὶ ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ οἱ πλεῖστοι εἶναι ἐναντίον αὐτοῦ, ὁ δὲ **Mill,** ὁ διασημότερος ἄγγλος οἰκονομολόγος τῆς ἐποχῆς ἡμῶν θεωρεῖ αὐτὸ ὡς ἀναπόφευκτον εἰς τὸ μέλλον (1). Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα σήμερον δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ πρὸς παραγωγὴν συνεταιρισμὸς τῶν ἐργατῶν μεταξύ των ὑποθέτει αὐτοὺς ἔχοντας ἤδη ὑλικούς τινας πόρους καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν, ὁποῖα ἔχουσι τὴν σήμερον ὀλίγιστοι αὐτῶν· σήμερον πρόκειται περὶ τοῦ νὰ ἀποκτήσωσιν εὐημερίαν τινὰ καὶ ἀνάπτυξιν ἔτι ἄγνωστον δυστυχῶς εἰς τὴν τάξιν των.

Ὀπαδοὶ τοῦ *σοσια.λισμοῦ* δὲν εἴμεθα, εἶναι ὅμως ἀδύνατον νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι αἱ διάφοροι αὐτοῦ σχολαὶ ἀναμοχλεύουσαι τὸ κοινωνικὸν ζήτημα παντοιοτρόπως ἐπεκάλεσαν τὴν προσοχὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπ' αὐτοῦ, καὶ συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν πρόοδον τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Εἷς τῶν κυριωτέρων μοχλῶν τῆς προόδου τῆς νεωτέρας κοινωνίας εἶναι ἀναμφισβητήτως ἡ ἀρχὴ τοῦ συνεταιρισμοῦ ἤ τὸν μηχανισμὸν καὶ τὴν δύναμιν πρῶται ἐσπούδασαν καὶ ἀνεκήρυξαν, καί τοι μετά τινος ὑπερβολῆς ἴσως ἀνυψώνουσαι τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, αἱ *σοσια.λιστικαὶ* σχολαί. Ταύτην λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν, ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον δύναται νὰ ὠφελήσῃ πρὸς λύσιν τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς ζητήματος.

Τὴν δύναμιν τοῦ συνεταιρισμοῦ εἰς τὰς παραγωγικὰς βιομηχανίας, εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ εἰς τὰ πιστωτικὰ καταστήματα οἱ πάντες γινώσκουσι, τοῦτο ὅμως δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς. Ἓν τῶν μεγαλητέρων αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων εἶναι ἡ ἠθικὴ ἐπιῤῥοὴ ἣν ἐξασκεῖ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· πηγάζων ἐκ τῆς κοινωνικότητος, τοῦ ἰδιαιτέρου τούτου χαρακτηριστικοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν, τὴν ἀναπτύσσει, καὶ ἀνυψώνει τὴν διάνοιαν. Παρὰ τὴν κοινωνικότητα, ὁ συνεταιρισμὸς, ὅταν ἔχῃ σκοπὸν τὴν σύναξιν χρηματικοῦ τινος κεφαλαίου, θίγει καὶ ἑτέραν χορδὴν

(1) Principles of political economy, by J—Stuart Mill B. IV. chap. 7.

τὴν τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ ἀναπτύσσει τὸ φίλεργον, γεννᾷ δὲ τὴν οἰκονομίαν ἥτις εἶναι μήτηρ ἡ θυγάτηρ, κατὰ βούλησιν, τῆς χρηστοηθείας καὶ τῆς προνοίας.

Ἐκ τούτου βλέπει τις ὅτι τὸ ἀληθὲς καὶ μόνον φάρμακον κατὰ τῆς πτωχείας εἶναι ὁ συνεταιρισμὸς, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνος πολεμεῖ ῥιζικῶς τὸ πάθος ἀναπτύσσων τὸν ἄνθρωπον ἠθικῶς, καὶ χορηγῶν εἰς αὐτὸν ὑλικὰ μέσα.

Δύο μορφὰς τοῦ συνεταιρισμοῦ θεωροῦμεν προωρισμένας ὅπως ἀπαλλάξωσι τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν πτωχείαν, ἢ τοὐλάχιστον ὅπως περιορίσωσι καὶ καταστείλωσιν ἐπαισθητῶς τὴν τελευταίαν ταύτην· τοὺς *συνεταιρισμοὺς ἀμοιβαίας βοηθείας* (associations de secours mutuels), καὶ τὰς *τραπέζας τοῦ λαοῦ* (Banques du peuple. Volks Banken). Καὶ αἱ δύο αὗται εἰσὶ γέννημα τοῦ αἰῶνος ἡμῶν, ἡ τελευταία μάλιστα νεωτάτη καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι μόλις ἀναφαίνεται.

Τῶν πρώτων σκοπὸς εἶναι ἡ ἐξασφάλισις τῶν ἐργατικῶν τάξεων κατὰ τῶν δυστυχημάτων, καὶ ἡ χορηγία μέσων ὑπάρξεως κατὰ τὰς ἀσθενείας καὶ τὸ γῆρας, τῶν δὲ τραπεζῶν τοῦ λαοῦ ἡ εἰς ἀπόρους παροχὴ τῶν εὐεργετημάτων τῆς πίστεως ὧν μέχρι τοῦδε στεροῦνται, καί τοι ἔχοντες ἴσως πλειοτέραν ἀνάγκην αὐτῆς ἢ αἱ ἄλλαι τάξεις τῆς κοινωνίας.

Ἀμφοτέρων τῶν καθιδρυμάτων τούτων βάσις εἶναι ὁ σχηματισμὸς ἑταιρικοῦ κεφαλαίου σχηματιζομένου ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκ τῶν περιοδικῶν προκαταβολῶν τῶν ἑταίρων εἰς ἐλάχιστον ποσόν.

Τὸν μηχανισμὸν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας τῶν τε ἑταιριῶν ἀμοιβαίας βοηθείας καὶ τῶν τραπεζῶν τοῦ λαοῦ θέλομεν ἐξετάσει λεπτομερῶς κατωτέρω.

Οἱ συνεταιρισμοὶ οὗτοι ὅπου καὶ ἂν ἐφηρμόσθησαν ἐπέφεραν λαμπρὰ ἀποτελέσματα καὶ ἀνύψωσαν πολὺ τὰς ἐργατικὰς τάξεις ἠθικῶς ἐνσπείραντες μεταξὺ αὐτῶν συνηθείας ζωῆς τακτικῆς καὶ οἰκονομίας, πρὸ πάντων δὲ ἀγάπης καὶ τιμιότητος εἰς τὰς μεταξύ των σχέσεις, ὠφέλησαν δὲ αὐτὰς ὑλικῶς χορηγοῦντες αὐταῖς τὰ πρὸς θεραπείαν ἐν τῇ ἀσθενείᾳ, τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐν τῷ γήρατι, καὶ πόρους καπὰ τὰς ἀναγκαστικὰς διακοπὰς τῶν ἐργασιῶν. Καὶ ταῦτα μόνα, νομίζομεν, ἀρκοῦσιν ὅπως οἱ φίλοι τῆς ἀνθρωπότητος ποιήσωσι τὸ κατὰ δύναμιν πρὸς διάδοσιν αὐτῶν, καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος σκοπὸς ἀπώτερος, καθ' ἡμᾶς ὅμως ἀναπόφευκτος, ἡ κατ' ὀλίγον ἐξάλειψις τῆς λέπρας τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, τῆς πτωχείας ὁποίαν τὴν ἐχαρακτηρίσαμεν.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΙΣΤΟΡΙΑ

τῆς

ΣΙΒΥΛΛΗΣ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

(Συν. Ἴδε τόμ. ΙΔ'., καὶ ΙΕ' Φυλλ. 338, 340—349.)

Ϛ'.

Ο ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ, ἡ νέα δούκισσα τῆς Σώβης διῆλθε μέρος τῆς ἡμέρας ἐπισκεπτομένη τ' ἀνθοπωλεῖα ἐν οἷς ἠγόρασε πράγματά τινα μυρηριωδῶς. Μεταβᾶσα δ' ἔπειτα εἰς τὴν οἰκίαν Βὲρν κ" ἐγκλεισθεῖσα μετὰ τῆς Σιβύλλης, διηγήθη αὐτῇ, μυριστρόπως ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ὁρμὴν τῆς φιλίας ἐμφαίνουσα, τὴν μετὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς συνομιλίαν καὶ τὴν πλήρη ἐπιτυχίαν τῆς ὑπαγορευθείσης αὐτῇ ὑπὸ τῆς Σιβύλλης συμπεριφορᾶς.

— Θὰ ἔλθῃς, προσέθηκεν, ἀγαπητή μου, σήμερον νὰ συγγευματίσωμεν. Ἡ πενθερά μου κατ' αἴτησίν μου συγκατετέθη προθύμως νὰ ὀργανίσῃ τὸ ἑσπέρας ἓν μικρὸν χοροπήδημα. Εἰς τὸ γεῦμα σὲ μόνον ἔχομεν. Θὰ ἔλθῃς ὅπως εἶσαι. Μετὰ τὸ γεῦμα ἐνδυόμεθα ὁμοῦ, θὰ ἦναι θαυμάσιον . . . Ἂν μ' ἀγαπᾷς, θὰ βάλῃς τὸ κυανόλευκόν σου φόρεμα. Μὴ φροντίσῃς ὅμως περὶ τοῦ στολισμοῦ τῆς κεφαλῆς, διότι ἐφαντάσθην ἕνα διὰ σὲ, καὶ θὰ τὸν ἐκτελέσω ἐγὼ μόνη μου, διὰ τῆς λευκῆς μου χειρὸς, διότι σὲ λατρεύω!

Ἡ δὲ Σιβύλλα, μέχρι τῆς ὥρας τῆς συνεντεύξεως ταύτης, ἔσχε εὐκαιρίαν νὰ ἀκολουθήσῃ μεταξὺ νεφῶν τὰς λεγεῶνας τῶν ὀνείρων καὶ τῶν χειμαιρῶν τῶν ἀπὸ τῆς προτεραίας κυμαινομένων ἐν τῷ οὐρανῷ αὐτῆς. Μὴ δυναμένη δὲ νὰ διαλύσῃ καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν, μόνον ἀμυδράς τινας λάμψεις κατελάμβανεν· ἡ χεὶρ αὐτῆς ὑπήνοιξε πτυχήν τινα τῆς μυστικῆς αὐλαίας τῆς τοσοῦτον ἐπιμόνως ἀποκρυψάσης αὐτῇ μέχρις ἐκείνης τῆς ὥρας πρόσωπον οὔτινος τὸ ὄνομα μόνον ἐτάχυνε τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας αὐτῆς. Ἠσθάνετο τὴν συγκεχυμένην μὲν ἐκείνην ἀλλὰ βαθεῖαν συγκίνησιν, ἥτις διαχεῖται εἰς τὰς φλέβας ἡμῶν κατά τινας κρισίμους καὶ ἐπισήμους ὥρας τοῦ ἡμετέρου βίου· ἐφαίνετο αὐτῇ ὅτι ἔμελλε νὰ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὸν μυστηριώδη θεὸν τῆς ἰδίας διανοίας, καὶ εἶδος ὑπερφυσικῆς ταραχῆς κατελάμβανε τὸ στῆθος αὐτῆς.

Φθᾶσα δὲ περὶ τὴν ἑβδόμην εἰς τὸ οἴκημα τοῦ δουκὸς τῆς Σώβης, παρετήρησεν ὅτι ἡ νέα δούκισσα μόλις ἦτο ὀλιγώτερον αὐτῆς τεταραγμένη· καὶ κατὰ μὲν τὸ γεῦμα ὁ δοὺξ περιεποιήθη αὐτὴν τὰ μέγιστα, κατὰ δὲ τὸ ὀπωρικὸν ἐπείραξεν ὀλίγον αὐτὴν διὰ τὴν σοβαρὰν μορφὴν καὶ τὴν βαθύτητα τοῦ γλαυκοῦ αὐτῆς ὀφθαλμοῦ.

— Εἶσθε, εἶπεν αὐτῇ, ξανθὴ σκοτεινή. . . Ἔχετε ὕφος ἀγγέλου μελετῶντος κακούργημα. . . Ἄ! γελᾶτε λοιπὸν ἐνίοτε; Χαίρω πολὺ, κυρία!

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Λευκὴ εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἡ σοβαρὰ ἐκείνη νέα ἐπετηδεύετο ἐπιτυχῶς εἰς γελοιογραφίας, ὁ δοὺξ ἠρνήθη νὰ πιστεύσῃ τοῦτο, ἐπέμεινε νὰ ζωγραφήσῃ εὐθὺς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γελοιογραφίαν καὶ ἔδραμε νὰ εὕρῃ μολυβδοκόνδυλα. Ἡ δὲ Σιβύλλα, ἀρνηθεῖσα ἐπὶ πολὺ, ἀπεσύρθη τέλος εἰς γωνίαν τινὰ τῆς αἰθούσης, ἐχνογράφησε ταχέως, διὰ μεγάλων γωνιωδῶν γραμμῶν, τὸ ἔφιππον ἄγαλμα Ἐβρίκου τοῦ Δ' ἐπὶ τῆς Νέας Γεφύρας, καὶ προσήνεγκε τὴν ἐχνογραφίαν ταύτην εἰς τὸν δοῦκα μετὰ μεγάλης ὑποκλίσεως (1). Ἐν ᾧ δ' ἡτοιμάζετο εἰς ἀποχώρησιν μετὰ τῆς Λευκῆς, ὁ δοὺξ ἀπομονώσας αὐτὴν πρὸς στιγμὴν πλησίον αὐτοῦ ἔν τινι παραθύρῳ·

— Κυρία Σιβύλλα, ἐπιτρέψατέ με νὰ σᾶς εἴπω ὅτι κατέχομαι ὑπὸ φιλίας καὶ ὑπολήψεως πρὸς ὑμᾶς. Ἤκουσα ὅτι ἀγαπᾶτε τὰς γενναίας ψυχὰς καὶ ἐπιθυμῶ ὡς μεγάλην ἡδονὴν ν' ἀποκτήσω τὴν συμπάθειάν σας.

Ἡ δὲ Σιβύλλα ἠρυθρίασεν, ἔτεινεν αὐτῷ τὴν χεῖρα καὶ ἔφυγε δρομαία.

Ἡ νέα δούκισσα ὡδήγησεν αὐτὴν εἰς τὸ ἴδιον δωμάτιον καὶ ἤρξαντο νὰ καλλωπίζωνται διὰ τὴν ἑσπέραν, ἐναγκαλιζόμεναι ἀλλήλας ἐκ διαλειμμάτων. Ἡ δὲ Λευκὴ, καὶ καταγινομένη ὅλη εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἐνδυμασίας αὐτῆς, ἐπολυλόγει ὅμως πυρετωδῶς, ἐρωτῶσα περὶ τῶν κλίσεων τῆς φίλης εἰς τὰς τέχνας, τὴν φιλολογίαν, τοὺς περιπάτους, τὰς περιηγήσεις, καὶ λέγουσα τὰς ἰδίας ἑαυτῆς.

— Ἐγὼ, . . . ἀγαπῶ τοῦτο, ἀγαπῶ ἐκεῖνο. . . Καὶ σύ; Γνωρίζεις τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν; . . . Θὰ ὑπάγωμεν ὁμοῦ εἰς ὅλα τὰ μέρη, . . . ὅταν ὑπανδρευθῇς.

Διαφυγούσης δ' αὐτὴν τῆς λέξεως ταύτης, ἡ Λευκὴ ἐσιώπησεν αἴφνης.

Ἡ δὲ Σιβύλλα, φθᾶσα εἴς τι μέρος τοῦ καλλωπισμοῦ, ἐφάνη διστάζουσα καὶ περίφροντις·

— Ἔφερα κόσμημα τῆς κεφαλῆς, . . . εἶπε· νὰ τὸ βάλω;

— Ὄχι! ὄχι! ἀνέκραξε ζωηρῶς ἡ μικρὰ δούκισσα. Ἄφες νὰ κτενισθῶ πρώτη καὶ θὰ σὲ φροντίσω ἐγώ... Νά! ζεστάσου ἐν τούτοις καὶ τυλίξου καλὰ μὲ αὐτό.

Καὶ ἔῤῥιψεν αὐτῇ βουρνούζιον ἐπὶ τῶν ὤμων.

Ὀλίγῳ δ' ὕστερον, ἡ δούκισσα ἀπέπεμψε τὰς βοη-

(1) Σημειωτέον ὅτι ἐν Γαλλίᾳ ὁ μέγας βασιλεὺς Ἑρρίκος ὁ Δ' θεωρεῖται ὁ τύπος τῆς εὐγενείας, τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς εἰλικρινείας. Σημ. Μεταφρ.

θούσας αὐταῖς μέχρις ἐκείνου θαλαμηπόλους, καὶ ἐκάθισε τὴν Σιβύλλαν ἐνώπιον μεγάλου κατόπτρου φθάνοντος μέχρι τοῦ ἐδάφους καὶ φωτιζομένου ὑπὸ δύο ἐκ πλαγίου λυχνούχων. Ἀπεκάλυψεν ἔπειτα μετὰ προσοχῆς ἀπὸ τοῦ περικαλύμματος τὰ δέματα τῶν ἀνθέων ἅτινα ἠγόρασε τὴν πρωΐαν. Ἡ δὲ Σιβύλλα εἶδεν ὅτι πάντα ἐκεῖνα τὰ ἄνθη κατεσκευάσθησαν κατὰ μίμησιν τῆς παρθένου καὶ ἐντελῶς ἀγροτικῆς φύσεως· ἦσαν δ' ἀναμεμιγμένα μετὰ τοῦ ἰδιαιτέρου ἐκείνου εἴδους χόρτου, φύλλων καὶ κληματίδων, τῶν κοσμούντων τὰς ἀγρίας καὶ ἐρήμους τοποθεσίας. Ὁ νοῦς τῆς Σιβύλλης ἀπέπτη εὐθὺς πρὸς τὰ δάση τῶν Φερίων καὶ ἐνόμισεν ὅτι ὠσφραίνετο τὴν ὀξεῖαν καὶ ὑγιεινὴν εὐωδίαν τὴν μεθύσασαν αὐτὴν ἄλλοτε ἐν ταῖς ἐρημίαις ἐν αἷς ἔχαιρεν. Ἡ δὲ νέα δούκισσα μετά τινα σκέψιν, καθ' ἣν ἀνεπόλει καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῆς κοσμήσεως τῆς κεφαλῆς τῆς Σιβύλλης ἐν τῷ λευκώματι τοῦ Ῥαοὺλ, ἤρξατο διὰ καλῆς καὶ δεξιᾶς χειρὸς νὰ κοσμῇ τὴν ἀγαπητὴν αὐτῆς ἀντίζηλον. Ἐκτένισε κατ' ἀρχὰς ὡς μήτηρ τὴν μακρὰν κόμην τῆς Σιβύλλης, ἣν ἀνέδεσεν ἐπὶ τοῦ αὐχένος καὶ ἐστερέωσεν εἰς κόσυμβον λαμπρὸν καὶ ὀλίγον τι ἀτημέλητον· ἔπειτα ἐλείανε, συνέστρεψε καὶ ἐβοστρύχισε τὸ ὑπολειπόμενον μετὰ ταχύτητος καὶ βεβαιότητος τεχνίτου. Λαβοῦσα δὲ συμπλέγματα ἀνθέων καὶ φύλλων ἐσεφάνωσεν αὐτὴν ὡς ναπαίαν νύμφην. Ἐκ διαλειμμάτων ἤγειρε τὰ βλέμματα ἐπὶ τοῦ κατόπτρου ὅπως ἴδῃ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν αὐτῆς· ἀλλ' αἴφνης οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἐσκοτίσθησαν καὶ ἐν ᾧ ἡ χεὶρ ἐξηκολούθει ἐπιπετομένη ὡς πτηνὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Σιβύλλης, δάκρυα ἀνέβλυσαν καὶ καταῤῥεύσαντα ἔπεσαν ὡς σταλαγμοὶ δρόσου ἐπὶ τῶν ἀνθέων τοῦ στεφάνου.

— Κλαίεις; ἠρώτησεν ἡ Σιβύλλα. Τί ἔχεις;

— Δὲν εἶναι τίποτε, . . . μὴ ἀνησυχῇς, εἶπεν ἡ Λευκή· ὑπάρχει καὶ γλυκύτης δακρύων!

Ἀλλὰ τὰ δάκρυα αὐτῆς δὲν ἦσαν γλυκέα, καὶ ὅλον αὐτῆς τὸ αἷμα ἀχνίζον ἐπὶ βωμοῦ δὲν ἤθελεν ἐξιλάσει τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους ὡς θυσία ὀδυνηροτέρα οὐδὲ καθαρωτέρα.

Τελειώσασα δὲ, ἐβοήθησε τῇ Σιβύλλῃ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ καλλωπισμοῦ.

— Ἂς ἴδωμεν, εἶπε, στάσου ἐκεῖ διὰ νὰ σὲ παρατηρήσω! Ἄ! Εἶσαι ὡραιοτάτη! Εἶμ' εὐχαριστημένη ἀπὸ σὲ . . . καὶ ἀπὸ ἐμέ! Ἔλα τώρα.

Καὶ λαβοῦσα τὸν βραχίονα παρέσυρεν αὐτὴν ἔξω τοῦ δωματίου.

Καὶ τῷ ὄντι ἡ Σιβύλλα, κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ βίου, ἦτο οὐχὶ ἴσως ὡραιοτάτη, ἀλλ' ἀξιοθαυμάστου εὐμορφίας καὶ θελκτική. Δὲν ἦτο ὑψηλὴ καὶ ἐφαίνετο ὑψηλὴ, τοσοῦτον ἡ ἁρμονία τῶν γραμμῶν καὶ τοῦ σχηματισμοῦ ὁλοκλήρου τοῦ σώ-

ματος αὐτῆς ἦτο ἐντελής. Τὸ ἔκτακτον αὐτῆς θέλγητρον ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου λεπτοῦ καὶ αὐστηροῦ, τοῦ καθαροῦ καὶ ἐπιλέπτου στόματος, τοῦ σπανίου μειδιάματος καὶ μάλιστα τοῦ βλέμματος· διότι τὸ βλέμμα αὐτῆς, κοιλαινόμενον ὑπὸ τὸ ἐξέχον ὀλίγον τόξον τῶν ὀφρύων, ἦτο συνήθως γλαυκὸν ὡς ἡ θάλασσα ὑπὸ οὐρανὸν ἀκηλίδωτον· ἐνίοτε δὲ, ὑπό τινος κρυφίου τῆς ψυχῆς κινήματος, τὸ οὐράνιον τοῦτο κυανοῦν, ὡς εἰ νέφος διῆλθε, ἐφαίνετο καλυπτόμενον ὑπὸ θυελλῶν καὶ ἀστραπῶν. Ἡ δὲ νέα δούκισσα, ἐπιτηδείως καταλαβοῦσα τὸν σημαντικώτερον χαρακτῆρα τῆς μορφῆς ταύτης, ἀσμένως ηὔξησεν αὐτὸν τὴν ἐσπέραν ἐκείνην διὰ τῆς πλοκῆς ἣν ἔδωκεν εἰς τὸν ἐξ ἀγρίων ἀνθέων στέφανον. Ὑπὸ τὴν ἐλαφρὰν ἐκείνην σκιὰν τὴν στέφουσαν τὸ μέτωπον αὐτῆς, οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς Σιβύλλης ἠκόντιζον εἴπερ ποτὲ λάμψιν σκοτεινὴν καὶ μυστηριώδη, ὁποίαν ἀκτὶς ἡλίου εἰσδύουσα εἰς πυκνὸν φύλλωμα ἢ διακοντιζομένη διὰ τῶν κεχρωματισμένων ὑέλων ἐκκλησίας τινός. Πρὸς τούτοις δὲ πᾶσι, ἡ Σιβύλλα ἦτο γυνή· οἱ ὦμοι αὐτῆς μετὰ μεγίστης χάριτος εἶχον χρῶμα διαφανὲς, μαργαρῶδες καὶ, οὕτως εἰπεῖν, φωτερὸν, θαμβοῦν ὡς ἡ ἀντανάκλασις ἀθανάτου οὐσίας· οὕτω δὲ καὶ τὰ ὑλικώτερα τῆς καλλονῆς αὐτῆς εἶχόν τι ἁγνὸν καὶ θεῖον.

Τοιαύτη ἦτο ἡ Σιβύλλα ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν κυρίαν αἴθουσαν τοῦ οἰκήματος, δίδουσα τὸν βραχίονα εἰς τὴν δούκισσαν Λευκήν. Ὁ διπλοῦς αὐτῶν καλλωπισμὸς εἶχε διαρκέσει ἱκανὴν ὥραν, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν προσκεκλημένων εἶχον φθάσει. Διὰ τοῦ πρώτου βλέμματος ἡ νέα δούκισσα ἀπεκάλυψε τὸν Ῥαοὺλ καὶ τὴν Κλοτίλδην καθημένους πλησίον ἀλλήλων καὶ προσηλωμένους, ὡς ἐφαίνετο, εἰς ζωηρὸν διάλογον. Ἀποδίδουσα δὲ ἀλλόφρων τοὺς χαιρετισμοὺς οὓς ἐλάμβανε κατὰ τὴν διάβασιν, ἐπέρασε τὴν αἴθουσαν κρατοῦσα πάντοτε τὸν βραχίονα τῆς Σιβύλλης καὶ ἐβάδισε κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν ἐχθρόν. Ἡ δὲ βαρωνὶς τοῦ Βαλ-Σεναὶ, ἰδοῦσα πλησιάζον τὸ φοβερὸν τοῦτο ζεῦγος, ἠσθάνθη αἰφνίδιον ῥῖγος εἰς τὴν καρδίαν, καὶ ὁ κόμης Ῥαοὺλ, ὅστις ὡμίλει κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν, θαυμάσας διὰ τὴν αἰφνιδίαν ἀλλοίωσιν τοῦ προσώπου αὐτῆς, ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν βλεμμάτων τῆς νέας γυναικὸς καὶ τὸ πρῶτον εἶδε τὴν Σιβύλλαν. Καὶ δι' ἀποτόμου κινήματος ἀφῆκε τὴν νωθρὰν καὶ ἡμελημένην αὐτοῦ θέσιν, καὶ, ὀρθωθεὶς ἐπὶ τοῦ σκίμποδος·

— Τί εἶναι τοῦτο; εἶπε διὰ φωνῆς ὑποκώφου.

Ἡ Κλοτίλδη ὅμως δὲν ἀπεκρίθη· εἶχεν ἐγερθῆ· καὶ ὁ Ῥαοὺλ δὲ ἠγέρθη ἐπίσης καὶ ἐστάθη ὀλίγον μακρὰν, ἐν ᾧ ἡ δούκισσα καὶ ἡ Σιβύλλα ἀντήλλασσον χειραψίας μετὰ τῆς Κλοτίλδης. Ἡ δὲ νέα δούκισσα μετὰ τὸν βραχὺν τοῦτον ἀσπασμὸν, προυχώρησεν ἓν βῆμα πρὸς τὸν κόμητα καὶ ἀποτεινομένη πρὸς τὴν Σιβύλλαν·

— Ὁ κόμης Ῥαοὺλ de Chalys, ἐξάδελφός μου, εἶπε.

Ἔπειτα στραφεῖσα πρὸς τὸν Ῥαοὺλ·

— Ἡ κυρία Σιβύλλα τῶν Φερίων, φίλη μου!

Τὸ τόλμημα τοῦτο τελειώσασα ἡ Λευκὴ, εὐκόλως ἡρμήνευσε τὴν βαθεῖαν κατάπληξιν τὴν ζωγραφηθεῖσαν εἰς τὴν ὄψιν τοῦ κόμητος· ἀλλὰ δὲν ἠσθάνθη ἄνευ ἀπορίας τὸν βραχίονα τῆς Σιβύλλης τρέμοντα αἴφνης καὶ στηριζόμενον ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτῆς. Παρέσυρε λοιπὸν καὶ ἐκάθισεν αὐτὴν πλησίον ἑαυτῆς εἰς τὴν ἀντίθετον ἄκραν τῆς αἰθούσης, καὶ παρατηροῦσα αὐτὴν μετὰ φιλοστόργου περιεργείας·

— Ἡσύχασε, ἀγαπητή μου, εἶπε, δὲν εἶναι τίποτε... ἀλλ' ἀπορῶ πῶς μετὰ τόσα ἔτη τὸν ἀνεγνώρισες. Ἐξήγησέ με αὐτό.

— Δὲν εἰξεύρω, ἐψιθύρισεν ἡ Σιβύλλα· τὸ μυστήριον τοῦ κοσμήματος αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς μὲ προπετοίμασε, πιστεύω... ἀλλὰ σύ... ποῖός σε εἶπε;

— Μάντευσε!

— Ἀλλὰ, μὲ καταλαμβάνει σύγχυσις!

— Αἰσθάνεσαι τὸν ἑαυτόν σου εἰς κατάστασιν νὰ χορεύσῃς;

— Νὰ χορεύσω;... διατί;

— Διὰ νὰ ἐπαναφέρῃς τὰ ῥόδα... εἶσαι παρὰ πολὺ ὠχρὰ, διὰ τὸ εἶδος τοῦ κάλλους σου!

Καὶ ἡ Λευκὴ ἐκράτησε τὸν ἄνδρα αὐτῆς διαβαίνοντα.

— Φίλε μου, εἶπεν, ἡ Σιβύλλα ἐπιθυμεῖ πολὺ νὰ χορεύσῃ στρόβιλον μὲ σέ!

Ὁ δὲ δοὺξ ἔθηκε τὴν ἑτέραν τῶν χειρῶν ἐπὶ τῆς καρδίας, ἔκλινε μέχρι τοῦ ἐδάφους, καὶ, περιβαλὼν ἰσχυρῶς τὴν λεπτὴν ὀσφὺν τῆς Σιβύλλης, ἔσχισε τὸ πλῆθος ὡς ἀετὸς πετόμενος μετὰ περιστερᾶς εἰς τοὺς ὄνυχας.

Ἡ δούκισσα ἐν τούτοις, ζωπυρηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῶν μικρῶν αὐτῆς συνωμοσιῶν, ἤρξατο νὰ συνομιλῇ μετὰ τῶν γειτόνων εὐθύμως, μὴ παύουσα ὅμως νὰ βλέπῃ μηδὲ στιγμὴν, τὴν γωνίαν τῆς αἰθούσης ἐν ᾗ ἡ Κλοτίλδη καὶ ὁ Ῥαοὺλ ἔμειναν κατὰ μόνας. Ἠγάλλετο τὰ μέγιστα διὰ τὴν ἀλλοφροσύνην τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῆς καὶ τὴν σκυθρωπὴν καὶ δυσχεραίνουσαν μορφὴν τῆς νέας βαρωνίδος. Ἔβλεπε τὰ βλέμματα τοῦ κόμητος ἐπιμόνως ἐστραμμένα πρὸς τὴν Σιβύλλαν, καὶ ἐνόει χαίρουσα ὅτι αὐτὴ καὶ μόνη ἡ νεᾶνις ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν καὶ ἐγένετο μάλιστα ἀντικείμενον τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ.

Ὁ Ῥαοὺλ τῷ ὄντι, καί τοι ἐμπειρότατος περὶ τὰ τῆς κοινωνίας, εἶχεν αἰσθανθῆ ὑπὲρ τὸ δέον ῥαγδαίαν συγκίνησιν ὥστε νὰ μὴ διασεισθῇ ἡ ἰσορροπία αὐτοῦ ὡς κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φαντασιώδης ἐμφάνισις

τῆς Σιβύλλης καὶ τὸ οὐχ ἧττον παράδοξον τῆς παρουσιάσεως αὐτῆς ὑπὸ τὴν φαινομένην αἰγίδα τῆς δουκίσσης, ἀφῆρεσαν ἐντελῶς τὴν ἀταραξίαν τῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν τρόπων αὐτοῦ. Ἔπεσεν ὡς μαθητὴς εἰς τὴν ἀδεξιότητα νὰ ἐρωτήσῃ περιέργως εὔμορφον γυναῖκα περὶ ἄλλης εὐμόρφου·

— Γνωρίζετε λοιπὸν αὐτὴν τὴν νέαν, κυρία; εἶπε πρὸς τὴν γείτονα αὐτοῦ.

— Ποίαν νέαν;

— Αὐτὴν ὁ ὁποία ἔχει ἐστεφανωμένην τὴν κεφαλήν... τὴν κυρίαν τῶν Φερίων... νομίζω...

— Ὀλίγον. Εἴμεθα συμπατριώτιδες, ἀπεκρίθη ξηρῶς ἡ Κλοτίλδη.

— Ἄ!... Φερίαι... ποῦ κεῖται αὐτὸς ὁ τόπος;

— Εἰς Νορμανδίαν.

— Πλησίον τῆς θαλάσσης;

— Ὄχι μακράν!

— Καὶ εἶναι φίλη τῆς ἐξαδέλφης μου;

— Φαίνεται!

— Κατοικεῖ τοὺς Παρισίους;

— Δὲν πιστεύω. Εἶναι... περαστική.

— Διὰ πολὺν καιρόν;

— Ἄ! Θεέ μου!... μᾶ διὰ τί δὲν κοπιάζετε νὰ τὴν ἐρωτήσετε;

— Συγγνώμην!... μὲ φαίνεται ὅτι ἐγνώρισα ἄλλοτε τὴν οἰκογένειάν της... Ἄλλως τε ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀσήμαντα... τοῦτο μ' ἐνδιαφέρει περισσότερον, κυρία, νὰ σᾶς πείσω καλῶς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λεγομένων μου... Ἡ εἰκὼν ἐκείνη, παρέργως ἐχνογραφηθεῖσα εἰς τὸ ἐντευκτήριον τοῦ σχολείου τῶν καλογραιῶν, δὲν μ' ἀφῆκεν ἔκτοτε... καὶ, ἂν μὲ συνέβαινε δυστύχημά τι, θὰ τὴν συνεταφίαζαν...

Καὶ ἡ Κλοτίλδη ἤρξατο πάλιν νὰ μειδιᾷ καὶ νὰ κινῇ τὸ ῥιπίδιον·

— Πᾶ; ἀλήθεια! εἶπε. Εἰς τὴν Περσίαν;... Θεέ! πόση ζέστη! αἴ;

— Ἡ Περσία ἀπήντησε σοβαρῶς ὁ Ῥαοὺλ μετά τινα παῦσιν καθ' ἣν ἡ ἀλλόνοια αὐτοῦ ἦτο καταφανὴς, ἔχει πολλὰ ὄρη προφυλάττοντα, ὡς εἰξεύρετε, κατὰ τοῦ μεγάλου καύσωνος.

Ἡ δὲ Κλοτίλδη ὕψωσε τοὺς ὤμους, ἐκάλεσε διὰ νεύματος νέον τινὰ διαβαίνοντα ἐκεῖθεν καὶ ἤρχισεν ἕνα γῦρον στροβίλου.

Ἀλλ' ὁ Ῥαοὺλ ὑπέστη τὴν προσβολὴν ταύτην ἀπαθῶς· διωλίσθησε λάθρα διὰ τῶν συστάδων τῶν χορευτῶν, καὶ, καταλαβὼν τὴν θέσιν τῆς Σιβύλλης παρὰ τὴν νέαν δούκισσαν·

— Ἐξαδέλφη μου Λευκή; εἶπε.

— Τί τρέχει, ἐξάδελφε;

— Λυπήσου ἄνθρωπον τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα πλανᾶται... καὶ ἐπίτρεψε νὰ σὲ ἀποτείνω δύο ἢ τρεῖς εἰλικρινεῖς ἐρωτήσεις.

— Ἀκούω.

— Εἴξευρες, ὅταν μὲ παρουσίασες τὴν κυρίαν τῶν Φερίων, ὅτι ἦτο τὸ πρωτότυπον τῆς εἰκόνος τὴν ὁποίαν παρετήρησες εἰς τὸ λευκωμά μου;

— Πιθανώτατα.

— Καί... τὴν ἀγαπᾷς;

— Τρυφερῶς.

Ὁ Ῥαοὺλ παρετήρει τὴν νέαν γυναῖκα μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς αὐτῷ προσοχῆς.

— Καί... μ' ἐπιτρέπεις νὰ τὴν κρίνω εὔμορφον;

— Σὲ τὸ προστάσσω, εἶπεν ἡ Λευκή.

— Καὶ ἔπειτα;

— Πῶς! ἔπειτα;

— Τί με προστάσσεις ἀκόμη;

Ἐκείνη δὲ στρέψασα πρὸς αὐτὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ καλυφθεῖσα διὰ τοῦ ῥιπιδίου·

— Νὰ ἦσαι τίμιος καὶ εὐτυχής, εἶπε.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἔπαυσεν ὁ στρόβιλος· ὁ δὲ Ῥαοὺλ μόλις προέφθασε ν' ἀναγνώσῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς νέας γυναικὸς τὴν εἰλικρίνειαν τῆς γενναίας ἀποφάσεως. Ἠγέρθη λοιπὸν καὶ κλίνας πρὸς αὐτὴν, προσθεὶς δὲ εἰς τὰ σχήματα, τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν φωνὴν ὅσον σέβας περιέχει ἀνδρικὴ καρδία·

— Λευκὴ, εἶπε, σὲ σέβομαι!

Κ' ἡ μὲν Σιβύλλα ἀνέλαβε τὴν θέσιν αὐτῆς, ὁ δὲ κόμης ἀπεχώρει, ὅτε ἡ δούκισσα ἀνεκάλεσεν αὐτόν.

— Μὴ φεύγῃς λοιπὸν, ἐξάδελφε... Ἐν ᾧ θὰ καταγίνωμαι εἰς τὸ τέϊον, κράτησε συντροφίαν εἰς τὴν κυρίαν τῶν Φερίων... Εἶναι ὀλίγον καλλιτέχνις,... θὰ ἐννοηθῆτε,... θὰ ὁμιλήσετε περὶ ζωγραφίας, τοποθεσίας, δασῶν, βράχων, κρηνῶν,... *καὶ τὰ λοιπά!*

Ὁ δὲ Ῥαοὺλ ἐχαιρέτισε, καὶ καθήσας εἰς τὴν θέσιν τῆς δουκίσσης μετά τινος ὕφους ἀδεξιότητος καὶ δειλίας μὴ συνήθους αὐτῷ·

— Θεέ μου! κυρία, εἶπε μετὰ μίαν στιγμὴν στενοχωρίας, δὲν εἰξεύρω νὰ λέγω ψεύματα... Καὶ σεῖς;

— Καὶ ἐγὼ ἐπίσης, πιστεύω.

— Ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ μ' ἐπιτραπῇ νὰ φιλήσω τὴν χεῖρά σας, πρὸ δώδεκα περίπου ἐτῶν, πλησίον βράχου ὅστις ἐδακρυῤῥόει εἰς μίαν κρήνην... Ἐνθυμεῖσθε;

— Μάλιστα, κύριε, ἀπεκρίθη ἡ Σιβύλλα δεικνύουσα γλαυκὸν ὀφθαλμὸν ἐν ᾧ ἠκτινοβόλει διαυγέστατον μειδίαμα.

— Τὸ ἐνθυμεῖσθε!... Ἀλλὰ μόλις μὲ φαίνεται δυνατόν!

— Καὶ ὅμως εἶναι ἁπλούστατον· ἡ ζωή μου δὲν ἀριθμεῖ πολλὰς περιπετείας καὶ ἡ συνάντησις αὕτη εἰς τὸ ἄλσος τοῦ πάππου μου εἶναι περιπέτεια... Ἄλλως τε καὶ αἱ ἐλαφρόταται ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶναι ζωηρόταται...

— Σᾶς ἐφόβησα πολὺ τότε;

— Ὀλίγον κατ' ἀρχάς, μάλιστα. . .

— Σᾶς βλέπω ἀκόμη μὲ τὴν λευκὴν ῥάβδον . . . καὶ τὸ παράδοξον κόσμημα τῆς κεφαλῆς . . . σχεδὸν ὅμοιον πρὸς αὐτὸ, νομίζω;

— Ὅσον δι' αὐτὸ, εἶπεν ἡ Σιβύλλα δίδουσα εἰς τὴν λεπτὴν καὶ ὑπερήφανον αὐτῆς κεφαλὴν θέσιν ὀλίγον ἀλαζόνα, ἐλπίζω, κύριε, ὅτι θὰ πιστεύσετε ὅτι δὲν τὸ ἐφεῦρα ἐγὼ, καὶ ὅτι ἠγνόουν ἐντελῶς, ὅταν μὲ τὸ ἔπλεξαν, τὴν εὐχαρίστησιν ἥτις μὲ ἀνέμενεν ἀπόψε.

Ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς ὁμιλίας ὑπῆρχεν εἰς τὸ ὕφος καὶ τοὺς λόγους τῆς Σιβύλλης εἰλικρίνεια ἅμα δὲ καὶ συστολὴ, ὑφ' ἧς ὁ κόμης Ῥαοὺλ, συλλαμβάνων εὐκόλως καὶ τὰς ἐλαχίστας ἀποχρώσεις, κατεπλήχθη ζωηρῶς. Πρὸς τούτοις, μελετῶν ἐκ τοῦ πλησίον τὴν λεπτοφυῆ ἐκείνην μορφὴν, ἀνεκάλυπτεν ἀφθονίαν λεπτομερειῶν, χαρακτήρων, τόνων μαγευόντων αὐτόν. Ἀφεθεὶς δὲ ὅλος εἰς τὴν μαγείαν τῆς ἐξαισίας ἐκείνης καλλονῆς, ὑφ' ἧς οἵ τε ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνου ἰδιαιτέρως συνεκινοῦντο, ᾐσθάνθη πρὸς τὴν Σιβύλλαν ἀκατάσχετον ῥοπὴν, καὶ, ἄνευ μηδεμιᾶς σκέψεως περὶ τῆς ἐπιούσης, ἀπεφάσισε νὰ ἀρέσῃ εὐθὺς εἰς αὐτὴν ἢ νὰ καταστραφῇ. Κατέλιπε λοιπὸν εὐθὺς τὸ ὑπὲρ τὸ δέον οἰκεῖον ἀντικείμενον τῆς συνομιλίας, τὸ ὁποῖον ἡ συστολὴ τῆς Σιβύλλης ἀπηγόρευσεν αὐτῷ, καὶ ἤρξατο νὰ ὁμιλῇ περὶ τῆς τέχνης αὐτοῦ καὶ τῶν περιηγήσεων· πάντας τοὺς πόρους, πάντα τὸν πλοῦτον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, πάσας τὰς χάριτας τὰς ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀμφοτέραις, οὕτως εἰπεῖν, χερσὶν ἐξέτεινεν εἰς τοὺς πόδας τῆς Σιβύλλης· ἥτις, εἰ καὶ οὐδὲ κἂν σκιὰν φανερᾶς θωπείας ἠδύνατο νὰ εὕρῃ εἰς τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, ᾐσθάνετο ὅμως διὰ τῆς γυναικείας λεπτότητος ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὁ τόνος τῆς φωνῆς, οἱ ἐνθουσιώδεις λόγοι τοῦ Ῥαοὺλ ἦσαν συνεχῆς πρὸς αὐτὴν λατρεία, ἐνόει ὅτι ἦτο ἡ μόνη ἐμπνέουσα τὸν εὔγλωττον ἐκεῖνον οἶστρον μεθ' οὗ ἐνεπίστευεν αὐτῇ τὰς ἐντυπώσεις, τὰς μελέτας, τὰς ἀπελπισίας καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ, ἐγγίζων εἰς πᾶν πρᾶγμα καθ' ὃν ὡς ἄνθρωπος ὑποτιθεὶς εἰς τὸν ἀκροατὴν νοῦν ἀνεῳγμένον εἰς πᾶν ἐπίγειον καὶ ἐπουράνιον πρᾶγμα. Ἡ ὑψηλὴ αὕτη θεραπεία, ἧς ἦτο ἀξία, ἔθελγεν ἅμα καὶ ἐτάραττεν αὐτήν. Ἐφοβεῖτο καθ' ἑαυτὴν μήπως φανῇ ἀνόητος καὶ παιδαριώδης καθ' ὃν καιρὸν αὐτὸς ἐθαύμαζε τὴν ὀρθότητα καὶ τῶν ἐλαχίστων αὐτῆς λόγων. Εὐτυχῶς δι' αὐτὴν, ἡ κόμησσα Βὲρν, διηνεκῶς φροντίζουσα περὶ τῶν ἐπιμόνων ὁμιλιῶν εἰς ἃς ὑπέκειτο ἡ ἐγγόνη αὐτῆς, δὲν ἤργησε νὰ διασπάσῃ τὴν κατὰ μόνας αὐτῶν συνομιλίαν. Ἡ δὲ Σιβύλλα σπεύσασα διηγήθη αὐτῇ γελῶσα τὴν συγκυρίαν τῆς συναντήσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ κόμητος Ῥαοὺλ ἐν τῷ δάσει τῶν Φερίων, καὶ, ἐνθαῤῥυνθεῖσα ὀλίγον ὑπὸ τῆς παρουσίας τῆς μάμμης, ἠδυνήθη ν' ἀπαντήσῃ μεθ' ὅλης τῆς ἐπιχαρίτου ὀξύτητος τοῦ ἰδίου πνεύματος εἰς τὰς ἐρωτήσεις ἃς ἐτόλμησε τότε ὁ κόμης νὰ ἀποτείνῃ περὶ τῶν Φερίων, τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτῆς βίου, τῶν ἐντυπώσεων τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ τῶν περιοδειῶν αὐτῆς εἰς χώρας μαγισσῶν. Ἤκουε δ' αὐτὴν μετ' εὐλαβείας, οὕτως εἰπεῖν, συγκεκινημένης, τελειῶν τὰς σκέψεις αὐτῆς διὰ μιᾶς λέξεως, ἐνίοτε διὰ μειδιάματος, καὶ πολλάκις προλαμβάνων αὐτὰς, ὡς εἰ αἱ δύο αὐτῶν ὑπάρξεις διήγαγον ἀναμεμιγμέναι ὥραν πρὸς ὥραν, ἀφ' ὅτου ἔζων, καὶ ὁ ἐλάχιστος παλμὸς ἑκατέρου τῶν σωμάτων αὐτῶν ἐπανελαμβάνετο πιστῶς ἐν τῷ ἑτέρῳ.

Ἐν τούτοις, ἡ Κλοτίλδη ἰδοῦσα γεννωμένην καὶ ἀναπτυσσομένην τοσοῦτον εὐτυχῆ σύμπνοιαν ἐπεχείρησε νὰ συντρίψῃ αὐτὴν διὰ πολλῶν περισπασμῶν· ἐξεπίτηδες ἐστάθη πολλάκις μετὰ τῶν χορευτῶν αὐτῆς δύο βήματα μακρὰν τοῦ Ῥαοὺλ καὶ ἐξέτεινεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τοὺς θαυμασίους ἑλιγμοὺς τῆς ἰδίας κόμης καὶ τοὺς ἀλλοιώδεις κυματισμοὺς τῶν ὤμων. Ἔπειτα, ὑπὸ πείσματος συσχεθεῖσα, ἔπαυσε νὰ χορεύῃ καὶ ἐδοκίμασε νὰ ἐμποιήσῃ εἰς αὐτὸν ζηλοτυπίαν· ἐκάθισε πλησίον ἑαυτῆς τὸν Λουδοβίκον Γάνδρακα, πρὸ μικροῦ εἰς τὴν αἴθουσαν ἐμφανισθέντα, ὡμίλησεν αὐτῷ κρυπτομένη ὑπὸ τὸ ῥιπίδιον καὶ ὑπέβαλε τοὺς πάγους τοῦ νέου σοφοῦ εἰς τὸ συμπίπτον πῦρ δύο κορῶν αἵτινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἄλπεις ἔτηκον. Ἴσως μάλιστα εἰς τέλος προσηλώθη ὑπὸ περιεργείας καὶ φιλοτιμίας εἰς τὴν παιδιὰν ταύτην, ὑπὸ τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ὁ Γάνδραξ, ὁ δεικνύων εἰρωνικὴν ἀπάθειαν, ἐφαίνετο ἱκανῶς τερπόμενος.

Ὁ δὲ Ῥαοὺλ εἶδε τὰ στρατηγήματα ταῦτα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν οὐρανῶν, ἐξ ὧν δὲν κατέβη. Ὅπως δ' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς γλυκείας αὐτοῦ ἐκστάσεως ἡ Σιβύλλα, στενοχωρηθεῖσα διὰ τὴν φανερωτάτην αὐτοῦ σταθερότητα, ἠναγκάσθη νὰ παρακινήσῃ αὐτὴ πρώτη τὴν μάμμην εἰς ἀναχώρησιν. Ἐγειρομένης δὲ τῆς κυρίας Βὲρν, ὁ Ῥαοὺλ ὑποκλιθεὶς σοβαρῶς·

— Μ' ἐπιτρέπετε, κυρία, εἶπε νὰ προσφέρω τὸ σέβας μου ἐπισκεπτόμενος ὑμᾶς, καὶ νὰ σᾶς δείξω τὴν εἰκόνα τῆς κυρίας τῶν Φερίων τὴν ὁποίαν ἐζωγράφησα πρὸ δώδεκα ἐτῶν;

Ἡ δὲ κυρία Βὲρν ἀπέτεινεν αὐτῷ διὰ τῆς κεφαλῆς νεῦμα ἐπιχαρίτου συγκαταθέσεως καὶ ἀπεχώρησε θριαμβικῶς βαδίζουσα, ὡς ἐμπρέπει εἰς μάμμην διακρίνουσαν εἰς τὸν ὁρίζοντα ὅτι ἀνάπτονται ὑπὲρ τῆς ἐγγόνης λαμπάδες ἀγελπίστου ὑμεναίου.

Ὁ δὲ κόμης Ῥαοὺλ, ἐξερχόμενος τοῦ δουκικοῦ οἰκήματος ἔλαβε τὸν βραχίονα τοῦ φίλου Γάνδρακος. Ἀμφότεροι ἦσαν σκεπτικοὶ, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν προ-

κυμαίαν τοῦ Κεραμεικοῦ μηδεμίαν λέξιν ἀνταλλάξαντες. Ἡ νὺξ ἦτο ψυχρὰ καὶ ὡραία. Ὁ δὲ Ῥαοὺλ, πατῶν ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου τοῦ ζωνύοντος τὸν Σηκουάναν, ἐβύθιζε βλέμμα ἀλλόφρον εἰς τὸν σκοτεινὸν ὄγκον τοῦ ποταμοῦ, ἐν ᾧ οἱ φανοὶ τῶν γεφυρῶν καὶ τῆς προκυμαίας ἀντανέκλων τὸ ἴδιον πῦρ.

— Ἑορτάζουσιν αἱ νύμφαι ἀπόψε, εἶπεν· ἐφώτισαν τὰς βαθμίδας τῶν κρυσταλλίνων των ἀνακτόρων· μ' ἔρχεται ὄρεξις νὰ καταβῶ αὐτὰς τὰς ἀπαστραπτούσας κλίμακας.

Ὁ δὲ Γάνδραξ ῥίψας ταχὺ βλέμμα ὑπὲρ τὸ τεῖχος τῆς προκυμαίας·

— Ἡ ἀντανάκλασις τοῦ ἀερίου, εἶπε.

Καὶ ἐγένετο νέα παῦλα σιωπῆς· ἔπειτα ὁ Ῥαοὺλ ὑπέλαβεν αἴφνης·

— Ποίαν γνώμην ἔχεις περὶ τοῦ γάμου, Λουδοβίκε;

— Πῶς! ἀπὸ σήμερον; ἀνέκραξεν ὁ Γάνδραξ γελῶν. Αἴ! ἔχω γνώμην καλὴν, φίλε μου· ὁ γάμος εἶναι ἡ ἀγνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους! Προφυλάττει τὸ ἀῤῥενωπὸν τῆς κοινωνίας. Παρατήρησε τὰς κοινωνίας ὅπου ἀνθεῖ ἡ πολυγαμία, μαραίνονται ἐν τῇ νάρκῃ τῶν χαρεμίων, καταστρέφονται ὑπὸ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς γυναικὸς, ὑφ' ὧν ἀμέτρως καταλαμβάνονται· εἶναι σαρκικαὶ καὶ ἄγριαι! Ὅσῳ περισσότερον ὁ γάμος εἶναι σεβαστὸς εἰς ἕνα λαὸν τόσῳ περισσότερον ὁ λαὸς οὗτος πλησιάζει πρὸς τὸ ἰδανικὸν τῆς κοινωνίας, τὴν δύναμιν ἐν τῇ τάξει. Ὁ γάμος λοιπὸν εἶναι καλὸς, καὶ ἐπομένως δύνασαι, ἔχων τὴν πλήρη μου συγκατάθεσιν, νὰ νυμφευθῇς τὴν κυρίαν Σιβύλλαν τῶν Φερίων, ἂν ἡ καρδία σου σὲ παρακινῇ!

— Τὴν εἶχες ἤδη ἀπαντήσει εἰς τῆς ἐξαδέλφης μου; ἠρώτησεν ὁ κόμης.

— Δεκάκις!

— Καὶ πῶς ἔκαμες τὴν ἀνοησίαν καὶ δὲν μὲ ὡμίλησες δι' αὐτήν;

— Διὰ τί νὰ σὲ ὁμιλήσω;

— Πῶς δὲν ἀνεγνώρισες τὴν μικρὰν μάγισσαν τῆς πηγῆς περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλῶν σ' ἀφάνισα τοσάκις τὰ ὠτά σου, τὴν ἐστεφανωμένην Σιβύλλαν τοῦ λευκώματός μου;

— Ἀληθεια! αὐτὴ εἶναι! . . . Καὶ πῶς διάβολον νὰ τὴν ἀναγνωρίσω;

— Διότι εἶναι ζῶσα εἰκών . . . τῆς εἰκόνος της!

— Χίμαιρα! εἶπεν ὁ Γάνδραξ, οὗ τινος ὁ εὔηχος γέλως ἀντήχησε τὴν νύκτα. Ἄλλως τε, φίλε μου, χαίρω ὅτι σ' ἀρέσει· ἀλλὰ σὲ λέγω εἰλικρινῶς ὅτι ἐδῶ ἡ αἰσθητικὴ ἡμῶν διαφέρει. Ἐξήγησέ με λοιπὸν τὸ θέλγητρόν της διότι δὲν τὸ αἰσθάνομαι.

Ὁ Ῥαοὺλ ἐστάθη αἴφνης καὶ ὑψώσας πρὸς τὸν οὐρανὸν τὰς δύο αὐτοῦ χεῖρας ἃς ἤνωσεν ἰσχυρῶς·

— Θεέ μου! εἶπε, οἰκτειρον αὐτόν! . . . Ταλαίπωρέ μου Λουδοβίκε! προσέθηκεν ἀναλαμβάνων τὸν βραχίονα αὐτοῦ, ὑπῆρξέ ποτε καλλιτέχνης, . . . καὶ μέγας καλλιτέχνης, . . . ὅστις ἐσκέφθη μίαν ἡμέραν νὰ ζωγραφήσῃ μαθηματικῶς τὴν ὡραιότητα· ἐζωγράφησε γυναῖκα ἡ ἄνδρα, καλὰ καλὰ δὲν γνωρίζω, τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ ἔχει σωστὰ τετράκις τὸ μῆκος τῆς ῥινὸς, ἡ χεὶρ εἶναι ἴση πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ δεκαπλασιαζομένη παρέχει τὸ ὅλον μῆκος τοῦ σώματος, ὁ ποῦς εἶναι ἴσος πρὸς τὸ ὕψος τῆς κεφαλῆς· καὶ τὰ λοιπὰ κατ' ἀναλογίαν . . . Ὁ τύπος οὗτος τοῦ καλοῦ ὑπάρχει εἰς Βονωνίαν, ὕπαγε νὰ τὸν ἴδῃς· ἐζωγραφήθη διὰ σέ! . . . Ἡ δὲ κυρία Σιβύλλα νομίζω ὅτι ἐπλάσθη δι' ἐμὲ, διὰ τοὺς ὀφθαλμούς, διὰ τὴν καρδίαν μου, ἀπ' αἰώνων! . . . Εἰξεύρεις πόσον ἡ συνάντησίς μου μετὰ τοῦ ἐκτάκτου ἐκείνου παιδίου ἐκυρίευσε παραδόξως τὸν νοῦν μου πρὸ δέκα ἐτῶν· ἦσο ὁ κοινωνὸς τῶν ἀλλοκότων ὀνειροπολήσεων τὰς ὁποίας μ' ἐνέπνευσεν ἡ ἀνάμνησις αὕτη. Ἦτο εἰς ἐμὲ ὅ,τι εἰς τὸν ἀρχαῖον γλύπτην ἡ νέα αὐτοῦ μαρμαρίνη ἐρωμένη. Ἐπροίκιζα αὐτὴν διὰ πάσης χάριτος καὶ πάσης ἀρετῆς, τὰς ὁποίας μάτην ἐζήτουν εἰς τὸ ἀτελὲς φυλόν της· τὴν ἐφανταζόμην καθ' ὅλας τὰς ἀνθήσεις, καθ' ὅλην τὴν διαδοχικὴν ἄνοιξιν τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς· ἀπέτεινα εἰς αὐτὴν πᾶσαν τὴν τρυφερότητα, ὅλον τὸ πῦρ, πάντα τὰ ὑψηλὰ καὶ γενναῖα αἰσθήματα τὰ ὑπὸ τῆς ἀηδίας τοῦ βίου στοιβαζόμενα εἰς τὴν καρδίαν μου . . . Κρίνε τί ᾐσθάνθην ἐν ἐμαυτῷ ἀπόψε, ὅτε ἀνεῦρον αἴφνης, καὶ ἀνεῦρον αὐτὴν εἰς τὸ ὕψος τῶν ὀνείρων μου πάντων, ἀξίαν τῆς λατρείας μου ἐκείνης! . . . τὴν ἀγαπῶ μανιωδῶς!

— Ἔστω! εἶπεν ὁ Γάνδραξ. Μ' ἀρέσκει νὰ μὲ τὸ λέγῃς εἰλικρινῶς καὶ χωρὶς προσποιημένην ἐντροπήν. Νυμφεύσου τὴν λοιπὸν, καὶ, χάρις τῷ Θεῷ, δὲν θὰ λάβω ποτὲ τὸν πειρασμὸν νὰ γένω ἀντίζηλός σου. Εἶναι εὔμορφος, ὁμολογῶ, ἀλλ' εἶναι καλλιτεχνικὸν ἄθυρμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἔννοιαν δι' ἐμέ.

— Σὺ, ἀπήντησε γελῶν ὁ Ῥαοὺλ, σὺ προτιμᾷς τὴν κυρίαν Βὰλ-Σεναί;

— Τῇ ἀληθείᾳ, ναί! Εἰλικρινῶς, ναί! . . . Αὐτὴ εἶναι γυνὴ, λέγω, αὐτὴ ὡραία γυνή! Οὐδέποτε, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ ὕλη ἐνεσαρκώθη ἐπιτυχέστερον, οὐδέποτε ἔλαβε σχῆμα πλουσιώτερον! Ἡ φύσις ἐξέλεξε διὰ νὰ πλάσῃ αὐτὴν τὴν πλουσιωτέραν αὐτῆς μάζαν· καὶ ὁ ἥλιος ἔλαμπε πανέστιος εἰς τὸ ζενὶθ ὅταν ἐνηκόντισεν εἰς αὐτὴν τὸν σπινθῆρα τῆς ζωῆς! . . . Ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην πρέπει νὰ ἐδείχθη ἡ Εὔα εἰς τὸν πρωτόπλαστον κατὰ τὰς παρθενικὰς τῆς Ἐδὲμ ἐρημίας.

— Τρὰ λὰ λά. . . Μάθε, Λουδοβίκε, ἂν τὸ ἀγνοῇς, εἶπεν ὁ Ῥαοὺλ, ὅτι εἶσαι ἐντελῶς ἐρωτευμένος. Πρώ-

την φοράν εἰς τὴν ζωήν σου, ἐχρωμάτισες τὴν ὁμιλίαν σου διὰ ποιητικοῦ χρώματος. . . Καλὸν σημεῖον. . . Ἀλλὰ περιπίπτεις εἰς λάθος ἱστορικόν· καθ' ὅλους τοὺς καλοὺς συγγραφεῖς, ἡ Εὔα ἦτο ξανθή.

— Βλακεία! εἶπεν ὁ Γάνδραξ, ἡ Εὔα ἦτο μελαγχροινὴ καὶ ὡμίλει τὴν σανσκριτικήν!

— Λοιπόν, μετ' ὀλίγον, καὶ σὺ, θὰ ὁμιλῇς τὴν σανσκριτικὴν εἰς τὴν κυρίαν Βὰλ-Σεναί;

— Ὄχι, εἶπε σφοδρῶς ὁ Γάνδραξ, διότι δὲν τὸ θέλω. Κάμνει τις ὅ,τι θέλει. Θέλω ἀπόψε νὰ ἐργασθῶ καὶ πηγαίνω. . . Καλὴν νύκτα!

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 15, 1864.

Τὸ κυριώτατον ἐν τῇ δεκαπενθημερίᾳ ταύτῃ συμβὰν εἶναι τὸ βασιλικὸν διάγγελμα τὸ προσκαλοῦν τὴν Συνέλευσιν νὰ περατώσῃ ὡς οἷόν τε τάχιστα τὸ Σύνταγμα καὶ τὸν ἐκλογικὸν νόμον, διότι ὁ λαὸς ἀπηύδησεν εἰς τέλος. Τὸ διάγγελμα τοῦτο παρήγαγε διάφορον ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας· καὶ εἰς μὲν τοὺς πολιτικευομένους καὶ μάλιστα τοὺς ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς Συνελεύσεως ἀποζῶντας ἀπήρεσε σφόδρα, ὁ δὲ καθ' αὐτὸ λαὸς ηὐλόγησε τὴν ὥραν καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε παρεμβαίνων νὰ θέσῃ φραγμὸν ἀνυπέρβλητον εἰς τὴν ἀπληστίαν τῆς βουλῆς τῶν τετρακοσίων. Προσηρτήθη δὲ εἰς τὸ διάγγελμα καὶ σχέδιον τῶν ἐπιλοίπων ἄρθρων τοῦ Συντάγματος κατ' οὐδὲν σχεδὸν ἄλλο τοῦ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Συνελεύσεως διαφέρον πλὴν ὅτι περιέχει τέσσαρα ἄρθρα (ἴδε τὸ προσεχὲς φυλλάδιον) περὶ συστάσεως Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. — Ἐκ τούτου ἐξήφθη ὁ πατριωτισμὸς τῶν προσβληθέντων τὴν φιλοτιμίαν πληρεξουσίων καὶ ἐζήτησαν ν' ἀπαντήσωσιν εὐθὺς εἰς τὸ διάγγελμα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ ὑπουργείου ἀνεβλήθη μετὰ τὸ τέλος τοῦ Συντάγματος ἡ ἀπάντησις· σιωπηρῶς ὅμως συνήνεσε τῇ βασιλικῇ γνώμῃ ἡ Συνέλευσις ἅπασα, διότι ἄνευ μηδεμιᾶς ἀντιρρήσεως ἀφεῖσαν τέλος τὸ περὶ ἀφομοιώσεως πολύκροτον ζήτημα καὶ ἐπεδόθησαν εἰς ἀδιάκοπον τοῦ Συντάγματος συζήτησιν, κατὰ τὸ σχέδιον τῆς ἐπιτροπῆς, παρεμβληθέντων τῶν ἄρθρων τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Καὶ πρῶτον μὲν μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἀρχὴ τῆς ὑπάρξεως Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἀναγραφομένου ἐν τῷ Συντάγματι, ἔπειτα, ἐν δυσὶν ἑτέραις συνεδριάσεσιν ἐγένοντο ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ ἄρθρα δεκτὰ ὡς εἶχον, πλὴν δύο μικρῶν τροπολογιῶν, πρὸς μείζονα ἀγανάκτησιν τῆς ἐνισχυθείσης τὸ κατ' ἀρχὰς μειονοψηφίας. — Ἀλλ' ἡ ἀγανάκτησις αὕτη ἐτράπη εἰς καλὸν εὐτυχῶς. Εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, παραβαλλοῦσαν, ὡς εἰπεῖν, τοὺς νῦν ὑπουργοὺς καὶ τὴν αὐλὴν πρὸς τὰ ἐπὶ Ὄθωνος γινόμενα καὶ εὑροῦσαν τοὺς λεγομένους ὑπουργοὺς τοῦ αἵματος κρείττονας τῶν νῦν καὶ τὰ νῦν πραττόμενα χείρονα τῶν τότε, ἔδοξε νὰ εἰσαγάγῃ ψήφισμα περὶ ἀνακλήσεως τοῦ ψηφίσματος τοῦ καταδικάσαντος τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ αἵματος εἰς δεκαετῆ στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Καί τις τῶν ῥητόρων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀναβὰς ἐπὶ τὸ βῆμα ἤρχετο τῆς παραβολῆς, ὅτε ἡ λοιπὴ Συνέλευσις ἅπασα ἐγερθεῖσα ἀπηγόρευσε τὴν συζήτησιν ἐπὶ πράγματος παρὰ πάντων ἐπιθυμουμένου καὶ οὕτω τὸ ψήφισμα ἀνεκλήθη ὁμοφώνως, χειροκροτοῦντος παντὸς τοῦ περιεστῶτος λαοῦ, ἐπαινεθὲν μετέπειτα ὑπό τε τῆς πόλεως ἅπάσης καὶ τῶν ἐπαρχιῶν. Οὕτως αὐτοὶ οἱ ψηφίσαντες τὴν καταδίκην τῶν μὴ δικασθέντων ὑπουργῶν καὶ ἄκοντες ἠναγκάσθησαν νὰ δικαιώσωσι τοὺς πράξαντας τὸ καθῆκον, ὧν εἷς μόνος δὲν ἐπέζη, ὁ σοφὸς καὶ ἀγαθὸς Μιχαὴλ Ποτλῆς, ὁ ποτισθεὶς προώρως πικρίαν δηλητήριον. Εἰς τοιαύτας ἀκρισίας ὑπέπιπτον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι· παραφερόμενοι καὶ ἐξαπατώμενοι ἐστέρουν τὴν πολιτείαν τοὺς ἀρίστους πολίτας, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐδουλώθησαν ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου· περὶ τούτου θέλει πεισθῇ πᾶς ὁ ἀναγινώσκων ἐν τῷ Ξενοφῶντι τὴν κατηγορίαν, τὴν δίκην καὶ τὴν καταδίκην τῶν ἐκτὸς στρατηγῶν «ὧν ναυμαχησάντων κατεψηφίσαντο· ἀπέθανον δὲ οἱ παρόντες ἐξ. Καὶ *οὐ πολλῷ χρόνῳ ὕστερον μετέμελε τοῖς Ἀθηναίοις*, καὶ ἐψηφίσαντο, οἵτινες τὸν δῆμον ἐξηπάτησαν προβολὰς αὐτῶν εἶναι καὶ ἐγγυητὰς καταστῆσαι ἕως ἂν κριθῶσιν· εἶναι δὲ καὶ Καλλίξενον τούτων. Προὐβλήθησαν δὲ καὶ ἄλλοι τέσσαρες καὶ ἐδέθησαν.» Δυστυχῶς ὅμως παρ' ἡμῖν ἔπαθε μὲν πάντοτε ὁ ἀγαθὸς πολίτης, οὐδέποτε ὅμως ἐτιμωρήθη ὁ συκοφάντης ἢ ὁ ἐξαπατήσας τὸν δῆμον. Πόσῳ ἁρμοδιώτεροι ἦσαν οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος! — Τῶν ὑπουργῶν δὲ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Κύθνου δικαιωθέντων, προὐτάθη μετὰ δύο ἡμέρας ὑπὸ τῶν ὑπουργικῶν καὶ τοῦ λοχαγοῦ Τσίρου ἡ ἀποκατάστασις καὶ τοῦ δημάρχου Κύθνου Σταθοπούλου ἡ δικαίωσις, καὶ ἐγένοντο ἀμφότεραι δεκταί, ὑπὸ πάντων ἐπαινεθεῖσαι. — Τοιαῦται ἐγένοντο αἱ πρῶται συνέπειαι τοῦ διαγγέλματος καὶ τῆς ψηφίσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α'.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

Πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Β'. Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν.

Προσκαλεσάσης Με ἐπιμόνως τῆς Ἑλλάδος, ἐνέδωκα εἰς

τὴν φωνήν της, πεπεισμένος, ὅτι, τὸ καθ' ἑαυτήν, ἔμελλε νὰ τηρήσῃ τὰς πρὸς Με ὑποχρεώσεις της, καὶ κατέλιπον τὴν Δανίαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, πρὶν ἢ ἔτι τελεσθῇ ὁ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στέμματος συνομολογηθεὶς ὅρος τῆς ἑνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, καὶ ἑπομένως πρὶν ἢ ψηφισθῇ τὸ Σύνταγμα τοῦ Νέου Κράτους.

Ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς Μου ἐνταῦθα συμπληροῦται κατ' αὐτάς· ἐλπίζω δὲ ὅτι οὐδένα διαφεύγει ἡ ὑπομονή, μεθ' ἧς ἔκτοτε ὑπέμεινα τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν Βασιλείας ἐχούσης παρ' ἑαυτῇ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν λειτουργοῦσαν συγχρόνως καὶ ὡς συντακτικὴν καὶ ὡς Βουλὴν Νομοθετικήν.

Ἡ ἕνωσις τέλος πάντων τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τοῦ ὑπολοίπου Βασιλείου πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐτελέσθη. Ἡ πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα μηνῶν παρουσία ἐν τῇ Συνελεύσει τῶν ἀντιπροσώπων τῆς χώρας ἐκείνης παρέσχε τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει πᾶσαν εὐχέρειαν, ὅπως, χωρὶς ἀναβολῆς νεωτέρας, δυνηθῇ νὰ περατώσῃ τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸ ἐνιαυτοῦ παρεσκευασμένου σχεδίου τούτου, τὰ δὲ μέχρι τοῦδε γενόμενα ἐν τῇ Συνελεύσει Μὲ πείθουσιν, ὅτι αἱ ἐργασίαι αὐτῆς δύνανται νὰ παραταθῶσιν ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον.

Ἡ περαιτέρω παράτασις τῆς καταστάσεως ταύτης, παραλύουσα πᾶσαν κυβερνητικὴν μέριμναν, καὶ καταστρέφουσα τὴν διοίκησιν τῆς Ἐπικρατείας, οὐ μόνον ἀναιρεῖ, ἀναντιῤῥήτως, πολύτιμα συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ θέλει βεβαίως ἐπενέγκει βλάβας, τῶν ὁποίων τὴν ἀνόρθωσιν θέλει εἶσθαι δυσχερέστατον νὰ ἐπιτύχῃ τις ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ δὲ δυσφορία τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκρύθμῳ καταστάσει Μοὶ ἐγένετο ἤδη γνωστή.

Ὅθεν καθῆκον ἀπαραίτητον πρός τε τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα Μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέρμα τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρήγγειλα τοὺς ὑπουργούς Μου νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὸ συνημμένον σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ Συντάγματος καὶ νὰ δηλώσωσιν εἰς αὐτήν, ὅτι εἶμαι ἕτοιμος νὰ ἀποδεχθῶ καὶ νὰ ὑπογράψω τὸ μέχρι τοῦδε ψηφισθὲν μέρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ψηφισθησομένου κατὰ τὸ συνημμένον σχέδιον ὑπολοίπου, τοῦ ὁποίου αἱ διατάξεις οὐδόλως ἀπομακρύνονται τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐκδηλωθεισῶν εὐχῶν. Παρακαλῶ δὲ τὴν Συνέλευσιν νὰ ἐκφέρῃ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὴν ἐπὶ τούτου ψῆφόν της.

Οἱ ὑπουργοί Μου θέλουσιν ὑποβάλει εἰς τὴν Συνέλευσιν κατὰ τὸ δεκαήμερον τοῦτο διάστημα καὶ σχέδιον Νόμου περὶ ἐκλογῆς Βουλευτῶν, τὸ ὁποῖον παρακαλῶ τὴν Συνέλευσιν νὰ συζητήσῃ καὶ ψηφίσῃ μέχρι τέλους τοῦ παρόντος μηνός.

Ἐὰν ὅμως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν περαιώσῃ τὰ ἔργα ταῦτα ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων, ἐπιφυλάσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὁποίαν ἡ διαψευθεῖσα πεποίθησίς Μου Μοὶ ὑπαγορεύει, καὶ καθιστῶ ὑπεύθυνον τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπείαις.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 6 Ὀκτωβρίου 1864.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ.

Κ. ΚΑΝΑΡΗΣ, Πρόεδρος, Α. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΟΣ, Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ, Α. Χ. ΛΟΝΤΟΣ, Σ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΡ. ΚΑΡΝΑΔΗΣ.

Ἰδοὺ ἡ ἐξακολούθησις τῶν ἄρθρων τοῦ Συντάγματος.

Περὶ τῆς Βουλῆς.

Ἄρθρ. 54. Ἡ βουλὴ συνέρχεται αὐτοδικαίως κατ' ἔτος τὴν πρώτην τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς, ἐκτὸς ἂν ὁ βασιλεὺς τὴν συγκαλέσῃ πρότερον. Ἡ διάρκεια ἑκάστης συνόδου δὲν δύναται νὰ ἦναι βραχυτέρα τῶν *τριῶν μηνῶν, οὐδὲ μακροτέρα τῶν ἓξ.*

Ἄρθρ. 55. Ἡ βουλὴ συνεδριάζει δημοσίᾳ *ἐν τῷ βουλευτηρίῳ*, δύναται ὅμως νὰ διασκεφθῇ καὶ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν κατ' αἴτησιν δέκα ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἂν τοῦτο ἀποφασισθῇ ἐν μυστικῇ συνεδριάσει κατὰ πλειονοψηφίαν, μετὰ ταῦτα δὲ ἀποφασίζεται ἂν ἡ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος συζήτησις πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ εἰς δημοσίαν συνεδρίασιν.

Ἄρθρ. 56. Ἡ βουλὴ δὲν δύναται νὰ συζητήσῃ καὶ ἀποφασίσῃ τι ἄνευ τῆς παρουσίας τοὐλάχιστον τοῦ ἡμίσεως καὶ ἑνὸς τῶν μελῶν αὐτῆς, καὶ ἄνευ ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν παρόντων μελῶν· ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας ἡ πρότασις ἀπορρίπτεται.

Ἄρθρ. 57. Οὐδὲν νομοσχέδιον γίνεται δεκτὸν, ἂν δὲν συζητηθῇ καὶ ψηφοφορηθῇ ἄρθρον πρὸς ἄρθρον *τρὶς κατ' ἐπανάληψιν εἰς τρεῖς διαφόρους ἡμέρας.*

Ἄρθρ. 58. Οὐδεὶς αὐτόκλητος ἐμφανίζεται ἐνώπιον τῆς Βουλῆς διὰ νὰ ἀναφέρῃ τι προφορικῶς ἢ ἐγγράφως· ἀναφοραὶ ὅμως παρουσιάζονται διά τινος βουλευτοῦ ἢ παραδίδονται εἰς τὸ γραφεῖον. Ἡ Βουλὴ ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀποστέλλῃ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τὰς διευθυνομένας πρὸς αὐτὴν ἀναφορὰς, αἵτινες εἶναι ὑπόχρεοι νὰ δίδωσι διασαφήσεις ὁσάκις ζητηθῶσι· δύναται δὲ νὰ διορίζῃ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐξεταστικὰς τῶν πραγμάτων ἐπιτροπάς.

Ἄρθρ. 59. Οὐδεὶς φόρος ἐπιβάλλεται οὐδ' εἰσπράττεται, ἐὰν προηγουμένως δὲν ψηφισθῇ παρὰ τῆς Βουλῆς καὶ κυρωθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Ἄρθρ. 60. *Κατ' ἔτος ἡ Βουλὴ ψηφίζει τὸν ἐτήσιον προσδιορισμὸν τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως, τὴν στρατολογίαν καὶ ναυτολογίαν καὶ τὸν προϋπολογισμόν, καὶ ἀποφασίζει ἐπὶ τοῦ ἀπολογισμοῦ· ὅλα τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ κράτους πρέπει νὰ σημειῶνται εἰς τὸν προϋπολογισμὸν καὶ ἀπολογισμόν· ὁ προϋπολογισμὸς εἰσάγεται εἰς τὴν Βουλὴν ἐντὸς τῶν δύο πρώτων μηνῶν ἑκάστης συνόδου. Ἡ ἐξέτασις αὐτοῦ γίνεται παρ' εἰδικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς καὶ ψηφίζεται ἅπαξ.*

Ἄρθρ. 61. Οὐδεμία σύνταξις ἢ ἀμοιβὴ δίδεται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ἄνευ νόμου.

Ἄρθρ. 62. Βουλευτὴς δὲν καταδιώκεται οὐδ' ὁπωσδήποτε ἐξετάζεται ἕνεκα γνώμης ἢ ψήφου, δοθείσης παρ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν βουλευτικῶν του καθηκόντων.

Ἄρθρ. 63. Βουλευτὴς, διαρκούσης τῆς βουλευτικῆς συνόδου, δὲν καταδιώκεται, οὐδὲ συλλαμβάνεται ἢ φυλακίζεται ἄνευ ἀδείας τοῦ Σώματος· τοιαύτη ἄδεια δὲν ἀπαιτεῖται εἰς τὰ ἐπ' αὐτοφώρῳ κακουργήματα. Προσωπικὴ κράτησις δὲν ἐνεργεῖται κατὰ βουλευτοῦ, διαρκούσης τῆς βουλευτικῆς συνόδου, τέσσαρας ἑβδομάδας πρὸ τῆς ἐνάρξεως καὶ τρεῖς μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῆς.

Ἐὰν ὁ βουλευτὴς τύχῃ διατελῶν ὑπὸ κράτησιν, ἀπολύεται ἀνυπερθέτως τέσσαρας ἑβδομάδας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς συνόδου.

Ἄρθρ. 64. Οἱ βουλευταὶ ὀμνύουσιν *ἐν τῷ βουλευτηρίῳ* πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν καθηκόντων αὐτῶν τὸν ἑξῆς ὅρκον.

« Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ φυλάξω πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν συνταγματικὸν βασιλέα, ὑπακοὴν εἰς τὸ σύνταγμα καὶ εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, καὶ νὰ ἐκπληρώσω εὐσυνειδότως τὰ καθήκοντά μου. »

Ἀλλόθρησκοι βουλευταὶ, ἀντὶ τῆς ἐπικλήσεως τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, ὁρκίζονται κατὰ τὸν τύπον τῆς ἰδίας αὐτῶν θρησκείας.

Ἄρθρ. 65. Ἡ Βουλὴ προσδιορίζει διὰ κανονισμοῦ πῶς θέλει ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντά της.

Ἄρθρ. 66. Ἡ Βουλὴ σύγκειται ἐκ βουλευτῶν, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν ἐχόντων δικαίωμα πρὸς τοῦτο πολιτῶν *δι' ἀμέσου, καθολικῆς καὶ μυστικῆς διὰ σφαιριδίων ψηφοφορίας, κατὰ τὸν ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ταύτης ψηφισθησόμενον* περὶ ἐκλογῆς νόμον, *μεταβλητὸν ὄντα κατὰ τὰς λοιπὰς διατάξεις.*

Αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διατάσσονται καὶ ἐνεργοῦνται ταὐτοχρόνως καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν. (Ἕπονται τὰ ἐπίλοιπα ἄρθρα τοῦ Συντάγματος).

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΙΠΠΟΦΑΓΟΙ. Πρό τινων ἡμερῶν συμπόσιον ἱπποφάγων ἐγένετο ἐν Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας· ἰδοὺ δὲ, κατά τινα ἐφημερίδα τῆς πόλεως ταύτης, ἡ ἀπαρίθμησις τῶν διαφόρων ἐν τῷ συμποσίῳ καρυκευμάτων·

Ζωμὸς μετ' ἄρτου, — ζωμὸς ἰουλιανὸς ἐκ χόρτων (ἀμφότεροι ἐξ ἵππου).

Μέγα κομμάτιον ἵππου βραστοῦ, μετὰ λαχάνων.

Λουκανικὸν ἵππειον μεθ' ὕδνων.

Ἵππειον κρέας παρεσκευασμένον à la mode.

Ἀρτολάγανον περιέχον μυελὰ ἵππου.

Ἤπαρ ἵππειον κατὰ τὸν ἰταλικὸν τρόπον.

Ῥάχις ἵππου εἰς ὀβελὸν ὠπτημένη.

Ἀρτόκρεας ἐξ ἵππου.

Οὐδεμία ὅμως ἐφημερὶς τοῦ Λουγδούνου, καίτοι λεπτομερέστατα περιγράφουσι τὸ συμπόσιον, οὐδεμία λέγει ἂν οἱ συνδαιτυμόνες φαίνωνται πρόθυμοι νὰ γευθῶσι καὶ δεύτερον.

ΑΓΓΛΙΚΗ ΨΕΥΔΟΣΕΜΝΟΤΗΣ. Περιεργοτάτη δίκη ἐδικάσθη πρὸ δύο ἑβδομάδων ἐν Ἐδιμβούργῳ τῆς Σκωτίας. Τρεῖς νέοι καλῆς οἰκογενείας κατεδικάσθησαν ὑπὸ ἀγροτικῶν δικαστῶν, ἐπὶ τῇ καταμηνύσει τοῦ μαρκησίου Δαλουζίου, εἰς 2 λιρῶν στερλινῶν πρόστιμον ἕκαστος, καὶ, ἐν περιπτώσει μὴ ἀποτίσεως τοῦ προστίμου, εἰς δέκα ἡμερῶν φυλάκισιν.

Ὁ μαρκήσιος τοῦ Δαλουζίου, γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα λόρδος Πάνμουρ, εἶναι πρεσβυτεριανὸς αὐστηρότατος καὶ πλήρης ἀποστροφῆς πρὸς τὰ ἁμαρτήματα τοῦ πλησίον, εἶναι εἷς τῶν στύλων τῆς *Ἐλευθέρας Ἐκκλησίας* (Free-Kirk). Κατὰ τοῦτο δ' ἐπλημμέλησαν οἱ τρεῖς νεανίαι ὅτι ἐξεδύθησαν ὅπως λουσθῶσιν εἷς τινα ποταμὸν διαῤῥέοντα μέρος τῶν κτημάτων τοῦ αὐστηροῦ μαρκησίου.

Οἱ δικασταὶ τῆς Ἕδρας τῆς Βασιλίσσης ἔσκωψαν πολὺ τὸν ἀγροτικὸν δικαστὴν, τὸν λόρδον Πάνμουρ καὶ τὸν δικηγόρον αὐτοῦ. Ὁ λόρδος ἀρχηγὸς τοῦ δικαστηρίου ἠρώτησεν ἂν ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης οὐδέποτε ἐξεδύετο οὐδὲ κἂν διὰ νὰ κατακλιθῇ, καὶ ἂν εἰσήρχετο εἰς τὸ λουτρὸν φορῶν ἐνδύματα τελετῆς. Ἕκαστος δὲ δικαστὴς προσέθηκεν ὅτι ὅλη ἡ ἔλλειψις τῆς σεμνότητος ὑπῆρχεν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ θεατοῦ ἢ τῆς θεωμένης. Ἐν συντόμῳ ἡ πρώτη ἀπόφασις ἠκυρώθη καὶ ὁ δικηγόρος ὁ διεξαγαγὼν τὴν ὑπόθεσιν κατεδικάσθη εἰς δώδεκα γουϊνεῶν ἀποζημίωσιν.

ΑΓΑΛΜΑ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΥΠΟΤΙΘΕΜΕΝΟΝ. Ἀνεκαλύφθη κατ' αὐτὰς ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ θεάτρου τοῦ Πομπηΐου ἄγαλμα κολοσσιαῖον ὑποτεθὲν τὸ κατ' ἀρχὰς τοῦ περιφήμου τοῦ Καίσαρος ἀντιπάλου. Σήμερον ὅμως κρίνεται πιθανώτερον ὅτι παρίστησι τὸν Ἡρακλέα ἀγένειον. Οἱ δάκτυλοι τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰσὶ διατεθειμένοι οὕτως ὥστε εἰκάζεται ὅτι ἔσφιγγον στρογγύλον τι πρᾶγμα, πιθανῶς ἓν μῆλον τοῦ κήπου τῶν Ἑσπερίδων. Ἐπὶ τῶν ὤμων μάλιστα φαίνεται λεοντῆ. Οἱ πόδες εἰσὶ κεκομμένοι, ἀλλ' εὑρέθη ἤδη ὁ εἷς καὶ ἐλπίζεται ὅτι καὶ ὁ ἕτερος δὲν κεῖται μακράν. — Ὁ Ἡρακλῆς ἔχει 4 μέτρων καὶ 25 ἑκατοστῶν ὕψος καὶ ἦτο κεχωσμένος εἰς βάθος δέκα μέτρων ἐν γῇ βεβρεγμένῃ ὑπὸ τῶν παραῤῥεόντων τοῦ Τιβέρεος ὑδάτων. Πρᾶγμα παράδοξον! τὸ ἄγαλμα ἐτάφη ὑπὸ τὴν γῆν μετὰ παντὸς εἴδους φροντίδων. Εὗρον αὐτὸ κατακεκλιμένον ὡς ἐν τάφῳ καὶ στέγη λιθίνη προεφύλαξεν αὐτὸ κάλλιστα. Ὅπερ δὲ θαυμαστότερον, διατηρεῖ ἴχνη τῆς πρώτης χρυσώσεως. — Πῶς ἐξηγεῖται ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἡρακλέους τούτου ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Πομπηΐου; Ὁ Κ. Κάρολος Λουδοβῖκος Βισκόντης, νέος ἀρχαιολόγος μεστὸς σοφίας καὶ πολλὰ ὑπισχνούμενος, ἐξηγεῖ λογικῶς τὸ πρᾶγμα· διότι πάντες γινώσκουσιν ὅτι ὁ Πομπήϊος ἰδιαιτέρως ἐλάτρευε τὸν Ἡρακλέα, καὶ ἐν Φαρσάλῳ ἔδωκε σύνθημα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ· Hercules invictus.